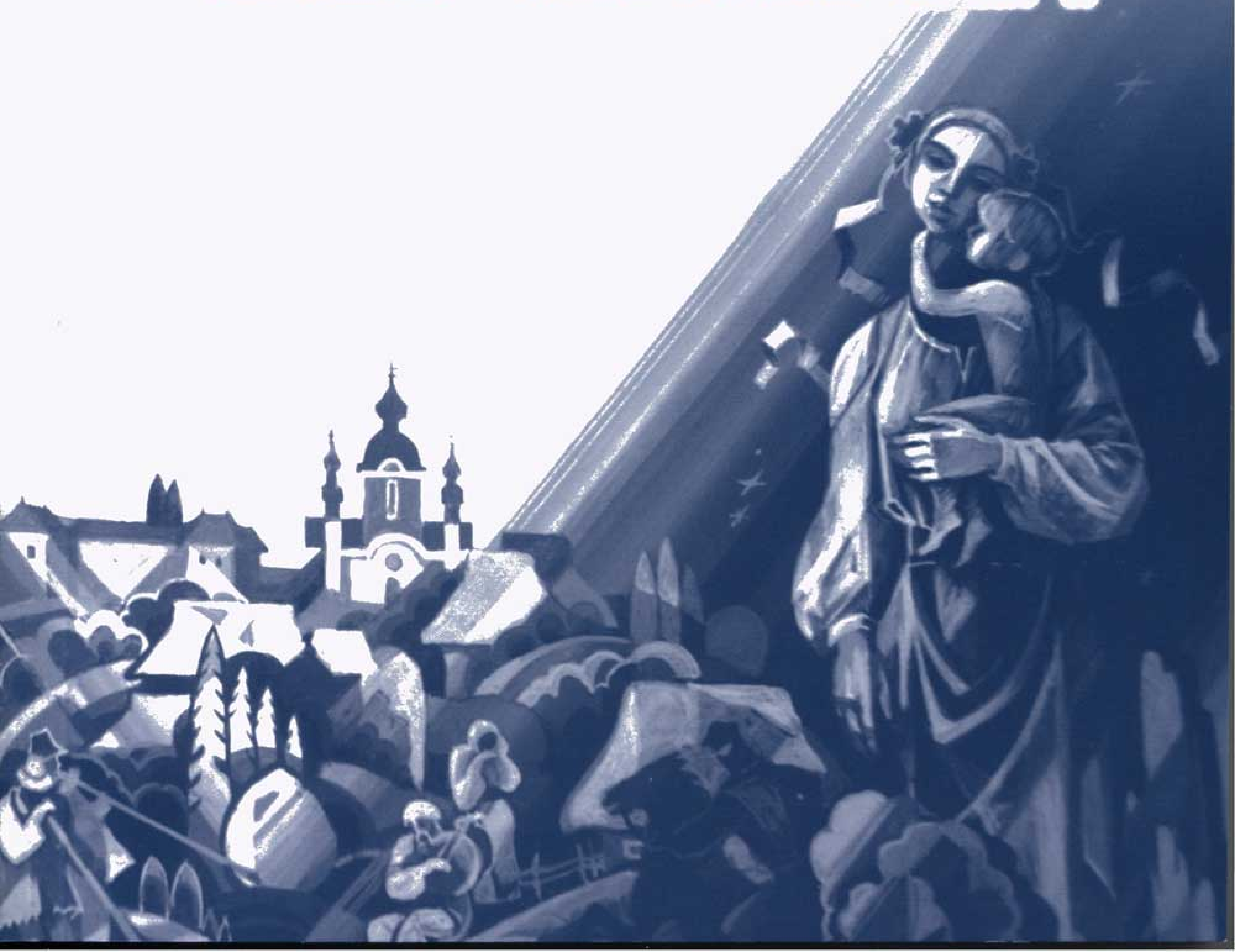
Т. Шевченко 200

Закарпатська
ШЕВЧЕНКІАНА

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ім. Ф. ПОТУШНЯКА

ЗАКАРПАТСЬКА ШЕВЧЕНКІАНА

Збірник наукових
та публіцистичних статей, есе,
спогадів, поетичних добірок,
бібліографічних джерел

Ужгород Ліра 2013

ББК 83.3(4УКР-4ЗАК)+ 85(4УКР-4ЗАК)
УДК 82.0(477.87)+7(477.87)
З-18

Закарпатська Шевченкіана : зб. наук. та публіцист. статей, есе, спогадів, поетич. добірок, бібліогр. джерел / Упр. культури Закарпат. облас. держ. адмін., Закарпат. облас. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка ; уклад.: М. Б. Бадида, О. Д. Гаврош, Н. М. Панчук, Л. А. Філіп ; авт. ідеї проекту О. Д. Гаврош ; відп. за вип. Л. З. Григаш. – Ужгород : Поліграфцентр "Ліра", 2013. – 264 с. : іл.

Приурочений до 200-річчя з дня народження Великого Кобзаря, збірник "Закарпатська Шевченкіана" – перша спроба зібрати в одному виданні різнопланові матеріали та відомості про вплив постаті Тараса Шевченка та його творчості на громадське і культурне життя Закарпаття з кінця XIX століття до наших днів.

Ряд матеріалів збірника, художніх творів та ілюстрацій пропонуються широкій читацькій аудиторії вперше, як і бібліографічні джерела на заявлену тему.

Структура збірника сформована за хронологічним принципом, щоб потенційний читач мав змогу прослідкувати розвиток закарпатської Шевченкіани в контексті тих чи інших історичних умов.

Видання адресоване всім, хто вивчатиме, досліджуватиме чи сприятиме ознайомленню інших із різними аспектами теми збірника, в першу чергу працівникам бібліотек та викладачам і студентам культосвітніх навчальних закладів.

Укладачі:

М. Б. Бадида, О. Д. Гаврош, Н. М. Панчук, Л. А. Філіп

Автор ідеї проекту – **О. Д. Гаврош**

Відповідальна за випуск – **Л. З. Григаш**

В оформленні обкладинки використано графічну роботу народного художника України В.Ю. Скакандія.

ISBN 978-617-596-142-1

ЗМІСТ

Наш Кобзар
(публіцистика, есе, спогади)

Лауреати Шевченківської премії – про Шевченка

З історії закарпатського шевченкознавства

"З його багатства ми черпаєм досі..."
Твори поетів Закарпаття

ВІД УКЛАДАЧІВ

Збірник "Закарпатська Шевченкіана" – перша спроба зібрати під однією обкладинкою різнопланові матеріали та відомості про вплив постаті Тараса Шевченка та його творчості на громадське і культурне життя Закарпаття з кінця XIX століття до наших днів.

Низка матеріалів, зокрема український переклад статті "Петефі і Шевченко" одного з перших дослідників і перекладачів поезій Т. Шевченка на угорську мову, уродженця Мукачівщини Гіядора Стрипського, надрукованої 1916 року у журналі "Ukrania", редагованому теж Г. Стрипським, стане доступною широкому читацькому загалу вперше.

Структура збірника сформована за хронологічним принципом і побудована так (від оглядових статей до особистісного сприйняття Великого Кобзаря), щоб потенційний читач мав змогу прослідкувати заявлену тему в контексті тих чи інших історичних умов.

Значна частина ілюстративного матеріалу у пропонованому об'ємі теж подається вперше, як, до прикладу, монументальна Шевченкіана Закарпаття та бібліографічні раритети з фондів нашої бібліотеки.

Звичайно, видання не претендує на вичерпну повноту, проте бібліографія та список авторського складу збірника, сподіваємось, допоможуть шанувальникам творчості Т. Шевченка і молодшому поколінню дослідників-шевченкознавців краще орієнтуватись у змісті "Закарпатської Шевченкіани".

Розділ "Бібліографія крайової Шевченкіани з фондів бібліотеки" доповнюють пристатейні бібліографічні дописи.

Висловлюємо щиру вдячність письменнику і журналісту Олександру Гаврошу за ідею цього проекту та активну допомогу у його реалізації, а також всім, хто долучився до участі у створенні ювілейного пам'ятника у слові невмирущому генію України.

Олександр Гаврош,
автор ідеї проекту

БУВ, Є І БУДЕ!

9 березня 1946 року в газеті "Советское Закарпатье" була надрукована стаття письменника і вченого Федора Потушняка "Шевченко в Закарпатті". Оскільки вона невелика, наводимо текст її повністю.

"Література Закарпаття від найвіддаленіших часів зазнавала впливу російської та української літератур. Особливо вплинув на закарпатську літературу Тарас Григорович Шевченко, твори якого стали відомими у нас із середини XIX століття.

Навіть такий видатний поет Закарпаття, як Олександр Духнович, під впливом шевченківської поезії написав низку творів. В одному із останніх своїх віршів він ледь не дослівно повторює шевченківські рядки:

"Схороните мя в дубраві,
При скалах в густой темряві,
Самі здорові співайте,
А на батька пам'ятайте".

Традиції єднання з російською та українською культурою підхопили услід за Духновичем письменники Павлович, Митрак, Євген Фенцик та інші.

Після світової війни, коли Закарпатська Україна увійшла до складу Чехословацької республіки, нам вдалося вперше познайомитися з повним зібранням творів Шевченка. Твори українського поета-демократа стали настільними книжками закарпатоукраїнців. Журнали щороку друкують статті і портрети Тараса Шевченка. Народні театри грають його "Назара Стодолю". Побачили світ навіть невеличкі книжечки місцевих видань.

Його портрети з'являються в будинках робітників і селян. "Кобзар" Шевченка приходить під солом'яну стріху і на стіл інтелігента. На Закарпатті стали загальновідомими такі вірші Шевченка, як "Заповіт", "Реве та стогне", які співалися повсюдно.

Під час мадярської окупації Шевченко був заборонений. Але твори його жили. Вони переписувалися від руки, ходили від хати до хати. Вони будили гнів народу, вселяли впевненість у перемозі".

Показово, що свій виступ відомий письменник і вчений назвав "**Шевченко в Закарпатті**".

За час, що минув, і шевченкознавство у нашому краї, і відлуння Кобзаревого слова набули набагато ширшого розвитку і осмислення, що дає право назвати ювілейний збірник до 200-річчя від дня народження видатного поета, художника, громадського діяча, без якого саме поняття "Україна" просто немислиме, – "Закарпатська Шевченкіана" .

Тарас Шевченко за Карпатами не побував, але слово його було тут почуте ще за життя і вплив цього слова був неперервний. Про це переконливо свідчить не тільки Федір Потушняк з цитатою Олександра Духновича, але й матеріали інших дослідників, що подані у збірнику.

Зокрема, відомий дослідник літератури Закарпаття Василь Микитась стверджував: "На основі численних архівних документів є всі підстави вважати, що закарпатці ознайомилися з першими виданнями творів Шевченка вже в 50-60-х роках XIX століття. Сюди з Росії, України і особливо з Галичини надходять різноманітні видання – журнали, альманахи, газети тощо. В них поряд з окремими творами видатних російських і українських письменників (а в галицьких виданнях – і закарпатських) були надруковані кращі поезії Тараса Григоровича".

Василь Микитась згадує, що в "Собрании народных песней на разных угро-русских наречиях" Михайла Врабеля, виданих в Ужгороді в 1890 році (перша закарпатська народна книжка!), вже зустрічаємо, щоправда, дещо перероблену, широковідому поезію Шевченка "Думи мої, думи, думи молоденькі". "Автор збірника не випадково вважає цю пісню народною закарпатською", – на-

голошує В. Микитась. ("Слово великого Кобзаря в Закарпатье", "Советское Закарпатье", 10 березня 1959 року).

Особливо зросла популярність Шевченкового слова у XX столітті, коли воно стало на Закарпатті доступним для широких кіл.

Мета цього збірника – показати, як Кобзаревий геній проявився за Карпатами: у громадському житті, в літературі, образотворчому і театральному мистецтві, навіть у музиці. Тарас Шевченко належав до тих щасливих особистостей, чия творчість далеко пережила автора і, без сумніву, справлятиме свій благотворний вплив і на подальші покоління закарпатців.

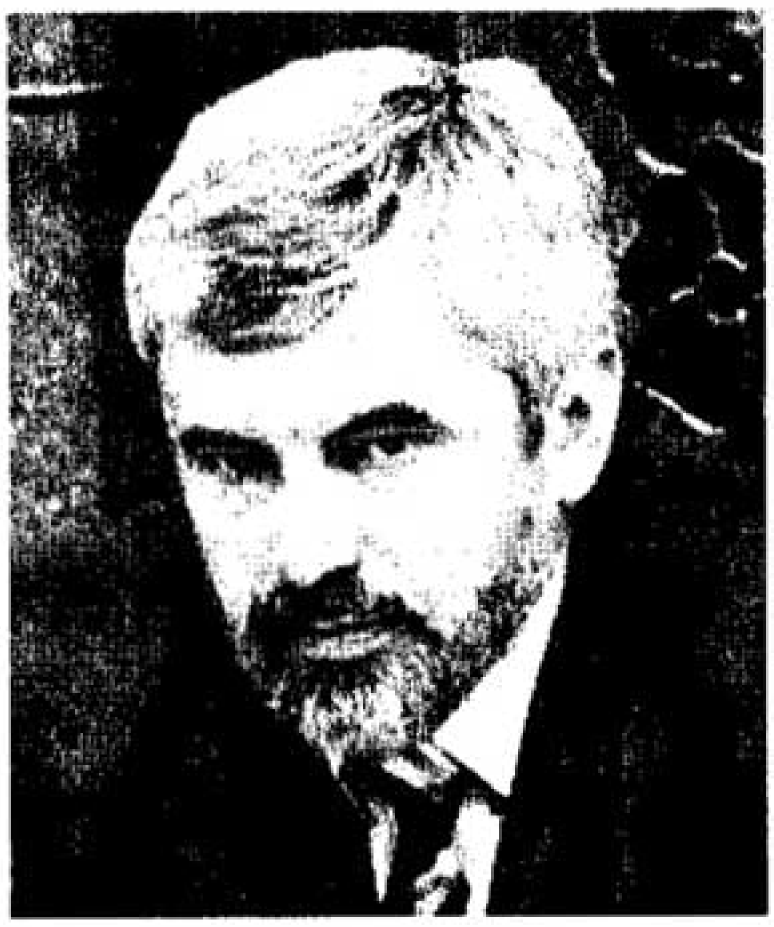
З ПОГЛЯДУ НАУКОВЦІВ

Василь СКАКАНДІЙ, народний художник України.
"Тарас Шевченко", 1982 р., папір, ліногравюра.

Сергій Федака

ТАРАС ШЕВЧЕНКО У ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ЗАКАРПАТТЯ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Багатогранна творчість і сам неординарний образ Тараса Шевченка здавна впливали і продовжують впливати на громадсько-політичне життя українського краю за Карпатами. Воно й не дивно, бо Шевченко – один із предтеч і водночас деміургів сучасної української нації. Інакше кажучи, Україна існує там і доти, де і доки є щирий людський відгук на Шевченкове слово, де його сприймають як щось своє, рідне, таке, що іде із самого нутра. Де закінчується магія Шевченка – отам уже й кінець України. Але доноки його слово сприймається як щось значно більше за поезію, до тих рубежів маємо справу з реальним українством – як би воно не кваліфікувалося: материкове, прикордонне, діаспорне чи ще якось. Адже Шевченко – своєрідний егрегор українства, себто виразник нашої сутності і водночас наш оберіг, зберігач і ретранслятор нашої ідентичності. Шевченко – один із тих феноменів, які дозволяють нам почуватися самими собою.

Не надто щасливий у земному житті, він давно вже перейшов із швидкоплинного мікрокосму у Сковородинівський світ символів, через який присутній у серці кожного свідомого українця. Присутність Шевченка на Закарпатті, в усій новітній долі нашого краю напрочуд яскраво відчутна, у принципі не менш чітко, ніж, скажімо, на його малій Батьківщині – Черкащині.

На те є свої специфічні причини. Оскільки Закарпаття існувало автономно від решти українських земель, як жоден інший український регіон, то тут сформувалася особлива туга за соборністю

– невербалізована, підсвідома, глибоко зачаєна, в якій краяни довго не признавалися навіть самі собі. А в середині XIX ст. взагалі скидалося, що ні про яку українську соборність вже не може бути і мови, що рештками українського феномену лишилося животіти ще якісь пару десятиліть, після чого вони остаточно станутъ реліктами, як хети, кіммерійці чи ще десятки і сотні народів, від яких лишилися тільки етноніми та поодинокі археологічні артефакти. Українці були вже за кілька кроків від такої точки неповернення – і на Шевченковій Звенигородщині, і тут, за Карпатами.

Появу на отакій сутінковій стадії українського етногенезу Шевченка дуже тяжко означити в суто раціоналістичних термінах. Його потужна енергетика, спонтанний вибух поемпротуберанців, потужна ірраціація пасіонарності, якою поет заражає спершу найближчих своїх сподвижників, а далі все ширші й ширші кола українства – усе це змінює сам код нації, перевертає її вектор розвитку із занепадницького, депресивного на висхідний.

Ударна хвиля від Шевченкового вибуху настільки швидко прокотилася Україною, що сучасники навіть не встигли усвідомити усієї радикальності перемін. Таке усвідомлення приходить уже до наступних поколінь. Зате вплив Шевченка на сучасників (хай і усвідомлений ними лише частково) не обмежувався жодними кордонами – адміністративними, діалектними, конфесійними, державними, ані навіть геополітичними. Саме Кобзар знову спаяв українство, вже розділене на десятки окремих спільнот і тисячі, здавалося би, цілком осібних громад, у щось єдине.

Оце от своєрідне зварювання вибухом зачепило усе, що було бодай трішечки українським, хоча би на якусь крапню зберегло свою прадавню руську ідентичність – хай вже навіть зовсім притлумлену. Більш того, воно захопило навіть ті часточки українства, які вже фактично перебували у летаргійному чи близькому до того стані. Роль Шевченка доленосна для всіх без винятку українських регіонів, але для кожного по-своєму.

Закарпаття без Шевченка могло би так і не відбутися як український край – попри всі безперечні українські, руські корені основного етнічного масиву цієї землі, попри усі попередні наші зв'язки з іншими українськими просторами, попри наш цілком український фольклор тощо. Закарпаття середини XIX ст. перебувало

на етнополітичному роздоріжжі, перед перспективою історичної дивергенції. Теоретично шляхів розвитку могло бути кілька, як-от асиміляція (або до угорців, або до етнічно ближчих словаків), або витворення окремого мікро-етносу, або й навіть повне розсіяння у діаспорі. Але реалізувався саме той варіант, який маємо нині. Сталося це великою мірою завдяки Шевченкові – власне тим етнокультурним і етнополітичним імпульсам, які дала його творчість.

В історії закарпатської Шевченкіани чітко виділяються вісім окремих, цілком виразно окреслених етапів – кожний зі своїм особливим вектором. Закарпатське українство за півтора століття пробило безпрецедентну еволюцію – значно складнішу, ніж, до прикладу, гусінь, яка перетворюється на метелика. На кожному з восьми етапів відбувалися принципові зміни не тільки у зовнішньому становищі цього етносу, в його соціальній структурі, у політичній культурі, а й ставалися вікопомні злами в етнічній свідомості, у сфері духу. Тому щораз Шевченкова спадщина висвітлювалася для наших предків і сучасників все новими і новими гранями.

Але чи знав Шевченко про руський край за Карпатами, за тодішньою термінологією – Угорську Русь? У цьому не доводиться сумніватися. Вихідці з нашого краю були у першій половині XIX ст. широко відомі в Російській імперії і зокрема на її українських землях. Стаття І. Орлая "История о Карпато-Россах" (1804) входила до лектури всякої освіченої людини в Росії. Дивно, що її двохсотлітній ювілей минув у нашому краї якось непомітно, а все ж її було перевидано [21]. Тоді ж у Росії представники читаючої публіки, які навіть і не мали у руках відповідне число журналу "Северный вестник", все ж таки бодай чули про цю статтю і описаний у ній дивовижний народ, що дав стільки блискучих особистостей для Росії (а також Угорщини, Австрії, Польщі, згодом – США), але так і не реалізувався на власній землі. Шевченкові, який сам почувався не надто комфортно "на нашій не своїй землі", таке відчуття було особливо знайомим і зрозумілим.

А ще, як відомо, Т. Шевченко був членом Кирило-Мефодіївського товариства, у фокусі зору якого було все зарубіжне слов'янство, а тим більше зарубіжне українство. В омріяній братчиками слов'янській федерації Україна мала зайняти центральне місце. Але це могло статися перш за все завдяки західноукраїн-

ським (тоді – підавстрійським) землям, які були тоді й залишаються понині містком між наддніпрянським серцем України і сусідніми слов'янськими, а також не тільки слов'янськими народами.

Тому не дивно, що образ закарпатських українців (на той час це була цілковито річ-у-собі, а не річ-для-себе) все ж мусив бути присутнім у свідомості Кобзаря. Інша справа – наскільки він був у фокусі, наскільки чітко усвідомлювався, але він усе-таки був. У всякому разі глибокий інтерес Шевченка до П. Й. Шафарика та інших діячів відбувався ж не через голови єдинокровних співплемінників за Карпатами, а через їхнє силове поле.

З цим і пов'язуємо початок першого етапу закарпатської Шевченкіани, який тривав понад шість десятиліть – аж до Першої світової війни.

Поширення творів Кобзаря на Закарпатті розпочалося одразу після його смерті, а може навіть ще за його життя. Газета "Українське Слово" підкреслювала: "Наша стара інтелігенція 1860-х років все-таки пізнавала твори нашого Кобзаря, ними захоплювалася" [29]. Документальним свідченням раннього проникнення Шевченкової творчості по цей бік Карпат є збережене на Закарпатті найперше видання "Кобзаря". Його було виявлено у Перечині. Зараз унікальна книжка зберігається у Закарпатському краєзнавчому музеї [11, с.31].

Перше публічне виконання Шевченкових творів на Закарпатті зафіксував Ю. Ігнатков. Це сталося "в Ужгороді дня 17 лютого 1863 р. з великим одушевленням публіка прийняла перші театральні вистави, по котрих хор співав пісню Духновича "Я русин був" та другу, не називаючи автора, – "Думи мої, думи" [28]. Це були перші контакти, перші несміливі спроби налагодити діалог.

На другому етапі (приблизно 1914 – 1921 рр.) відбувається перехід від окремих спорадичних спроб до уже цілком свідомого утвердження Шевченкового дискурсу на Закарпатті. Те, що на першому етапі торкалося тонесенького прошарку місцевої інтелігенції, на другому вже поширюється на значно ширші прошарки. Перша світова війна, як відомо, завершує собою так зване "довге" XIX ст. і починає "коротке" XX ст. Для Закарпаття вона стала грізною увертюрою до тектонічних геополітичних зрушень.

Перше на Закарпатті публічне Шевченківське свято відбулося 1915 р. зусиллями українських січових стрільців, які були тут роз-

квартировані. Як зазначає А. Штефан, 29 квітня на терасі Мукачівського замку зібралося близько тисячі січовиків та багато мешканців Мукачева і навколишніх сіл: "Святочну промову виголосив делегат Бойової Управи д-р Володимир Старосольський, хор і оркестр стрільців дали музично-вокальні точки, між іншим "Закувала та сива зозуля" і "Гуляли". По кінцевій промові Т. Меленя стрільці відспівали гуртом "Ще не вмерла Україна". Свято зробило глибоке враження на присутніх, які довго ще не розходилися, розмовляли зі стрільцями і слухали їх патріотичних пісень" [39, с.297].

У нарисі "Тарас Шевченко" А. Волошин відзначав: "У тих часах р. 1840 в Петербурзі появилася славнша книжечка малоруської літератури і загально того віка "Кобзар" Тараса Шевченка, найбільшого поета русинов, руського "Петевфія". Тарас Шевченко був мужиком, котрого недавно викупив писатель Жуковський і художник Брюлов. У слідуючом року вийшов із друку найбільший его епічний твір "Гайдамаки", потім – "Сон", "Кавказ" і проч. Шевченко горячо писав о свободі, о будучей свободній Україні, о ровноправности і пр. За то арестовали его і осудили на воїнську службу в полку осудженних. К суду цар Миколай власноручно додав іще, что навіки запрещає єму писати і малювати. Єднако Шевченко хотяй тайно, но і в тюрмі писав і зготовив красні картини. В р. 1857 цар Александр II освободив Шевченка з тюрми на просьбу графа Толстого, предсідателя Академії Художеств" [4, с.161]

Особливо важливим для А. Волошина було, що "сам Шевченко у письмі Шафарику проповідує потребу братського об'єдинения слов'янства "на почве единства и любови" [4. с.161].

16 квітня 1920 р. в Ужгородському театрі вшановано 59-у роковину від смерті Шевченка і влаштовано концерт із такою програмою: 1) народні гімни у виконанні оркестру, 2) промова, 3) "Гей, не дивуйтесь, добрії люди" у виконанні чоловічого хору, 4) декламація "Нащо мені чорні брови", 5) декламація І. Воробкевича "Над Прутом у лузі", 6) пісня Т. Шевченка на музику М. Лисенка "Ой Дніпре мій, Дніпре", 7) декламації інших творів Т. Шевченка [37].

В останній період існування газети "Наука" (1920 – 1921) там велася літературна рубрика "Бесіда". У ній було надруковано "Дружнє послання" Т. Шевченка.

Третій етап зумовлений унікальним становищем Підкарпатської Русі у складі першої Чехословацької республіки. Хоча ілюзії на негайну автономію краю не справдилися, все ж у першій половині двадцятих здавалося, що починається досить гармонійний і практично безконфліктний розвиток. Роль Шевченка для закарпатців у ці роки була двоякою. З одного боку, саме на цьому етапі у значної частини краян (хоча й не усіх) зміцнюється саме українська самоідентифікація, і роль Шевченкової спадщини у цьому процесі була значною. З іншого боку, його поезія налаштовувала не розслаблятися і натякала, що національне буття набагато складніше, ніж могло здаватися за тогочасної ейфорії.

1922 р. директор Мукачівської торгівельної академії А. Штефан виголосив на Шевченківському святі в Ужгороді програмну промову. 1928 р. В. Бірчак включив її до "Руської читанки для IV класи гімназійної и горожанских школ", видану у Празі.

Також 18 березня 1922 р. відбулося Шевченківське свято у Берегівській гімназії, організоване її директором А. Алиськевичем. Він відзначав: "Молодеж оддала честь тому борцеві за волю, правду і братолюбіє гарними співами, декламаціями і промовою ученика V класу М. Куруца. На закінчення свята одограли молодші ученики вельми удачно представленіє "Дівоче свято" М.Козоріза, яке завершив гарною декламацією ученик II класу Н. Бандусяк" [9].

Газета "Русин" 1923 р. широко висвітлила відзначення 62-ої річниці від дня смерті Т. Шевченка. Зокрема, там було опубліковано статтю М. Брацайка "Тарас Шевченко". Це був текст його промови, виголошеної на Шевченківському святі в Ужгороді: "Коли цілий культурний світ клонить свої голови перед його генієм, ми, сини родного йому народу, повинні се теж зробити... Походив він з того народу, з котрого ми. Писав тим язиком, яким ми пишеме і говориме. Саме тому і ми тут над самою Тисою так само повинні почитати його пам'ять, як над крутим срібним Дністром і над славетним ревучим Дніпром" [1]. Програму концерту, який "робив дуже святочне і поважне враження" складали виступ хору, декламації, а також вистава за "Назаром Стодолею" Т. Шевченка.

У журналі "Віночок для підкарпатських діточок" (1920 – 1927) неодноразово друкувалися поезії Т. Шевченка. Те саме стосується

журналу "Пчілка" (1923 – 1932), де вже подавалися не тільки вірші, а й розвідки про поета.

Його твори друкувала і "Наша Оборона. Часопис воєнних інвалідів, вдів і сиріт Підкарпатської Русі" (1920 – 1925). Крім того, в його №2-3 за 1923 р. уміщено велику статтю "Тарас Шевченко – найбільший руський поет і мученик за руський народ".

Журнал "Просвіта" (вийшло тільки 2 номери 1925 р.) умістив у першому числі статтю "Два ювілеї" (про О. Духновича і Т. Шевченка) за підписом П. Дослідник. В. Габор припускає, що автором був І. Панькевич [5, с. 310]. Натомість 10 березня 1926 р. виходить 10-сторінковий спецвипуск цього видання "Просвіта – Шевченкові". Рішення про його видання прийняв Головний виділ "Просвіти" 25 лютого, ухваливши широко відзначити 65-річчя від дня смерті Кобзаря – концертами, лекціями, а "найменше од читанням в читальнях наголос всім членам сеї Шевченкової новинки". У вступному слові редакція відзначала: "І ми, русини Підкарпатської Русі, так само мусимо чествовати найбільшого мужа руського народу в дні його народження і смерті, читати його невмирущі слова, співати його пісні і набиратися такої любові до всього нашого руського (українського), яку Тарас носив в своїм серці ціле життя". У випуску вміщено матеріали М. Бращайка "Поет любові й відродження", М. Підгірянки "Жінка в творах Шевченка", І. Невицької "Невільник – Шевченко – Україна – Жіноцтво", П. Яцка "Шевченко, діти і школа". Подано також поезію В. Ґренджі-Донського "Могила Пророка" та есе О. Маркуша "Лист".

Перелом від своєрідного націонал-романтизму початку двадцятих років у бік більшого реалізму стався на Підкарпатті досить різко – вже 1926 року. Власне, на той час чехословацька адміністрація була вже налякана різким зростанням української самосвідомості в краї і припустилася цілого ряду помилкових кроків, які надалі призводять до все більшого охолодження між українцями і чехами. Так почався четвертий етап закарпатської Шевченкіани.

12 березня 1926 р. Шевченківське свято черговий раз відзначено в Ужгородському театрі. Але чеські жандарми заборонили В. Ґренджі-Донському говорити про революційну діяльність Кобзаря. Учасникам хору заборонено співати найбільш радикальний

куплет із "Заповіту" ("Поховайте та вставайте, кайдани порвіте...") [20, 22].

На першотравневій демонстрації у Великому Бичкові, куди зібралося близько 2000 учасників із навколишніх сіл, серед інших портретів чільне місце займало зображення Т. Шевченка [11, с. 496].

Олександр Маркуш 1926 р. опублікував великий біографічний нарис "Тарас Шевченко". У ньому педагог підкреслив: "Тіло його лежить над ревучим Дніпром, але ім'я його живе всюди між русинами. Честують його і другі народи, котрі цінують свободу і вселюдську любов" [19, с. 107]. Нарис адресовано тогочасним підкарпатським школярам, з яких саме виросло покоління молодих діячів Карпатської України.

Нарис В. Ґренджі-Донського "Тарас Шевченко" 1926 р. написано до 112-ої річниці з дня народження, він містить винятково високу оцінку "Кобзаря" не тільки як літературного факту, а й як певного національного символу: "Маленька та книжка наробила великого бешкету. У русинів вона всю душу перевернула, сльози гарячі викликала, підносила Духа в тих, хто був попав у повну апатію. Навіть ті, що почали вже забувати свою матірню мову руську та одягати на себе блискучу шумовину польську або московську, навіть ті, кажу, задумались над тодішнім положенням свого народу, і в них зачали блимати в душі іскри національної свідомості".

Звідси закарпатський автор робить висновок про Т. Шевченка: "І споминаємо ми його, згадуємо, святкуємо, бо хоч і вмер він тілом, та душа його, його заповіти є з нами. Це є також частиною нашої душі. А його заповіти нам проложили певний шлях, і, згадуючи Тараса, ми не зіб'ємось з того шляху, не звернемо вбік, будемо сповняти все те, що він заповідав".

Наступний нарис В. Ґренджі-Донського "Тарас Шевченко" 1927 р. видано теж до далеко не ювілейної дати – 113-річчя з дня народження. У ньому дано виняткову оцінку Кобзареві: "Такого генія, поета-революціонера, могла зродити тільки земля, що сотні літ кипіла революцією, стогнала в неволі під царським чоботом. Україна зродила велике серце, повне запалу для народного визволення, повне ненависті до тиранів і любові до найнижчих наймитів, – переповнене скарбами, як сама велика українська земля".

Водночас відповідно до соціально-політичних тенденцій того історичного етапу публіцист наголошував перш за все на революційних мотивах Кобзаревої творчості: "Шевченко – це найбільший геній народу. Ні перед ним, ні після нього ніхто не зумів так гукнути, мов грім, на пануючих, що окрадають народ. Серце його проймалося гнівом проти гнобителів бідного, придавленого народу, якого тримали в ярмі, якого катували, вішали й стріляли, садили в тюрми і гнали корбою на панщину, мов худобу на заріз..."

Т. Шевченко розглядався В. Ґренджею-Донським як провідник революційно-класової традиції від одних поколінь до наступних: "Вказував на минуле, на народних борців-козаків, що вернули народові волю, на героїчну боротьбу гайдамаків".

Разом із тим вказувалося на те, що було максимально актуальним для Підкарпатської Русі – тему національної зради, запроданства: "Гнівом кипів на яничарів, ганебних запроданців, що відступили від власного народу і разом з чужими угнітали кріпаків".

Поет розглядається В. Ґренджею-Донським як самостійний фактор етнополітичного розвитку українців, тому підкреслюється: "Поета кинено до царських тюрем-цитадель, за грубі високі мури, щоб його голосу не почула Україна".

Закарпатський автор навіть наводить своєрідну статистику Кобзаревого життя: "Умер він на 47-му році революційного свого життя, з яких 24 роки був кріпаком, 10 років в тяжкій неволі на засланні, 3,5 року під доглядом поліції й тільки 9 років вільною людиною... Помер напередодні знесення кріпацтва, проти якого боровся ціле життя".

Насамкінець В. Ґренджа-Донський відзначає актуальність Кобзаревого слова саме для закарпатських українців: "Нас, підкарпатських українців, покривали чорні хмари, а мало знали ми про Тараса Шевченка. Але пізнавши його, пізнавши його золоті слова, ми також відчули те, що він є наш, що пам'ять його дорога нам, живе і житиме серед нас".

В. Ґренджа відзначає, що багато шевченківських рядків написано, наче спеціально "для нас, для заохоти проти чужого походу на наші найсвятіші національні права". Недарма говорячи про тогочасну підкарпатську інтелігенцію, В. Ґренджа-Донський зацитував саме цей Шевченковий рядок: "А братія мовчить собі, витріщивши очі, як ягнята".

Для В. Ґренджі-Донського, який послідовно утверджував українське слово на Закарпатті, Т. Шевченко був його власним предтечею і водночас дороговказом: "І тому він наш. Бо він найбільший син того самого народу, котрого й ми є нероздільною частиною. І ніхто не зможе нас відмежувати від його думок. Ми, підкарпатські українці, приєднуємо сьогодні і свій доземний поклін пам'яті великого Шевченка..."

Неодноразово зверталася до творчості Т. Шевченка і комуністична "Карпатська правда". Більш того, до березневих Шевченкових дат вона систематично готувала святкові номери, наприклад "Тарас Шевченко" (№11 за 1927 р.), "В річницю великого бунтаря" (№ 11 за 1928 р.) та ін.

1928 р. під час Шевченківського свята В. Ґренджі-Донському заборонили декламувати свій вірш "Пророкові – великому Кобзареві" [22, с.89].

1929 р. газета "Свобода" відзначала: "Не забули ми про Тебе, Тарасе, і в нашій малій читальні "Просвіта" у Хусті, на нашім святі дня 21 апріля. Про життя і творчість виступив учитель Шутко, потім декламації віршів, співали народні пісні, було показано декілька образів з життя Тараса" [3].

1930 р. підкреслювалося спільне у житті і творчості Т. Шевченка і О. Духновича. Газета "Свобода" писала: "Они нас научили, що в своїй хаті своя правда і воля... Они суть запорукою нашої будуччини і то сміло кажемо, що ліпшої будуччини... Від нас залежить, чи використуємо можливість до розвитку нашої хати, щоб могла до неї "загостити своя правда і воля"..." [38].

Зверталася до Кобзаря і прокомуністична селянська газета "Голос життя" (1930 – 1931, редагувала дружина І. Мондока Анна). Зокрема, № 5-6 за 1930 р., майже цілком присвячений Шевченку, містить статті "Із життя Тараса Шевченка" (без підпису), "Великий Бунтар" Е. Григорука, "Шевченко і релігія" (без підпису, Кобзар характеризується як "несвідомий атеїст") і поему "Сон".

У "Свободі" вміщено велику студію М. Савчука "Тарас Шевченко і релігія".

Русофільська газета "Русская Земля" (1919 – 1938) умістила у № 8 за 1930 р. статтю "Тарас Григорьевич Шевченко", в якій

доводила, що Кобзар писав на "общерусском литературном языке", тож "следовательно, в языковом отношении Шевченко наш и принадлежит нам всем – не только малороссам, но и великороссам".

1930 р. в Ужгороді відбулося два Шевченківські свята. 4 квітня одне влаштувало товариство "Просвіта", де з промовою виступив М. Бращайко. Усі номери художньої програми забезпечили студенти чоловічої і жіночої вчительських семінарій та учні руської гімназії. 5 квітня відбулося ширше свято з промовою Ф. Ревая. На ньому велике захоплення публіки викликало читання "Перебенді" зовсім юним декламатором Б. Томашем [25].

1933 р. Шевченківське свято проведено в Ужгородській греко-католицькій учительській жіночій семінарії, а 1934 р. – в Ужгородській державній торгівельній школі [17, с.121].

1933 р. церковні власті Боржавського дистрикту поставили на сільському сході в Ільниці вимогу про виключення з клерикальної преси згадок про Шевченка та Україну, бо ці слова "погано впливають на парафіян" [11, с.328].

1934 р. крайова "Просвіта" мала 223 читальні по селах [8, с. 452]. Практично у кожній були представлені твори Шевченка. Аналогічно "Наш Карпаторусский Голос" у № 52 за 1935 р. подав інформацію про ювілей Т. Шевченка. "Учительський голос" у № 3 за 1934 р. відгукнувся на 120-ліття Т. Шевченка.

Твори Т. Шевченка уміщено у № 6 за 1935 р. газети української секції Аграрної партії "Земля і воля". 1 вересня 1935 р. просвітянська читальня у Баранинцях організувала Шевченківське свято, на якому виголошено дві промови, продекламовано "Розриту могилу", "Ченця", "Думку" та ін. [35].

У Великому Бичкові 1936 р. Шевченківське свято організували "Просвіта" і "Пласт". На ньому вчителі Є. Свобода і А. Шерегій виголосили промови, учні декламували поезії "Тарасові Шевченкові", "Кавказ", "Тополя", "Калина". Хор пластунів під керівництвом учителя В. Ткачука виконав "Садок вишневий коло хати", "Ой, три шляхи широкії", а насамкінець поставлено п'єсу "Вінок на могилу Шевченка" [26].

1937 р. "Українське Слово" інформувало: "Давно вже не бачив Ужгород такої урочистості, яка відбулася дня 9 березня ц.р. Свято

почалося відспіванням "Заповіту"... Створився відразу велично-містичний настрій. Вступне слово виголосив інженер В. Мурашко. Виразність постаті поета виступила в промові у всій справжній його величі та дала не так зрозуміти, як відчути величезне значення Шевченка на всі потомні часи нашої нації. Хор "Бандурист" відспівав дві пісні на слова Шевченка "Орися ж ти, моя ниво" (музика В. Лисенка) та "Утоптала стежку" (музика Ф. Колесси)" [27].

1 квітня 1937 р. (№ 217) навіть фенциківська газета "Наш Путь" умістила ряд матеріалів до 76-х роковин від смерті Т. Шевченка. Вони вийшли під "шапкою": "76-летие со дня смерти русскаго поэта Т. Г. Шевченко (1861 – 1937)". Там розміщено статті О. Фаринича "Тарас Григорьевич Шевченко", А. Маковичанина "Пушкин и Шевченко (в ответ "Укр. Слову")" та "Т. Г. Шевченко (Биографический очерк)" (без підпису). Українська преса відгукнулася на ці публікації статтею Яковенка "Фенциків "Наш Путь" і Шевченко" у "Народній Силі" (№ 8 за 1937 р.), а також анонімною статтею "Наш?" в "Українському Слові".

Газета Української національної селянсько-робітничої партії "Народна Сила" взагалі часто зверталася до поезії Т. Шевченка, але й часто зазнавала цензурних утисків. Наприклад № 7 від 1 квітня 1937 р. взагалі вийшов білим – всі чотири сторінки було конфісковано, лише на першій сторінці залишено вислів Т. Масарика "Скільки собі виборете, стільки будете мати" та дві строфи з вірша Т. Шевченка.

Наприкінці тридцятих урочистості вже відбувалися широко по цілому краєві. Товариство "Просвіта" закликало: "Хай не буде ні одного села на Підкарпаттю, де б не була принаймні маленька академія-вечірка в честь великих роковин. Оскільки дехто чи п'єсу яку, чи "Кобзаря", чи ноти і т.д. потребував би, чи яку пораду – можна все звернутись на подані адреси" [12, с.94].

Шевченкове свято, організоване 1937 р. у Берегові читальнею ім. І. Франка, включало: промову проф. К. Заклинського "Значення Т. Шевченка", декламування поезій "До Основ'яненка", "Гамалія", "Лілея", "Якби ви знали, паничі" та хорові співи за поетовими творами [24].

Навесні 1938 р. Шевченківське свято відбулося в гімназії чину отців-василіан в Ужгороді [17, с.121].

В. Пагиря згадує про рідне село Щербовець на Воловеччині: "Старшокласники нашої школи в день народження поета ставили "Назара Стодолю" Т. Шевченка. Не було відповідного театрального одягу, грали в домотканих сорочках і штанях. Але як грали! Нам, малятам, здавалося, що перед нами справжні козаки. А наприкінці всі "артисти" заспівали "Заповіт". Я бачив сльози на очах не тільки своїх однокласників, а й у старших. А потім по селу, вишикувавшись по два, ми несли портрети Кобзаря з паперовими ліхтарями, всередині яких горіли свічки. Наш учитель Володимир Орлов говорив нам, що цим ми відзначаємо пам'ять Т. Шевченка" [22, с.178].

П'ятий етап – це період Карпатської України і подальшої Другої світової війни. Власне, Карпатська Україна і була українським прологом до цієї війни.

21 жовтня 1938 р. Перша Українська Центральна Народна Рада видає Маніфест, в якому вимагає від офіційної Праги наповнити реальним змістом щойно проголошену крайову автономію (серед перших підписів – С. Клочурак, М. Бращайко, М. Долинай). Маніфест містить 20 конкретних пунктів – від забезпечення кордонів до відкриття університету, а завершується словами Т. Шевченка: "В своїй хаті своя правда, і сила, і воля" [30, с.153.]

9 березня 1939 р. у Карпатській Україні планувалося проведення величного Шевченківського свята, але через напруження міжнародної обстановки його було перенесено на 15 березня. Але і цим планам не судилося збутися. 14 березня о 20-ій годині в хустському Слов'янському Домі відмінено урочисту інсценізацію "Гайдамаків" Шевченка у постановці В. Лібовицького. Хуст готувався до оборони. Натомість 15 березня о 16.20 у спортзалі Хустської гімназії відкрилося перше засідання Сойму Карпатської України. Сесію відкрив найстарший депутат А. Волошин: "Світлий Сойме! Провидіння дозволило мені відкрити Перший Сойм Карпатської України словами Тараса Шевченка:

Встане Україна, світ правди засвітить
і помоляться на волі невольничі діти..." [31].

Радянська доба стала шостим етапом закарпатської Шевченкіани. Саме у ці десятиліття Т. Шевченко став відомим практично кожному закарпатцеві. Вже у перших же, багато в чому настановних

статтях про літературний процес у радянському Закарпатті, підкреслювалася необхідність продовження літературних традицій українських революціонерів-демократів, перш за все Шевченка [6; 2].

Кобзар швидко стає персоною грата у світі символів радянського суспільства. Його іменем називають вулиці і школи, культурні установи і колгоспи. Наприклад, 1950 р. на Свалявщині створено великий колгосп, куди включено артілі Сваляви, Драчина, Черника і Стройного. Він отримав ім'я Т. Шевченка. Або 1959 р. після об'єднання колгоспів Іршави і Заріччя укрупнене господарство отримало ім'я Т. Шевченка.

Сьомий етап нашої Шевченкіани припадає на роки боротьби за сучасну українську державність, на період її утвердження. Практично всі українські громадсько-політичні організації Закарпаття, а відтак і перші наші парторганізації клялися у вірності Шевченковим заповітам і безперервно його цитували. Неможливо уявити перші рухівські мітинги у Хусті чи Ужгороді без палких Шевченкових слів з уст практично кожного промовця. Після 1991 р. все частіше стали звучати в краї Шевченкові інвективи.

Дитяча фаза сучасної української державності завершується 1995 – 1996 рр. – з прийняттям Конституції і запровадженням гривні. Тоді ж завершується і специфічний період в історії Закарпаття, коли тривали пошуки нових політичних і економічних форм (самоврядна територія, спеціальна економічна зона, Карпатський єврорегіон тощо).

Восьмий етап почався з середини 1990-х і триває понині. Важливою подією на цьому етапі стало відкриття 1999 р. Шевченкового пам'ятника в Ужгороді. Цьому передувала масштабна кампанія, в ході якої остаточно сформувалася позитивна громадська думка щодо монумента. Звичайно, у справді демократичному суспільстві таке схвалення за визначенням не може складати абсолютно 100%, але воно виявилося досить близьким до того. Відзначення 200-річчя з дня народження Т. Шевченка почалися на Закарпатті 1 вересня 2013 р. спеціальним відеоуроком, який пройшов в усіх школах області [36].

Таким чином, образ Т. Шевченка і його творчість вже півтора століття відіграють ключову роль у громадсько-політичному житті українців Закарпаття. Кобзар є одним із мобілізуючих чинників

української справи на Закарпатті, тим прапором і об'єднуючим символом, без якого неможливо уявити рух уперед.

Тарас Шевченко відіграв консолідуючу роль в історії Закарпаття. Його творчість знайшла відгук у різних групах доволі розкиданого і мозаїчного етносу на південь від Українських Карпат, сплавляючи ці етнографічні компоненти в єдину націю. Тому Т. Шевченко є далеко не єдиним, але дуже потужним провідником соборності на Закарпатті, який засвідчує естетичну, народно-поетичну й ідейну єдність українців обабіч Карпат.

Т. Шевченко є утверджувачем українства у нашому краї. Саме його творчість, її зрозумілість і близькість закарпатцям була одним із головних аргументів на користь споконвічного українського характеру місцевого населення, його приналежності до багатомільйонної нації, чиїм поетичним уособленням і є Кобзар.

Тарас Шевченко засвідчує самодостатність і самоцінність українства, його зрілий характер на всій етнічній території, в тому числі і за Карпатами.

Джерела:

1. Бращайко, М. Шевченко – безсмертний український поет / М. Бращайко // Руська Нива. – 1923. – 7 черв.
2. Буряковский, Ю. Литературная жизнь Закарпатья / Ю. Буряковский // Литературная газета. – 1945. – 18 авг.
3. Вечір Шевченка // Свобода. – 1929. – 2 трав.
4. Волошин, А. Твори / А. Волошин. – Ужгород, 1995.
5. Габор, В. Українські часописи Ужгорода / В. Габор. – Львів, 2003.
6. Гірський, О. Письменники на службі народу / О. Гірський // Закарпатська правда. – 1945. – 29 черв.
7. Ґренджа-Донський, В. Твори : у 12 т. Т. 10 / В. Ґренджа-Донський. – Вашингтон, 1988.
8. Ґренджа-Донський, В. Я теж українець / В. Ґренджа-Донський. – Ужгород : Закарпаття, 2003.
9. Звідомлення Руської державної гімназії у Берегові за шкільний рік 1921/1922.
10. Енциклопедія Закарпаття. Визначні особи XX століття. – Ужгород : Ґражда, 2007.
11. Історія міст і сіл УРСР : Закарпатська область. – К., 1969.
12. Календар "Просвіти" на рік 1931. – Ужгород, 1931.
13. Концерт Т. Шевченка в Ужгороді // Руська Нива. – 1923. – 31 трав.

14. Лісовий, П. Близький і дорогий / П. Лісовий. – Ужгород, 1961.
15. Лісовий, П. "Карпатська правда" про Т. Г. Шевченка / П. Лісовий // Доповіді та повідомлення УжДУ. Серія : Філологія. – Ужгород, 1961. – № 8. – С. 33-40.
16. Лісовий, П. Т. Г. Шевченко і Закарпаття / П. Лісовий // Закарпатська правда. – 1989. – 3, 4, 5 берез.
17. Маляр, Л. Про відзначення ювілеїв Тараса Шевченка на Закарпатті у першій половині XX ст. / Л. Маляр // Науковий вісник УжНУ. Серія : Філологія. – 2004. – Вип. 10. – С. 119-122.
18. Маляр, Л. Формування гуманістичного світогляду засобами художнього слова Шевченка в школах Закарпаття 20-30-х років XX ст. / Л. Маляр // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі. – Рівне, 2001.
19. Маркуш, О. Тарас Шевченко / О. Маркуш // НРК. – 1926. – № 7. – С. 107.
20. Микитась, В. До питання про розповсюдження творів Т. Шевченка на Закарпатті і про його вплив на місцевих літераторів / В. Микитась // Тези доповідей та повідомлення наукової конференції професорсько-викладацького складу, присвяченої 150-річчю з дня народження Тараса Григоровича Шевченка. – Ужгород, 1964. – С. 8-12.
21. Орлай, І. С. З наукової спадщини / І. С. Орлай. – Ужгород, 2007.
22. Пагиря, В. "Я світ узрів під Бескидом..." / В. Пагиря. – Ужгород, 1993.
23. Пільгук, І. Шевченко і Закарпаття / І. Пільгук // Жовтень. – 1961. – № 3.
24. Просвітний рух // Українське Слово. – 1937. – 1 лип.
25. Святкованя роковин смерти Т. Шевченка в Ужгороді // Свобода. – 1930. – 17 квіт.
26. Свято Шевченка // Українське Слово. – 1936. – 23 квіт.
27. Свято Шевченка // Українське Слово. – 1937. – 18 берез.
28. Слово (Львів). – 1863. – № 14.
29. Тарас Шевченко і Підкарпаття // Українське Слово. – 1936. – 19 берез.
30. Тернистий шлях до України. – Ужгород, 2007.
31. Федака, С. Хроніка Карпатської України / С. Федака. – Ужгород, 2005.
32. Химинець Ю. Тернистий шлях до України / Ю. Химинець. – Ужгород, 2000.
33. Шандор, В. Закарпаття : історико-правничий нарис / В. Шандор. – Нью-Йорк, 1992.
34. Шандор, В. Спомини : у 2 т. / В. Шандор. – Ужгород, 1996-2000.
35. Шевченківське свято // Українське Слово. – 1935. – 3 жовт.
36. Шевченківським уроком розпочали новий навчальний рік школярі Закарпаття // Новини Закарпаття. – 2013. – 3 верес. – С. 1.
37. Шевченкове свято // Наука. – 1920. – 14 квіт.
38. Шевченко і Духнович // Свобода. – 1930. – 10 квіт.
39. Штефан, А. За правду і волю. Кн. 1 / А. Штефан. – Торонто : Пробоєм, 1973.

КАРПАТСЬКІ КОРЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У березні ми щорічно відзначаємо роковини народження й смерті Т. Г. Шевченка. Незважаючи на всенародну увагу до цієї постаті, багато в житті і творчості Кобзаря все ще лишається загадками. Одна з них – походження його матері, її роль у становленні синового таланту. Її прізвище – Бойко – не може не хвилювати наших краян, адже бойками звуть велику етнографічну групу українців, що проживають по обох схилах Східних Карпат. Давно назріли підстави для гіпотези, поетично сформульованої П. Скунцем:

Народжені в пісні, зостались ми зойком,
і знати не знає народ-лоботряс,
що мати карпатська на прізвище Бойко
Дніпро полюбила і стався Тарас.

Що це – художня фантазія чи цілком вмотивована версія? Адже прізвище може походити і не від етнічної назви, а від особистого імені Бойко. Якщо ж частина поетових предків бойки, то звідки вони взялися на Дніпрі? Спробуємо розібратися.

РОДОМ ІЗ ДИТИНСТВА

Дитинство Кобзаря найбільше пов'язане з двома селами Звенигородського повіту – маминими Моринцями і батьковою Кирилівкою (нині Шевченкове). Повіт із його казковою природою подарував Україні цілий ряд письменників (П. Гулак-Артемовський, П. Лебединець, Ф. Лебединець, І. Нечуй-Левицький) і художників (І. Сошенко, С. Превлоцький), два останні були вчителями Т. Шевченка. Не дивно, що такий край приваблював переселенців з цілої України, в тому числі з Карпат. Моринці виросли на самій межі з Канівським повітом, Кирилівка – за 6-7 км від них. Перша згадка про Кирилівку датується 1618 роком. Тоді місто Корсунь (нині Корсунь-Шевченківський) перетворюється на форпост польської колонізації краю, а Умань стає єврейським діловим і релігійним центром. Пани зганяють сюди кріпаків з інших маєтків, сюди ж їдуть чумаки з усіх усюд. Серед останніх міг бути і якийсь Бойко. Села швидко ростуть. 1730 р. у Моринцях

було 30 дворів посполитих селян, а в Кирилівці – 130 дворів і 900 чоловік населення. В обох селах тоді було по греко-католицькій церкві Івана Богослова. Села належали польській княгині Яблоновській. З приєднанням краю до Росії їх власником став Г. Потьомкін, а по ньому – В. Енгельгардт.

Збереглося звернення кирилівців до переяславського єпископа Гервасія Линсевського (1757 – 1768). Серед вісімдесяти підписів там є Грицько Грушівський, Захар і Євстрат Шевченки. Останнє ім'я носив старший брат Кобзаревого діда Івана Андрійовича, що народився в середині XVIII ст. і був свідком Коліївщини. Метричні книги того часу не збереглися – певно, саме і були знищені гайдамаками, зате дані про цього предка є у пізніших актах, зокрема у сповідних книгах с. Кирилівка, де реєструвалися прихожани місцевої церкви. У книзі 1806 р. читаємо: "Іван Шевченко 64 літ, жінка його Марта, діти: Омелян, Сава, Павло, Григорій, дочки: Домникія, Олена". У книзі за 1845 р. писано, що Івану Шевченку 103 роки. Помер він 1849 р., коли онук вже став відомим поетом і художником і був засуджений у справі кирило-мефодіївців.

З наведеного випливає, що дід народився 1742 року і в Коліївщину був уже парубком. Донедавна в шевченкознавстві побутувала ця документально засвідчена дата народження, але в "Шевченковому словникові" (1977) і наступних довідниках уже фігурує дата 1761 р. У такому разі про участь семирічного хлопчика у Коліївщині і якісь глибокі особисті спогади, передані нащадкам, говорити не доводиться. Але пізня дата суперечить не лише документам, а й логіці життя. Виходить, що за перші кілька років шлюбу І. Шевченка у нього народилося аж чотири сини, причому останній, Григорій – 1781 р., а також доньки, а вже потім в Івана і Марти дітей не знаходилося. Логічніше припускати, що останній син з'явився, коли батькам вже було близько сорока, як це і випливає з церковних книг.

Сам Кобзар притримувався ранньої дати народження діда. За спогадами Б. Залеського, Т. Шевченко говорив йому: "Я ж рідний внук одного з гайдамаків". Поему "Гайдамаки" завершено в листопаді 1841 р., напередодні дідового століття. Серед причин, що підштовхнули поета до її створення, цілком могло бути й прагнення відзначити таким чином ювілей близької людини. При-

наймні в самому творі є пряма вказівка на це: "Спасибі дідусю, що ти заховав в голові столітній ту славу козачу: я її онукам тепер розказав".

Поважний вік діда не є підставою для скептицизму, тоді то не було великою дивиною. Останній запорозький кошовий Петро Калнишевський прожив 103 роки, причому останні 26 – в підвалах Соловецького монастиря, звідки був звільнений Олександром І.

ПРЕДКИ ЗА ЖІНОЧИМИ ЛІНІЯМИ

За церковними книгами 1814, 1816 та наступних років Кобзарева родина пишеться вже під прізвищем Шевченко-Грушівський. У документі про шлюб поетової сестри Катерини і в метриці про смерть їхньої матері обидві жінки записані як Грушівські. Троюрідний брат поета і його близький товариш Варфоломій Шевченко згадував, що в школі і Тарас писався Грушівським. Під кінець 20-х років XIX ст. це прізвище з документів зникає. Один із перших біографів поета О. Кониський вважає, що Грушівська було прізвищем поетової баби Марти. Справді, іменування дітей за прізвищами обох батьків було поширене в українському селі. Прізвище Шевченко досить прозоре – "син шевця". Сам дід Іван був шевцем, таким, мабуть, був і його батько, через що діти стали прозиватися Шевченками. Прізвище ж Грушівський, найімовірніше, походить від якоїсь місцевості. Цікаво, що рід М. С. Грушевського походить з чигиринського села Худоліївка, не так далеко від шевченкових країв. Топонімів же з коренем "груш-" в Україні загалом небагато. Один із найвідоміших – тячівське село Грушево, де в XV-XVII ст. існував Михайлівський монастир зі школою і, можливо, друкарнею. Є подібні назви на Буковині й Івано-Франківщині.

Батько Кобзаря Григорій (1781 – 1825) був стельмахом і чумаком. Перше ремесло успадкував його старший син Микола (1811 – 1870) і навчав потім цьому Тараса. Як стельмах він працював по навколишніх селах і у сусідніх Моринцях познайомився з Катериною Бойко (1783 – 1823). Вони побралися 1802 р. Першій дитині дали материне ім'я Катерина (1804 – 1848). Ця сестра була першою доглядальницею малого Тараса. Три покоління жили разом у тісній хаті діда Івана. На 1810 р. там тулилося тринадцять чоловік. Тому Григорій і Катерина з дітьми перебралися до її Моринців.

Можна твердити, що Катеринині батьки Яким і Маланка були заможнішими, що саме тесть купив для Григорія колишній наділ місцевого кріпака Колесника, якого пан чи то заслав у Сибір, чи то здав у солдати. Саме у Моринцях і народився Тарас. Та хата не збереглася, лише 1964 р. на її місці встановлено камінь із написом: "Тут стояла хата, в якій народився видатний український поет, революціонер-демократ Т. Г. Шевченко". Хату оточував вишневий садок, який стане одним із наскрізних символів поезії Шевченка. Рядки "А мати хоче поучати, та соловейко не дає" – не гра фантазії, а один з перших спогадів дитинства. Проте ідилія тривала недовго. Невдовзі до села повернувся Колесник, зібрав ватагу таких же бунтарів і почав тероризувати Т. Г. Шевченка. Той мусив повернутися назад до Кирилівки. Проте зв'язки між двома родами не припинилися. Тарас часто ходив у гості до маминих родичів. Його молодша сестра Ярина вийде заміж за далекого маминого родича і теж носитиме прізвище Бойко.

1823 рік видався фатальним для малого Тараса. У січні його сестра-захисниця Катря вийшла заміж у сусіднє село. А у серпні померла мати. Ця подія постійно згадуватиметься в його поезії:

У те найкращеє село...
У те, де мати повивала
Мене малого і вночі
На свічку Богу заробляла.

З матір'ю у Шевченка були пов'язані найкращі спогади дитинства. Думки про її вітчизну не могли не турбувати поета. Рідні свідчили, що Тарас, буваючи в маминих батьків, любив слухати їхні перекази і легенди. Що він міг почути?

БОЙКІВЩИНА

Бойківщина лишалася для Шевченка землею десь на краю світу. Чи не туди він прагнув дістатися, коли ще малим вирушив світ за очі, але був повернутий додому чумаками? А все ж дух Карпат був поетові близьким. Самі бойки частіше звуть себе просто верховинцями, а свій край Верховиною. Територія Бойківщини складає 8 тисяч кв. км. Найбільші поселення цього краю: на галицькій стороні – Самбір, Дрогобич, Борислав, Болехів, Долина, Калуш; на закарпатській – Міжгір'я, Нижні Ворота, Воловець. Бойки різ-

няться від сусідів-долинян говіркою, одягом, кухнею, архітектурою. В "Енциклопедії українознавства" відзначено двадцять фонетичних особливостей бойківської говірки. Саме в їхньому одязі домінують оспівані Д. Павличком "два кольори мої, два кольори: червоний – то любов, а чорний – то журба".

Бойків вважають нащадками літописного племені білих хорватів. До приходу угорців у Паннонію білі хорвати безпосередньо сполучали собою ареали східних, західних і південних слов'ян. Не дивно, що в їхніх нащадків найміцніше збереглися особливості спільнослов'янської давнини. У середні віки бойки послугувалися волосько-руським правом і не знали панщини. Серед різних традиційних занять бойків було й чумакування, вони возили карпатську сіль аж на Волинь. Коли ж австрійський уряд ввів соляну монополію, бойки розгорнули широку торгівлю овочами. Це теж свідчить на користь гіпотези про бойківське походження Катерини Бойко. Саме чумакуючи, її предки могли перебратися аж до Дніпра.

Бойківщина разом із Гуцульщиною є епіцентром такого народно-поетичного жанру, як коломийка, двовірш із 14 складів у кожному рядку (чи при іншій формі запису – чотиривірш із 8, 6, 8, 6 складів у рядках). Часто думають, ніби коломийки – це суцільний гумор. Проте І. Франко відзначав, що в них "жарти переснаються з висловами глибокого чуття, чистий запал мішається з іронією, ніжність з брутальними погрозами й прокляттями – зовсім як у дійсному житті". Таке поєднання протилежностей дуже близьке Т. Шевченкові, недарма його Перебендя "заспіває, засміється, а на сльози зверне". М. Шагінян у дисертації "Тарас Шевченко" писала, що "своїм "Перебендею" Шевченко мов би привідкриває таємниці власної ритмічної майстерності, показує, наскільки свідомо і зовсім не за фольклорним трафаретом користується народним чергуванням ритмів".

ШЕВЧЕНКОВІ КОЛОМИЙКИ

До коломийкового вірша вдавалося багато українських класиків, перш за все тісно пов'язаних із Карпатським регіоном: І. Франко, М. Устиянович, А. Могильницький, Я. Головацький (усі четверо бойки), а також Ю. Федькович, Г. Хоткевич. Із сучасних авторів найплідніше працює в цьому жанрі М. Савчук. Сюди ж слід дода-

ти М. Коцюбинського, який бував у Карпатах, глибоко пронився їхнім духом, який і відбив у "Тінях забутих предків". Шевченко ж ніколи не був у Карпатах, проте у нього коломийкова стихія є найпотужнішою порівняно з усіма іншими наддніпрянськими поетами. Коломийковий вірш був популярний серед попередників Кобзаря – українських романтиків 20 – 40-х років XIX ст. Проте у Шевченка ця форма має зовсім не літературний характер, вона настільки органічно-природна, що явно йде звідкись із самих глибин поетової ментальности, від перших вражень дитинства. Адже дитина перш, ніж опанувати окремі слова, засвоює ритм материнської мови, її мелодику, інтонаційний малюнок.

До кінця 40-х років 14-рядковий вірш був основним розміром поезії Т. Шевченка, час від часу перебиваючись-урізноманітнюючись іншими метрами. Лише згодом другим універсальним розміром у поета стає 4-стопний ямб. Досить навмання розгорнути "Кобзар", щоб потрапити на коломийку. Така близькість проявляється не лише у формі, а й у змісті. На цьому ґрунті існують перегукування з віршами його молодших сучасників, закарпатських будителів. Наприклад, у Олександра Митрака є така коломийкова поезія:

Добрі тому богатому,
Кто родився паном,
Добрі тому щасливому,
Кто не був Іваном (і т. д.).

А в одному з перших творів "Кобзаря" – "Думці" читаємо:

Добре тому багатому:
Його люди знають;
А зо мною зустрінуться –
Мов недобачають.

У розвиток цього мотиву Митрак пише:

Других людей щастя пестить,
Як мати родная,
А бідного ненавидить,
Ги мачуха злая.

Цілком аналогічна думка проводиться у Шевченка:

В того доля ходить полем –
Колоски збирає;
А моя десь, ледащиця,
За морем блукає.

Подібність віршів пояснюється тим, що обидва автори опиралися на реальні народні коломийки. Ціла низка їх подається у збірнику І. Сенька "Як зачую коломийку" (Ужгород, 1974) :

Сіло потя на воротя та й собі співає.
Добре жити багачеві – много землі має.
У багача нова хата, штири воли в плузі
А у мене, молодого, руки на услузі.

Священик Митрак постійно чув такі коломийки від прихожан. Шевченко ж міг успадкувати їх від своєї матері. Пряма згадка поета про неї теж несе сліди коломийкової образності. У хрестоматійному "І виріс я на чужині" мовиться:

...Добре мамо,
Що ти заранне спать лягла,
А то б ти Бога прокляла
За мій талан.

А у збірнику І. Сенька натрапляємо на дещо змінений, але впізнаваний варіант тієї ж конструкції:

Чей ти, мамо моя рідна, прокляла ми долю,
Аби-м ходив, бідуючи по чужому полю.

ЖІНОЧІ ГОЛОСИ КОЛОМИЙОК

Особливо багато коломийкових мотивів у поемі "Катерина". Чи випадково поет назвав її іменем своєї матері? Хоча шлюбна доля його матері зовсім не схожа на трагедію покинутої дівчини з поеми, та їхріднить рання смерть, поневіряння їхніх синів. Звертання автора до своєї героїні особливо тепле, сповнене синівської любові. Останні ж рядки про мандри Івася з кобзарем, про його зустріч із батьком подані немов через сприйняття хлопчика. Поет явно ототожнював себе з сином Катерини. В поемі небагато прямої мови персонажів, найбільше – у сцені, коли батьки проганяють знеславлену доньку до "московської свекрухи":

Іди, доню, найди її,
Найди, привітайся,
Будь щаслива в чужих людях,
До нас не вертайся!

Серед закарпатських коломийок маємо таку:

Ой, іди ми, донько, з хижі, зроби собі свадьбу,
Бо ти мою головину привела на ганьбу.

У вірші "Думкам" (таких у "Кобзарі" кілька) дівчина звертається до вітра буйного, аби сказав, де її милий. Це теж поширений коломийковий мотив:

Егей, повій, вітре буйний, звідки тя жадаю:
Із тієї стороночки, звідки любка маю.
Повій вітре, повій, буйний, понад плай високий,
Та скажи ми, що там робить любко чорноокий.

Схоже – у ще одній "Думці" Шевченка, де дівчина посилає свої сльози до хлопця-зрадника:

Щоб понесли буйнесенькі
За синєє море
Чорнявому зрадливому
На лютеє горе!

Подібних аналогій можна набрати сотні. Вони свідчать, що коломийкові ритми й образи були рідними для Шевченка. Це не щось запозичене з книжок, а надбане з самого народження, сформоване під впливом матері, її колисанок, пестощів, молитов ("Пречистій ставила, молила, щоб доля добрая любила її дитину"). Зв'язок матері поета з коломийковим світом її сина добре підтверджує той факт, що найінтенсивніше поет залучав коломийкові образи, цілі конструкції при розробці тем материнства, жіночої долі, сирітства.

Тарас Шевченко поєднав у своїх трудах і діяннях дух і спадщину наддніпрянських гайдамаків і карпатських верховинців, чи не вперше він так міцно злучив століттями розділені українські регіони, подолав своїм генієм державні, конфесійні, діалектні кордони і силою Слова утвердив соборність України. Підвалини такої свідомості заклала його мати, селянка-трудівниця Катерина Якимівна Бойко.

Наталія Ребрик

ТАРАС ШЕВЧЕНКО У ЛІТЕРАТУРІ ЗАКАРПАТТЯ

...дух Шевченка стукав на тяжкі двері Карпат...
Ірина Невицька

За геніально простим висловом Євгена Маланюка про "шлях до Шевченка", ми й нині торуємо його – і кінця-краю не видно. Осягати Шевченків геній буде ще не одне покоління. Кожен, хто читав, читає чи читатиме його твори, знайшов, знаходить чи знайде в них свою велику правду. І в кожного, певно, залишиться переконливе відчуття невичерпності його текстів, дивовижної їх правдивості і вічної актуальності.

Непересічна життєва доля та велична творча спадщина Тараса Шевченка стали предметом уваги літературних та літературознавчих кіл Закарпаття, починаючи вже від появи першого "Кобзаря", і не перестають хвилювати й захоплювати впродовж уже двох століть поспіль. Проблема закарпатської літературної Шевченкіани охоплює кілька аспектів: коли і як творчість Тараса Шевченка потрапляла на Закарпаття і який вплив мала на читача; у яких закарпатоукраїнських виданнях друкувалися поезії Кобзаря; коли вперше вийшли друком твори Т. Шевченка на Закарпатті; хто писав про Шевченка; як сприймала творчість Шевченка закарпатська критика.

Про означену проблему в різний час і при різних нагодах писали поети Василь Гренджа-Донський [1], Іван Колос [2], Іван Ірлявський [3], Микола Рішко [4], Юрій Керекеш [5], Юрій Шкробинець [6], Карло Копинець [7], Василь Вовчок [8], Петро Скунць [9], Софія Малильо [10], Казимір Гурницький [11], Дмитро Кремінь [12] та ін.; прозаїк Іван Чендей [13]; драматург В. О'Коннор-

Вілінська [14], публіцисти і літературознавці Ірина Невицька [15], Іван Панькевич [16], Степан Росоха [17], Іван Кошан (Колос) [18], Павло Лісовий [19], Василь Микитась [20], Іван Небесник [21], Юрій Качій [22], Лідія Голомб [23], Надія Ференц [24], Марія Козак [25], Тарас Кремінь [26] та ін.

Серед дослідників побутує думка, що перше видання "Кобзаря" Шевченка було відомим на Закарпатті ще в XIX столітті: у жителів Перечина Марії та Івана Івановчиків зберігалося перше петербурзьке видання книги, що потрапило сюди, ймовірно, через Галичину, а, можливо, через Прагу [25, с. 1-5]. Дослідник творчості Шевченка І. І. Пінчук зазначав, що "у 1845 році Яків Головацький одержав через Прагу від Карла Запа нові видання Шевченкових творів – "Гамалію", "Тризну", а на початку 1846 року – чигиринський "Кобзар" і "Гайдамаки". П. Лісовий стверджує, що з ім'ям Шевченка і його творами були знайомі закарпатські письменники XIX століття О. Духнович і О. Павлович. Навіть "Моя остання пісня" О. Духновича [27, с. 74-76] перегукується зі славнозвісним "Заповітом". Так, Тарас Шевченко просить поховати його над Дніпром, а Олександр Духнович – "...на Бескиді, вріднім краї, [...] в дубраві, під скалами", Шевченко закликає "порвати кайдани" і "вражою, злою кров'ю волю окропити", а Духнович напучує "дітят-соколят" триматися свого, змагатися на власні крила, "не брати чуже пір'я", жити з думкою про краще життя – "на благо вітчизни", а чужини – стерегтися. Зрозуміло, що подібні паралелі занадто відносні, проте вони все-таки прослідковуються.

Щодо впливу Т. Шевченка (поема "Іван Підкова", 1839) на поетичні твори Олександра Павловича, зокрема у поемі "Дума об отамане Подкове, убитому Польшей во Львове" (1871), то тут йдеться про ідейно-тематичну та жанрову подібність: обоє письменників трактують образ Івана Підкови як національного героя, обоє сумують із приводу передчасної і підло зрадженої його смерті, обоє перейняті ідеєю всеслов'янської єдності. Крім того, не вважаємо випадковим і той факт, що у Павловича, як і в Шевченка, ряд творів називається "думками" або "думами".

З творами Т. Шевченка був також знайомий закарпатський літератор і публіцист другої половини XIX століття Анатолій Кралицький (1835 – 1894). У середині 70-х років на Закарпатті двічі

побував відомий український літератор і громадський діяч Михайло Драгоманов, який зустрівся і познайомився з Анатолієм Кралицьким, якому на знак пошани і з метою розповсюдження творів українських письменників серед закарпатців посилав книги, зокрема "Кобзар" Шевченка [22, с. 1-5].

Поширювалися твори поета і через періодичні видання, на сторінках яких вони друкувалися: через ужгородську "Науку", будапештську "Україну", а пізніше – через часописи "Наша земля", "Свобода", "Наша школа", "Пчілка", "Наш рідний край", "Пробоєм". Привозили їх книгоноші з Москви, Києва, Петербурга. Пісні на слова Кобзаря виконували Руські національні хори; вони були друковані у першій частині пісенника "Пісні підкарпатських русинів", що видав Степан Фенцик 1921 року в Празі [28]. Слово Шевченка проникало за Карпати, розповсюджувалося, намагалось активізувати культурно-національний рух серед закарпатського населення. Як, власне, зазначала Ірина Невицька"…дух Шевченка стукав на тяжкі двері Карпат…" [29, с. 235]. До прикладу, на сторінках часопису підкарпатської молоді "Пробоєм" регулярно – до річниць від дня народження, смерті та перепоховання – публікуються статті про Великого Українця, його вірші, звіти про святкування з різних міст, містечок і сіл Закарпаття, вірші, присвячені Т. Шевченку, невеликі просвітницькі п'єси за мотивами його творів чи біографії, окремі висловлювання видатних діячів краю про нього тощо. А, скажімо, у лютневому номері часопису за 1940 рік було опубліковано останню літературну дискусію – не вельми приємну – між Іваном Франком і Михайлом Драгомановим, в якій, зокрема, йдеться і про сприйняття обома творчості Тараса Шевченка [30].

Особливо помітну роль у популяризації творів Шевченка на Закарпатті відіграло Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка, дійсними членами якого були Омелян та Ірина Невицькі. У 1928 році в одній зі своїх статей про Тараса Шевченка відома закарпатська письменниця і громадсько-політична діячка Ірина Невицька зазначила: "Тарас Шевченко безсмертний не лиш як поет в літературі. Для нас він є все: поет, учитель, герой, мученик. Під ударами його слів правди рвалися окови неволі. Гарячим словом правди обличав і проклинав тиранів, двигав невільників, учив і любив свою найдорожчу рідну країну" [15, с. 121].

Про надзвичайний вплив творів Т. Шевченка на простих людей довідуємось зі спогадів Луки Дем'яна, який у 1909 році за останні крейцарі купив невеличку бібліотеку зі Львова, де серед інших книг була і книжечка Шевченка. "Бувало, читаю мамі про Катерину, – згадує письменник, – а вона слухає і заставляє: "Сину, ану ще прочитай про Катерину". Я старався як можна краще читати і непомітно дивитись на маму, як вона витирає сльози..." [31, с. 5].

Першим письменником на Закарпатті, який звернувся до художнього осмислення образу Т. Г. Шевченка, був Василь Ґренджа-Донський [32, с. 57-59]. У 1926 році з'явився його вірш "Пробудився у могилі пророк незабутній", а в 1927 році в другому номері журналу "Наша земля" вміщено чудову статтю "Тарас Шевченко" та вірш "Могила пророка". Автор стверджує, що відколи підкарпатські українці пізнали "золоті Шевченкові слова", відтоді усвідомили, що поет бореться за "найсвятіші національні права" всіх українців, а значить і тих, що живуть у Карпатах, що він однаково картає за бездіяльність українську, а в тому числі і закарпатську інтелігенцію, "що він є наш" – син українського народу, а те, про що пише, близьке і зрозуміле всім закарпатцям.

А над Дніпром широким, тихим
Стоїть гора висока,
На тій горі лежить могила
Великого пророка.

Дрижав престол тюрми народів,
Тряслись московські стіни:
Царі боялися могили
Пророка України.

Народ ходив, горнувсь на скаргу
Щороку до могили,
Царі гармати наставляли –
Та не зломили сили!

Народ бродив колючим терном
У крові по коліна,
Пророк збудивсь, промовив стиха:
"Повстане Україна!"

Сила великого пророка України, за В. Ґренджею-Донським, у тому, що він і після своєї смерті "запалює народ до боротьби з соціальним і національним гнітом" [32, с. 58]. Історія, пов'язана з віршем "Пророкові – Великому Кобзареві", взагалі детективна. У березні 1928 року на одному з мітингів у Перечині Василь Ґренджа-Донський прочитав згадану поезію, за що був заарештований. Але вірш мав такий резонанс, що ужгородська поліція, перелякана "закликом до об'єднання всіх братів-українців" [33, с. 4], заборонила читати вірш на Шевченковому святі в Ужгороді. У цьому ж часі поезія була опублікована у третьому номері журналу "Наша земля" з приміткою: "Прочитання вірша на Шевченковому святі поліція заборонила, хоч у програмі значився". Твір являє собою ліро-епічний пристрасно-риторичний діалог Шевченка з українським народом, пригнобленим російським царатом, поступово діалог органічно перетворюється в авторські роздуми і переноситься на закарпатський ґрунт: прийшла сумна звістка про смерть пророка, та його закличні "огненнії слова" "Карпаття зрозуміло" і готове продовжити велику справу боротьби за волю:

Поет помер – Кобзар живе!
Кобзар наш житиме навіки,
І він зведе на правий шлях
Всі українські ріки.

Думки пророка рознеслись
І по нашій Україні,
І нам відваги надають
У боротьбі в лихій годині.

І дармо ворог скреже зуби
І хоче розлучити нас, –
Ми не підем до власної загуби,
Бо в нас Кобзар. У нас Тарас!

Його огненнії слова
Карпаття зрозуміло.
Він нас веде на смілий шлях,
А ми ступаймо сміло!

Вірш хибує революційно-пафосною риторикою, спрощеною образністю, задовгим обсягом, збитим ритмом, проте засвідчує щире прийняття Шевченкового слова, глибоке розуміння його Чину, прагнення стати його послідовником.

Особливе місце в літературі Закарпаття посідає творчість Спиридона Черкасенка, який проживав у нашому краї з 1923 року по 1929 рік. Відомо, що в 1920 році у збірці "Твори", виданій у Києві–Відні, є драматична картина "Прометей" [34, с. 59-70], присвячена пам'яті Тараса Шевченка, та диптих "Світлій пам'яті генія" [Там само, с. 81-86]. Пропам'ятні Шевченківські вірші знаходимо в різний час на сторінках не тільки закарпатської періодики, до прикладу "Присяга. На Шевченківські роковини", "Пам'яті Шевченка" [35, с. 4]. Що ж стосується саме закарпатського періоду життя Спиридона Черкасенка, то тут слід говорити про нього як про творця українського поетичного театру, який в одному з кращих ліричних творів про життя і становлення нашого національного генія у п'єсі "До світла, до волі. Сцени з дитячих літ Т. Г. Шевченка" переспівав усі відомі історії з життя поета: і про стовпи, що підпирають небо, і про стосунки в сім'ї з мачухою, батьком і сестрою Катериною, і про першу любов до Оксаночки, і про п'яного дяка... Вистава вперше була опублікована в журналі "Молода Україна" у 1925 році і в цьому ж році поставлена ужгородськими пластунами [36]. Додаймо до цього, що Спиридон Черкасенко працював учителем і літературним консультантом у театрі "Просвіта", був близько знайомий з усіма провідними діячами того часу на Закарпатті, постійним дописувачем багатьох періодичних видань краю, активно трудився в закарпатському Пласті, тож його вплив на національно-свідоме проукраїнське виховання підкарпатської молоді незаперечний. Без сумніву, під впливом Спиридона Черкасенка, а особливо під патронатом Євгена Маланюка та Олега Ольжича, у 30-их роках XX століття постали "вівсяним колосом" творчість Івана Кошана-Колоса та творчість Івана Ірлявського – Голосу Срібної Землі. Так, у поезії "Т. Шевченку" Іван Колос, віддаючи шану великому народному поету, декларує відданість Шевченковим ідеалам "Чести, Волі, Слави", запевняє, що наступає революційний момент боротьби за волю, і з могил встають нові Залізняки та Гонти, готується "в похід отаман Гамалія", українські

діти зростають, "хрещені духом" Правди, а "ряди борців [...] наказу чуйно ждуть жадні й готові діять"... [2, с. 1]. Суголосно звучить поезія Івана Ірлявського "Шевченко", що ввійшла до другої збірки "Голос Срібної Землі" (1938) [3, с. 34]. Марія Козак, аналізуючи твір, пише: "Іван Ірлявський називає поета "творцем нових ідей", "Бояном", "Пророком", "вождем палкого покоління". Лаконічно, з допомогою місткого афоризму передана роль Т. Шевченка в історії української нації: "Він воскресив дух на руїні" [37, с. 124].

Ще в 1921 році о. Августин Волошин стверджував, що Тарас Шевченко – найбільший поет русинів, творчість якого стала добре знаною і в Карпатській Україні, яка разом із Буковиною, Галичиною, Волинню і Поділлям, а також і з Наддніпрянщиною будуватиме свою державу і буде в ній господарем. А 15 березня 1939 року перший президент Карпатської України відкрив вікопомний Сойм словами Кобзаря:

Встане Україна
І розвіє тьму неволі.
Світ правди засвітить
І помоляться на волі
Невольничі діти!.. [38, с. 22]

Дещо осібно стоїть одноактівка В. О'Коннор-Вілінської "На Великдень", написана за мотивами однойменної поезії Тараса Шевченка, явно маючи на меті закликати до християнського милосердя саме у час Світлого Воскресіння Христового. П'єса, нагадуючи дітям основний зміст поезії, ніби є її логічним продовженням: діти приймають до гурту бавитися і бідну сирітку Орисю, христосуються з нею, щиро даруючи їй свої писанки [14].

Літературна закарпатська Шевченкіана містить чималу кількість різноманітних творів, у яких автори художнім словом намагаються оживити добу й образ великого Кобзаря, передати любов і шану до нього нових поколінь. Це, зокрема, Ю. Боршош-Кум'ятський "Незабутня стежина", А. Патрус-Карпатський "Правда і пісня", О. Улинець "Красень над Дніпром", В. Ладижець "Спогад", В. Вароді "Тарасова неволя", Іван Чендей "Ярина", М. Рішко "Ти живеш, Кобзарю", Ю. Керекеш "Чекаємо Тараса", "Клятва Тарасові", Ю.

Шкробинець "Кобзар до Ужгорода йде", В. Вовчок "Брате мій, Тарасе!..", "Тарасе любий, батьку наш", К. Гурницький "Тарас Шевченко. В останні роки життя", Софія Малильо "Кобзареві", Петро Скунць "Земля химер", "Вічна Катерина", "Тарасова мати", "Тарас" та ін., Дмитро Кремінь "Тарасова верба", "Седнів. Липа Шевченка", "Орська зоря", "Асфальтівка звертає на Седнів" та ін. Кожна поезія написана при певній нагоді і має свою історію. Так, зразками літератури соцреалізму є твори Ю. Боршоша-Кум'ятського, А. Патруса-Карпатського, В. Ладижця, В. Вовчка, С. Малильо (хоч вірші останніх двох писані в роки української незалежності), а публікація в "Літературній Україні" поезії "Кобзар до Ужгорода йде" зробила Юрія Шкробинця популярним на час спорудження пам'ятника Т. Шевченку в Ужгороді, на відкритті ж самого пам'ятника твір так і не прозвучав – авторові просто не надали слова; як продовження теми – спорудження пам'ятника Т. Шевченку в Ужгороді – і як "підспів" Ю. Шкробинцю з'явилися "плакатні" вірші Юрія Керекеша "Чекаємо Тараса" і "Клятва Тарасові". Оповідання Івана Чендея "Ярина" [13, с. 90-100] фіксує цікавий момент впливу ідей Кобзаря на українське населення Закарпаття у переддень Другої світової війни: син Ілька Митрича Дмитро не витримав національного гніту і втік до більшовицької Росії – до своїх. Зрозумілі настрої українського населення Закарпаття бути приєднаними до Великої України – тікали на радянські землі, не знаючи, що їх чекає, свято вірячи у справедливість радянської влади (заради правди, варто сказати, що втікачів не було багато, а з часом ставало все менше), але й зрозумілий ідейний дискурс твору І. Чендея. Проте факт, що портрет Тараса Шевченка часто висів у селянських хатах між образами під вишиваним рушником, обіграний мистецьки вдало, художньо переконливо.

Серйозної розмови потребує творчість лауреатів Національної премії ім. Т. Шевченка Петра Скунця та Дмитра Кременя.

З поезії "Тарас" Петра Скунця [9, І, с. 143,], написаній у 1963 році, мабуть, уперше в закарпатоукраїнській літературі постає "живий", "земний" чоловік, життя якого постійно було на язиці у манірно-бундючних сучасників, майже половину якого віддано кріпацтву, третину з якого забрали тюрми, проте це життя "генієве": з його відходом народилася Тарасова вічність – у неї вірить ліричний герой, а власне, – й автор:

Смерть ліпшою не стане від прикрас,
якщо вона і генієва навіть.
А люди кажуть: вічний наш Тарас!
Я теж кажу, і серце не лукавить.
І серце вірить, що Тарас живе,
ішло зі смертю щось від неї дужче,
ішло, мабуть, народження нове,
коли відпало все чуже, минуще…

Фізична смерть Шевченка звільнила його від самоти і недуги, від "доблесної розправи" влади над ним, від можливості солдатського покарання "крізь стрій", а водночас зробила народним гнівом і національним болем, без яких не мислить себе український народ й донині:

…хльосткі міщанські язики
не посмакують долею поета –
що їв, що пив, і скільки пив, і з ким,
чи не бував крім музи хтось іще там;
коли над ним не скиглить самота,
коли недуга не підкосить ноги,
коли поет народним гнівом став,
і вже народ немислимий без нього;
коли не можуть уряд і закон
над ним вчинити доблесну розправу;
коли не може п'яний солдафон
крізь стрій погнати українську славу.

Ідея поезії висловлена в перших чотирьох рядках: Тараса Шевченка розуміємо настільки, наскільки розуміємо себе – свій час і Україну в ньому; Шевченко жив – як вмів: любив Україну і мужньо зносив за неї наругу; світ передчасно "віддав його труні", день не згас, "коли його не стало", і за це можна і світ, і день проклясти… Та чи стане від того легше? Навряд. Боляче і прикро.

Будь проклят світ, що дав його труні,
будь проклят день, коли його не стало…
Не граймо, браття, на сумній струні,
над мужністю ридати не пристало.

Йому один раз жити, як усім…
Та прикро: час дає по сто літ дурням,
а генію – якихось сорок сім…

Боляче і прикро авторові й тоді, коли зводять такий довгоочікуваний пам'ятник Тарасу Шевченку в Ужгороді на колишній площі Леніна, зразу перед "Білим "броньованим" домом", щоб Кобзарем "закрити від народу всі двері вхідні" [9, II, с. 40]. Петро Скунць із надривом, очевидно, від страшного відчаю і розчарування, звертається до пам'ятника як до живого поета, просить його не стояти на площі, а піти "за круті перевали", щоб побачити, як нинішні "сильні-чинодрали" глумляться з народу, вислухати людські біди і знайти найдорожче – правду, і тоді справді люди йтимуть до Тараса, "як на прощу"… Скунць залишається вірним собі: він тонко відчуває момент, добре розуміє політичну ситуацію і при тому створює публіцистичні тексти, що не є "одноденками", народжуються високомистецькі твори, шедеври української поетичної публіцистики.

Переконливим доказом попередньої тези звучить поезія "Тарасова мати"(1992) [9, II, с. 71-72]. У ній проглядається українська історія перших років незалежності, коли "поети пішли в дипломати", коли чорнобильські вітри і дощі труїли землю, коли масово ринулися українці на заробітки за кордон, коли все пропивалося і продавалося, не залишивши нічого святого для душі, коли в парламенті "при ситім кориті" "старий партократ і новий демократ ділять шкарпетки і портфелі". Образ Тарасової матері – це образ України, зрадженої і забутої власними дітьми, такої ж сплюндрованої і зневаженої, як і в Шевченка, яка і нині – ніби в дорозі до Бога, а ніби й до старшого брата, люди якої – народжені для пісні, а стали суцільним зойком, у якої немає "сьогодні", а є тільки "колись"… Але попри все Тарасова мати живе, бо в любові "до Дніпра" народжений Тарас для спасіння України, як був колись народжений Марією Ісус Христос для спасіння людства… Віра, тільки віра врятує Україну. Саме її утверджує П. Скунць у поезії "Вічна Катерина" (1991) [9, II, с. 83-84]. Автор малює вельми непривабливу картину сучасного українського життя: відсутність справжньої свободи, неповага до української мови, небувалий ріст злочинності, корупції, аморальності і хамства, байдужість до національних звичаїв і традицій… Письменник називає Украї-

ну "Вічною Катериною" - збезчещеною, зрадженою, поганьбленою... Та, як справжній українець, наприкінці поезії додає трохи оптимізму:

...А Катерину витягли з-під льоду.
Живою, кажуть. Тільки без душі.
І я молю: "Боже, сотвори-но
нову їй душу і вдихни у плоть!"
І я кричу: "Отямся, Катерино! –
тебе вертає синові Господь".

Той оптимізм знаходимо і в "Землі химер" (1990) [9, II, с. 104-106].

І давно вже її [України] не було б,
коли б раптом, як грім, не потряс
її сон, її душу і лоб
цар свободи – кріпак Тарас.
І невидима наша зоря,
та, єдина на всесвіт увесь,
невідкрита зоря Кобзаря
нас чекає у всесвіті десь.

Петро Скунць знову в ліричному творі відображає багатовікову історію України, роблячи його епічно-публіцистично-ліричним. Він згадує ліквідацію Запорізької Січі Катериною II, Валуєвський циркуляр і Емський указ про заборону української мови, і жаский голодомор 1933 року, і репресії Кагановича проти українських ґазд, і заслання в Сибір та тюрми на Колимі, і страшні світові війни, і вибух Чорнобиля. Любов і ненависть до рідної землі співіснують паралельно і одночасно: суцільне різке дорікання за втрату незалежності, тобто за те, що "під Москвою загнала коня", і тепер "нема українського дня, є лише українська ніч"; за рабський дух, тобто за те, що пускає "царя не лише в голову, але і в душу"; за холуйство, тобто за те, що ми випросили, щоб "сонце і для нас зійшло з Колими"; за безпам'ятство, тобто за те, що забули про "ганьбу всіх людських епох", коли "мати дитя в божевіллі голодному їсть"... Поступово квітучу райську землю "ізгої нації" перетворили в землю химер. На карті світу і України 1990 рік. Тільки

наближаємося до проголошення незалежності. Ще попереду великі надії. Ще віриться, що "дається в останній раз Україна своїм синам, і Карпати, і Дніпро, й Тарас". Подібний концепт любові-ненависті знаходимо у творчості, в першу чергу, самого Тараса Шевченка, а далі це ж спостерігаємо у поетів так званої "празької школи": Євгена Маланюка, Олекси Стефановича, Олега Ольжича, Олени Теліги, а також у творчості сучасного українського поета із Закарпаття Дмитра Кременя.

Очевидно, найглибше "дослідив стосунки" Дмитра Кременя з Тарасом Шевченком Тарас Кремінь у статті "Металогічна рецепція постаті Тараса Шевченка у творчості Дмитра Кременя" [26, с. 79-82], зауваживши не тільки святе поклоніння перед національним генієм і щире ним захоплення, а й щоденне осягнення його творчості, наближення до її розуміння, вміння жити по-шевченківськи. Це ж зауважив Іван Дзюба: "...в поетичних збірках Дмитра Кременя помітна "шевченківська" енергетична заряидженість" [1, с. 3-14]. Справді, вся художня творчість закарпатця пронизана ідеями, духом, прагненнями Шевченка: у поезіях Тарас ніби у своєму часі, а ніби й живе серед нас; ось він солдат на Кос-Аралі, аж тут уже він – у куфайці зека; ось гайдамаки освячують ножі, а ось уже їх перекували на рала; ось вздовж по річці Орі "в солдатській шинелі проходить Тарас", а сьогодні ліричного героя закріпачує "животіння земне"; тодішні захалявні книжечки поета, а нині – багатотомні й багатотисячні "видання в позолоті"... Дмитро Кремінь присвячує Т. Г. Шевченку вірші "Тарасова верба", "Седнів. Липа Шевченка", "Орська зоря", "Асфальтівка звертає на Седнів", "У старовинному сувої", "Гадяцький полковник, а чи з Умані", "Камені Мигії", "Учителю, хто ми", "Полуденний скін Святого Себастяна", "Повість наших літ" та ін.; шевченківськими мотивами перейняті збірки "Травнева арка", "Пектораль", "Елегія троянського вина", "Полювання на дикого вепра", "Мовчання волхвів" та ін.; а в Шевченківській промові автора, яку він виголосив на сторінках книги вибраних творів, читаємо: "...в моїй поетичній збірці "Пектораль" – камертон гіркої Тарасової музи... І я впадаю у відчай безнадії на теперішніх "розпуттях велелюдних", і я крізь кривавий туман всепланетарного бойовища прозираю зачарований берег України, яка воскресне, бо інакше – жити не

варт, писати не варт...", бо "Шевченкові діти – "ненарожденні" та народжені, це діти героїв Крут, діти Карпатської Січі, отже – нащадки й правнуки не прадідів поганих, рабів і підніжків, бидла й сміття історичного. Сторозтерзані й сторозп'яті, ми вже народ у трьох іпостасях поколінь..." [26, с. 82]. У віршах "Мої горизонти", "Дорога", "Карпатська рапсодія", "Високі дерева", "Доріг, тривог, журби, несамовиття", "Майстерня", "Лінія життя", "Перевтілення", "Карпатський етюд", "Я зрозуміти рано встиг", "Я знов у цьому закутку землі", "Скрипка", "Декабрист", "І тінь трави, що падає у ноги" та ін. Дмитро Кремінь використовує лише суголосні із лірикою Тараса Шевченка мотиви "журби, смутку, далекого обрію, рідної землі, України" [26, с. 80].

Чи змінився світ? Можливо. Але залишилися в ньому така ж Правда, Любов, Вірність, Надія, Віра... Залишилося Слово. Яке на сторожі коло нас поставив Шевченко. У Кременя поряд із постаттю Тараса Шевченка з'являються часто верба, липа, акація, дуб... Архетипи-символи, які примандрували з тих таки Кобзаревих віршів, що асоціюються з самою Україною, якнайкраще засвідчують авторське прийняття Шевченка, трактування його як велета духу, як національного пророка, як альфу і омегу українського люду.

Джерела:

1. Ґренджа-Донський, В. Твори в 12 т. / В. Ґренджа-Донський. – Вашінґтон : Карпатський Союз, 1987-1994.
2. І. К. Т. Шевченкові // Пробоєм. – 1935. – Р. ІІ. – Ч. 3-4.
3. Ірлявський, І. Шевченко / Іван Ірлявський // Ребрик, Н. Іван Рошко (Ірлявський): "...Ірлявські дзвони в моїм серці чути..." : життєвий і творчий шлях поета / Наталія Ребрик. – Ужгород : Ґражда, 2000. – 141 с. – (Шкільна серія. Випуск 8).
4. Рішко, М. Вереснева криниця : поезія / Микола Рішко. – Ужгород : Карпати, 1974. – 76 с.; Рішко, М. Тринадцятий минало: [поезія Шевченка на Закарпатті] / М. Рішко // Новини Закарпаття. – 1992. – 7 берез. – С. 7.
5. Керекеш, Ю. Від пісні до жарту: лірика, гумор / Ю. Керекеш. – Ужгород : Мист. Лінія, 2007. – 180 с.
6. Шкробинець, Ю. Кобзар до Ужгорода йде... / Ю. Шкробинець // Літературна Україна. – 1998. – 12 трав.
7. Копинець, К. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://biblioteka.uz.ua/content/files/biblioklas/Velykiy% 20Kobzar.pdf

8. Вовчок, В. Красне поле : лірика / В. Вовчок. – Ужгород : Карпат. край, 1995. – 105 с.
9. Скунць, П. М. Твори. Кн. 1 / Петро Миколайович Скунць ; упорядкув. та підгот. текстів Наталії Скунць ; передм. Тараса Салиги. – Ужгород : Ґражда, 2007. – 272 с.; Скунць, П. М. Твори. Кн. 2 / Петро Миколайович Скунць ; упорядкув. та підгот. текстів Наталії Скунць. – Ужгород : Ґражда, 2008. – 248 с.
10. Малильо, С. Від Тиси до Дінця : вибране / Софія Малильо. – Львів, 2009. – 220 с.
11. Гурницький, К. І. На стикові тисячоріч : вірші та поеми / К. І. Гурницький. – Ужгород : Патент, 1997. – 287 с.
12. Кремінь, Д. Вибрані твори / Д. Кремінь. – Одеса : Маяк, 2007. – 632 с.; Кремінь, Д. Таємниця саркофага / Д. Кремінь // Київ. – 1988. – № 2. – С. 123-128; Кремінь, Д. Тризубом по двоглавому горобцю / Д. Кремінь // Київ. – 1996. – № 11-12. – С. 107-118.
13. Чендей. І. Ярина / Іван Чендей // Чендей, І. Вибрані твори у двох томах / Іван Чендей. – К., 1982.
14. О'Коннор-Вілінська, В. На Великдень. З віршу Шевченкового / В. О'Коннор-Вілінська // Пчілка. – Ужгород, 1928. – Р. VI, ч. 8. – С. 228-231.
15. Невицька, І. Тарас Шевченко / І. Невицька // Пчілка. – Ужгород, 1928. – Р. VI, ч. 7.
16. И. П. Пам'ятні роковини. Шевченко і Духнович // Пчілка. – Ужгород, 1928. – Р. VI, ч. 7.
17. Росоха, С. Тарас Шевченко / Степан Росоха // Пробоєм. – Прага, 1934. – Р. І. – Ч. 4.
18. Конашевич, І. Нація / Іван Конашевич // Пробоєм. – Прага,1935. – Р. ІІ. – Ч. 3-4.
19. Лісовий, П. Близький і дорогий : Т. Шевченко і Закарпаття / Павло Лісовий. – Ужгород : Закарпат. облас. кн.-газ. вид-во, 1961. – 90 с.; Лісовий, П. Духовна зброя: творчість Т. Шевченка в закарпатській комуністичній пресі 20-30-х рр. / П. Лісовий // Літературна газета. – 1957. – 8 берез.
20. Микитась, В. З ночі пробивалися… / Василь Микитась. – Ужгород : Карпати, 1977. – 160 с.
21. Небесник, І. Вогонь в одежі слова : [Тарас Шевченко і Закарпаття] / І. Небесник // Закарпат. правда. – 1995. – 7 берез. – С. 3.
22. Качій, Ю. Шевченко і Закарпаття / Юрій Качій. – Рукопис. – Архів вид-ва "Ґражда".
23. Голомб, Л. Літературно-критичний дискурс поезії Закарпаття 20-30-х рр. XX ст. / Лідія Голомб // Українська поезія Закарпаття XX ст. : наук. зб. – Ужгород, 2004. – С. 168-182.
24. Ференц, Н. Творчість Т. Шевченка в оцінці В. Ґренджі-Донського / Надія Ференц // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Філологія. – Вип. 12. – Ужгород, 2005. – С. 147-150.

25. Козак, М. Образ Т. Шевченка в закарпатоукраїнській поезії 20-30-х рр. XX ст. / М. Козак // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Ужгород, 2006. – Вип. 10. – С. 243-247. – Бібліогр. наприкінці ст.
26. Кремінь, Т. Металогічна рецепція постаті Тараса Шевченка у творчості Дмитра Кременя // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Філологія. – Вип. 21. – Ужгород, 2009. – С. 79-82.
27. Пѣсни подкарпатскихъ русинов / сост. С. Фенцикъ. – Прага, 1921. – 24 с.
28. Духнович, О. Вибране / О. Духнович. – Пряшів : Словац. пед. вид-во, 1963.
29. Мандриченко, Л. Ірина Невицька: "Де я в житті маю втяти плужок у борозну?.." / Л. Мандриченко. – Ужгород : Ґражда, 2005. – 274 с.
30. Куренівець, М. З минулих літ. Остання "літературна дискусія" між Франком і Драгомановом / М. Куренівець // Пробоєм. – Прага, 1940. – Р. VII. – Ч. 2 (79). – С. 89-101.
31. Марфинець, Г. І. Вивчення творчості Луки Дем'яна у школі : навч.-метод. посіб. для вчителів загальноосвітніх шкіл / Г. І. Марфинець. – Ужгород : Ґражда, 2004. – 74 с.
32. Рекіта-Пазуханич, Г. З досвіду вивчення творчості В. Ґренджі-Донського в загальоосвітній школі. – Ужгород : Карпати ; Ґражда, 1997. – 79 с. – (Шкільна серія. Випуск І).
33. Харківський, Є. Василь Ґренджа-Донський: у 70 річницю поета / Євген Харківський // Свобода. – 1967. – 12 трав. – Режим доступу : http://www.svoboda-news.com/arxiv/pdf /1967/Svoboda-1967-086.pd f.
34. Стах, П. Твори. Т. І / П. Стах. – Київ ; Відень : Вид. т-во "Дзвін", 1920. – 204 с.
35. Черкасенко, С. Пам'яті Шевченка / Спиридон Черкасенко // Свобода. – 1968. – 8 берез. – Режим доступу : http://www. svoboda-news.com/arxiv/pdf/1968/Svoboda-1968-045.pdf
36. Черкасенко, С. До світла, до волі / Спиридон Черкасенко // Молода Україна. – Ужгород, 1925.
37. Козак, М. Ідея Великого Чину в поезії Івана Ірлявського / Марія Козак // Ребрик, Н. Іван Рошко (Ірлявський): "...Ірлявські дзвони в моїм серці чути..." : життєвий і творчий шлях поета / Наталія Ребрик. – Ужгород : Ґражда, 2000. – 141 с. – (Шкільна серія. Випуск 8).
38. Волошин, А. Промова на Соймі Карпатської України / А. Волошин // Пробоєм. – Прага, 1939. – Р. VI. – Ч. 7. – С. 20-65.
39. Дзюба, І. Дмитро Кремінь: розмова з добою на краю прірви / І. Дзюба // Кремінь, Д. Скіфське золото : вибрані вірші та симфонії / Д. Кремінь ; упоряд. Т. Д. Кремінь. – Миколаїв : Іліон, 2008. – 396 с.

Тетяна Росул

МУЗИЧНА ШЕВЧЕНКІАНА У ТВОРЧОСТІ ЗАКАРПАТСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

Серед світових геніїв складно назвати ім'я поета, вірші якого так часто викликали б потребу їх музичної інтерпретації, як творчість Тараса Шевченка. Музика глибоко й органічно увійшла в свідомість Кобзаря, відігравши виняткову роль як у становленні особистості митця, так і у формуванні естетичних критеріїв його творчості. Поет володів яскравим музичним талантом, прекрасно співав соло та у супроводі гітари, чудово орієнтувався у питаннях естетики та музичних стилях. Музикальність особи Т. Шевченка, нерозривність із народною піснею яскраво відбилися на його поетичній творчості, а це в свою чергу сприяло широкому втіленню його поезії в музиці.

Починаючи з середини XIX ст. і аж до сучасності поезія Кобзаря є невичерпним джерелом натхнення для багатьох поколінь українських і зарубіжних композиторів, що засвідчують близько дві тисячі творів різних жанрів: від вокальної мініатюри – до опери, балету чи навіть симфонії. У поезії Шевченка знаходили образи, співзвучні своїм творчим прагненням, композитори різних стильових напрямів і естетичних переконань: М. Лисенко, С. Людкевич, К. Стеценко, Я. Степовий, Л. Ревуцький, М. Вербицький, А. Кос-Анатольський, Л. Колодуб, Ю. Мейтус, В. Сильвестров, Є. Станкович, М. Скорик, Д. Січинський, А. Штогаренко та ін. Причина такої палкої любові до віршів Т. Шевченка криється, перш за все, у музичності, мелодійності його поезії, а також в особливій ритмічній пульсації віршів і експресивній манері висловлювання. Волелюбний громадянський пафос, патріотизм, висока етика Шевченкового вірша, помножені на пластичність музичної інтонації та національну специфіку музичного мислення, визначили роль

вокально-хорових творів на тексти "Кобзаря" як фундамента вітчизняної професійної композиторської творчості.

У Закарпатті музичні інтерпретації поезії Т. Шевченка довгий час побутували в концертному репертуарі провідних хорових колективів краю, серед яких: хор музично-драматичного товариства "Кобзар" (дир. О. Приходько), Руський національний хор товариства "Просвіта" (дир. О. Приходько), хор товариства "Бандурист" (дир. П. Щуровська-Росиневич), Крайовий хор вчителів Підкарпатської Русі (дир. О. Приходько) та ін. Починаючи з 1920 р. в Ужгороді щорічно проводилися шевченківські вечори, на яких звучали кантати й солоспіви українських композиторів на вірші Кобзаря. У другій половині XX ст. музичну Шевченкіану презентують широкій публіці заслужений академічний Закарпатський народний хор, академічний камерний хор "Cantus" (дир. Е. Сокач), численні аматорські хорові колективи, серед яких – чоловічі хорові капели "Боян" Ужгородського університету і капела вчителів Мукачівського району.

Важливим центром популяризації творчості Т. Шевченка став театр. У 20-х рр. XX ст. у репертуарі Руського театру товариства "Просвіта" була драма "Назар Стодоля" з музичною картиною П. Ніщинського "Вечорниці" та опера "Катерина" М. Аркаса. У повоєнні роки репертуар Закарпатського обласного державного музично-драматичного театру поповнився драмою "Мати-наймичка", збагаченою народними піснями на вірші Т. Шевченка.

Величезна популярність музичних творів на тексти Кобзаря, що звучали на сценах краю, обумовлена широтою відтворення в них особливостей поетики Т. Шевченка: від громадянської патетики – до лірико-драматичних образів чи яскравих народно-побутових замальовок. Кожен новий час і кожне нове покоління прагне прочитати Шевченка в системі своїх реалій, знаходить у доробку поета свою духовну сутність, отримує імпульси для творчості. Для сучасних композиторів Закарпаття музичне прочитання "Кобзаря" – важливий крок прилучення до одвічних національних традицій, потреба розкрити вражаючий потенціал істинного мистецтва в найрізноманітніших жанрово-стильових площинах.

Найбільшу частину шевченківських композицій складають хорові або вокально-симфонічні твори кантатно-поемного жанру. Синтез масштабної симфонічної музики з полум'яним поетич-

ним словом має безмежні можливості виразити значні ідеї, що відповідають духові часу. Натхненні національно-громадянськими імпульсами поезії, такі музичні твори позначені певною патетичністю і декларують тісний зв'язок із вітчизняними хоровими традиціями. Серед закарпатських митців постійний інтерес до вищезгаданих жанрів виявляє Василь Гайдук.

Однією з найвищих в ієрархії цінностей митця є слово. Характерною рисою вокальної творчості В. Гайдука є тісний зв'язок музики і поезії. Композитор любить і цінує слово. Він належить до тих митців, для яких дуже багато важать творчі імпульси, що випливають із змісту поетичної інтонації літературного тексту. У зверненні В. Гайдука до поезії того чи іншого автора відсутня випадковість. Як зазначав видатний український композитор С. Людкевич, "всякий музикант, хоч як не намагався б, не в силі присвоїти собі всієї сфери чуття і світогляду поета… а тільки пропускає їх, немов через фільтр, через призму свого власного чуття, власного інтелекту... Свідомий того, всякий музикант при компонуванні музики до якої-небудь поезії повинен мати докори совісті в тім напрямі та старатись у формі і змісті принаймні якнайближче ввійти в зміст і поетичну сферу даної поезії і самого поета"[1]. В. Гайдук володіє тонким відчуттям краси поетичного слова і прагне проникнути у сутність поетичних образів та за допомогою музики донести її до слухача. За конкретністю музичних образів завжди стоїть вагома думка: про людину і суспільство, про життя, смерть і безсмертя, в них завжди присутній соціальний, психологічний, або духовний підтекст, який робить їх багатомірними.

У творчій спадщині В. Гайдука особливе місце посідають кантата "Посланіє" для солістів, мішаного хору і симфонічного оркестру та кантата-поема "Минають дні…" для мішаного хору, солістів та симфонічного оркестру на вірші Т. Шевченка.

Реалізації ідеї музичного відтворення шевченківської поезії у творчості В. Гайдука посприяв ряд обставин: і її особлива енергетика та актуальність, і духовна зрілість автора. Музична інтерпретація віршів Кобзаря розростається в досить розгорнуті хорові полотна зі складною архітектонікою. У структурі кантат виразно

[1] Людкевич, С. П. Про композиції до поезії Т. Г. Шевченка / С. П. Людкевич // Дослідження і статті. – К.: Музична Україна, 1976. – С.127.

проявляється театральність. Їх драматургія побудована на зіставленні контрастних розділів для досягнення максимального емоційного напруження.

Інтерпретація поезії Т. Шевченка вимагає від композитора особливої мелодики, побудованої на синтезі пісенного і мовного початків. Джерелом першого є широке коло українських пісень, на які спирається композитор, а основою другого – ораторська мова революційних мітингів. Василь Гайдук часто використовує сольні епізоди (соло баритона), що уособлюють образ поета. Кобзар у хорових композиціях В. Гайдука виступає як віщий голос і символ духовної культури свого народу. Шевченківські кантати покликані об'єднати всю масу виконавців та слухачів спільним високим почуттям, єдиною думкою, єдиним поривом до ідеалу.

У творах В. Гайдука переважає щільна акордова вертикаль, подекуди розцвічена поліфонічними засобами, карбована ритміка, синхронна артикуляція, спрямована на чітке виголошення тексту і максимальне донесення його змісту до слухача. В кульмінації композитор виділяє ключові слова за допомогою кількаразових повторів, акцентів, динаміки. Музична розповідь розгортається повільно і стримано, пафосні, піднесені образи сплітаються в єдине ціле з ліричними. Кожен твір завершується кульмінацією, витриманою в героїчно-піднесеному ключі. Її основою є яскрава мелодична фраза, що концентрує в собі відчуття життєствердження, емоційного піднесення та вольового пориву.

У шевченківських кантатах В. Гайдука попри драматизм і патетику тонусу проявляється мужнє і оптимістичне світосприйняття. Композитор є надзвичайно послідовним продовжувачем традицій українського національного музичного стилю: і в сфері інтонаційної мови, ритміки, гармонії, і щодо жанрів та техніки композиції.

Багату частину музичної Шевченкіани репрезентує жанр обробки народної пісні на тексти Т. Шевченка. Такий вид творчості покликаний поповнювати репертуар виконавських колективів різного складу і рівня майстерності. Разом із тим він має значний успіх у публіки, бо, як правило, базується на улюблених мелодіях. У цьому контексті виокремлюються обробки для дитячого хору "Зоре моя вечірня" та "По діброві вітер виє" Володимира Волон-

тира. У даних творах композитор виявляє рідкісне відчуття виразових можливостей дитячого хору, глибинне розуміння природи народної мелодики, досконале розуміння ладового багатства і варіантних можливостей музичної тканини.

Молодше покоління закарпатських композиторів шукає в творчості поета більш суб'єктивні образи, насичені психологічними нюансами. Найприроднішим засобом такої інтерпретації поезії є жанр солоспіву. У спадщині Романа Меденці є вокальний цикл на вірші Т. Шевченка, що складається з трьох солоспівів: "Тече вода з-під явора", "У перетику ходила" та "Ой, чого ти почорніло". Такий характер підбору поетичного матеріалу визначає внутрішній "сюжет" циклу, пов'язаний зі світовідчуттям поета від світлої лірики ранніх віршів до похмурих одкровень пізньої творчості.

Вокальній партії властива пісенність, м'якість інтонацій, що відповідає узагальненому музичному образу. Проте раптові експресивні інтонаційні злети мелодії акцентують увагу на подробицях поетичного тексту. Композитор у даному циклі спирається на характерні для народнопісенної творчості й виконавства мелодійні, ритмічні і гармонічні засоби.

Партія фортепіано набуває смислової самостійності, а подекуди і символічної значущості. Так, у першому солоспіві переливи арпеджіо нагадують дзюрчання води. Гострі акорди і "пусті" квінтові співзвуччя другої пісні викликають асоціації з награваннями народних музикантів. Фактура третього солоспіву вказує на риси траурної маршовості.

Загалом циклу притаманні домінування принципу контрасту на рівні музичної драматургії, опора на традиції вітчизняної вокальної класики, що проявляється в інтонаційних алюзіях та смислова наповненість партії фортепіано.

Значущість творчості Т. Шевченка для української музики неможливо переоцінити. Попри певну часову дистанцію, творчі принципи, стилістика і жанрова поетика Кобзаря забезпечили єдність процесу розвитку музичного мистецтва всіх українських земель, поезія митця набула сучасної інтерпретації, знаходячи відображення в найрізноманітніших сферах музичної творчості.

Оксана Гаврош

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ ЗАКАРПАТТЯ

Перше звернення до образу Шевченка серед закарпатських митців спостерігаємо вже у 1920 – 1930 роках. Однією з найдавніших зафіксованих пам'яток є графічний портрет Шевченка Василя Свиди, виконаний кольоровими олівцями. З огляду на рід занять талановитого художника-різьбяра – це вже унікальна пам'ятка. Адже в історію мистецтва краю митець увійшов як майстер дерев'яної скульптури та різьблення, творчість якого у 1983 році була відзначена найвищою Державною премією імені Тараса Шевченка. Окрім ескізів, це єдиний закінчений графічний твір у творчому доробку закарпатського скульптора.

Портрет 1934 року є творчим опрацюванням гіпсової моделі погруддя поета, виконаний художником у міжвоєнний період у Ясінях. Графічний портрет у багатьох деталях споріднений із портретом Шевченка Іллі Рєпіна, виконаного у 1888 році на основі фотографії Шевченка, відзнятої у фотоательє І. Досса. Молодий Василь Свида у доволі наївній стилістиці відтворив драматичний образ Кобзаря, посиливши його соковитими і звучними світлотіньовими ефектами. Примітно, що протягом життя у домашній майстерні художника на стіні завжди висіли два портрети – Йосипа Бокшая та Тараса Шевченка.

За словами сина скульптора Ярослава Свиди, впродовж життя його батько із великою шаною ставився до творчості українського поета. У бібліотеці родини збереглись унікальні видання творів Шевченка, які сьогодні вже є раритетними. Наприклад, "Кобзар. Гайдамаки" (1886 р.) – видання, ілюстроване відомим українським графіком Сластіоном; збірка "Шевченко – великий народний художник" (1939 р.), ювілейне видання вибраних творів Шевченка 1939 року та інші.

Протягом життя Василь Свида неодноразово звертався до поетичних образів Кобзаря. Романтизм його образів у всій повноті віддзеркалив естетичний ідеал закарпатців, їхню волелюбність. Навіть побіжний погляд на дерев'яну пластику Свиди фіксує споріднеість у лірично-романтичному втіленні образу народу скульптора та поета, глибоку емоційність та насиченість символічного ряду їхніх творів. "В сім'ї єдиній" (Канівський Шевченківський заповідник) та "На панському полі (за мотивами Шевченка)" (знаходиться у приватній збірці) – твори закарпатського різьбяра, які безпосередньо перегукуються із поезією Кобзаря. Монументальна композиція "В сім'ї єдиній", відзначена у 1983 році Державною премією ім. Т. Шевченка – багатофігурний сюжетний горельєф з червоного дерева, в якому автор відтворив віхи закарпатської історії. Паралель із творчістю Шевченка є умовною. Проте у творі, робота над яким тривала близько чотирьох років (1978 – 1982), відобразився весь життєвий та творчий досвід художника: із простотою оповідувача, талановитий митець Закарпаття розкрив поезію символіки закарпатського народного мистецтва, любов до рідного народу й Верховинського краю.

Серед закарпатських художників, котрі зверталися до образу Шевченка у дорадянський період історії Закарпаття, варто відзначити й творчість Йосипа Бокшая. Активна співпраця художника із "Просвітою" від часів її створення дозволяє твердити про патріотичність світогляду Йосипа Бокшая в умовах міжвоєнної Чехословаччини. Із 1940-х років зберігся бокшаївський портрет Шев-

ченка, що нині знаходить у приватній колекції. У 2009 році авторство портрету (полотно, олія, 84,5х69) підтверджено експертною оцінкою фахівців із Закарпатського обласного художнього музею.

Радянська сторінка історії образотворчого мистецтва Закарпаття – складний період адаптації та розвитку традицій крайової школи в нових умовах. Відкриття в обласному центрі Закарпаття картинної галереї у 1946 році стало одним із позитивних моментів [14, с. 117]. Фонди новоствореної мистецької інституції потребували нових вливань. Тож у 1948 році Київським державним музеєм українського мистецтва було передано перший офорт Шевченка, а згодом – у 1952-ому надійшов і другий. Сьогодні "Дари в Чигирині" (1844), "Притча про виноградаря" (1858) – дві єдині роботи авторства Шевченка, що зберігаються у найбільшій картинній збірці області.

Період хрущовської відлиги – нова сторінка в історії закарпатської образотворчої Шевченкіани. Ключовим етапом в її розвитку став 1957 рік – час встановлення трьох меморіальних бюстів Шевченка на Закарпатті у райцентрах Виноградів та Міжгір'я, а також у селищі Королево Виноградівського району. На жаль, відомостей про авторів бюстів не виявлено. Прикметно, що у райцентрах зображення Кобзаря розмістили біля навчальних закладів, розташованих на вулицях, що носять ім'я Шевченка.

Королівське погруддя Шевченка відображає поширений драматичний образ поета із розвернутою у ¾ головою. Постамент має трапецевидну форму із написом "Т. Г. Шевченко". У 1948 році в селі був організований колгосп ім. XXXI роковин Жовтня. Шляхом укрупнення господарства – об'єднання із колгоспами сіл Веряці та Горбків розпочалась нова історія потужної сільськогосподарської артілі, якій у 1950 році було присвоєно ім'я Т. Шевченка (у 1959 році на базі колгоспу був створений радгосп ім. Т. Г. Шевченка). Тож встановлення залізобетонного погруддя було цілком доречним. Майже через півстоліття, 7 червня 2006 року, пам'ятник було перенесено з території

вже не діючого на той час радгоспу на подвір'я Королівської ЗОШ №1.

Існує кілька версій датування цього погруддя. За списком пам'яток монументального мистецтва місцевого значення погруддя датується 1957 роком. Натомість у 26-томній "Історії міст і сіл Української РСР. Закарпатська область" у підписі під фотографією королівського погруддя Шевченка вказане датування пам'ятки 1967 роком [13, с.239]. На жаль, автори статті – історики Е. Балагурі та Ф. Шаркань жодним словом не згадують дату та момент встановлення пам'ятки у селищі.

На відміну від королівського, бронзове погруддя поета у Виноградові має більше мистецьких якостей. Поет зображений у стані глибокої задуми. Легко схилена голова, опущений донизу погляд, формальне зображення костюму створюють узагальнений образ, який не обтяжений стереотипним сприйняттям поета-страждальця. Портретною основою скульптури став образ відомого фотопортрета Шевченка 1860 року. На залізобетонному постаменті розміщено напис "Т. Г. Шевченко".

Наступним етапом закарпатської скульптурної Шевченкіани стало відзначення 150-річчя з дня народження поета. Протягом ювілейного року в області було встановлено ще 5 монументальних композицій: три пам'ятники (у м. Тячів, с. Великі Лучки Мукачівського району, с. Заріччя Іршавського району) та два бюсти (у скверику загальноосвітньої школи у селищі Великий Бичків на Рахівщині та Мукачівської ЗОШ № 2). Збереглись лише окремі дані про пам'ятники та бюсти Кобзаря, які об'єднує практично повна відсутність інформації про їхніх авторів.

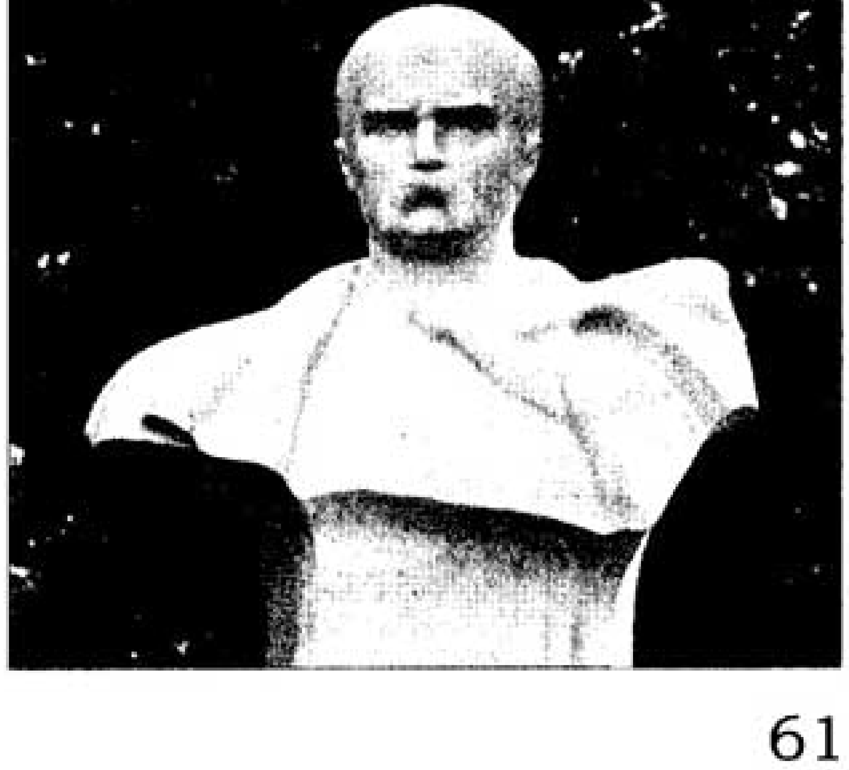
Ювілейні пам'ятники зображають поета у повний зріст приблизно в однакових композиційних рішеннях. У двох із них (с. Заріччя та с. Великі Лучки) Кобзар тримає у лівій руці книжку. Натомість у тячівському варіанті автор скульптури прагнув надати фігурі поета динаміки, завівши праву руку за спину, а ліву зобразивши стиснутою в кулак у вольовому пориві. Різниця не-

значна, тож можемо припустити, що пам'ятники були створені за типовим ескізом зображення поета.

Вибір місця встановлення пам'ятників до 150-річчя з дня народження Кобзаря точно пояснюється лише у випадку із скульптурним зображенням на Іршавщині. Саме у селі Заріччя, що розташоване на відстані 6 км від райцентру, була розміщена центральна садиба колгоспу ім. Т. Шевченка (об'єднував господарства с. Сільце та с. Заріччя), що у 1960-х роках славився на Закарпатті своїми високими врожаями кукурудзи, овочів та тютюну [13, с. 336].

Гіпсове погруддя Шевченка, що понад двадцять років прикрашало подвір'я Мукачівської ЗОШ № 2 – перша скульптурна пам'ятка Кобзареві, встановлена у місті над Латорицею. Із 1950 року школа носить ім'я Тараса Шевченка. Прикметно, що місцем початкового розташування погруддя стало подвір'я на вул. Миру – опатний майданчик поблизу ЗОШ № 3 з угорською мовою навчання. Вже у 1966 році погруддя Шевченка було перенесено на подвір'я школи, що носила його ім'я. У шкільних архівах знаходимо запис, що перший у Мукачеві бюст Шевченка виготовлено на кошти трудящих міста. Це певною мірою пояснює вибір матеріалу – гіпс, який протягом десятиліть постійно підфарбовували, аби продовжити життя меморіального пам'ятника.

9 березня 1987 року у школі відкрито кімнату-музей, окрасою якого є твір монументального живопису у виконанні Франтішека Ландовського. Учень корифеїв закарпатської школи живопису Й. Бокшая та А. Ерделі – професійний живописець та мистецтвознавець створив композицію, в якій об'єднав портрет-цитату з відомого твору М. Божія "Думи мої, думи мої" із пейзажною панорамою з зображенням шевченківської хати. Цей твір до сьогодні збережено у меморіальній кімнаті-музеї, де щороку відбуваються численні виховні акції.

(На жаль, доля першого гіпсового бюсту сьогодні невідома. У 2012 році на подвір'ї школи встановлено новий бюст у виконанні ужгородського скульптора Михайла Беленя. Ця

подія стала відновленням історичної справедливості, що засвідчує небайдужість сучасного керівництва школи до вшанування пам'яті поета та збереження традицій школи).

З-поміж авторів шевченківських монументальних пам'яток, встановлених у 1964 році, точно відоме ім'я лише одного скульптора. Залізобетонне погруддя Кобзаря, яке й сьогодні прикрашає скверик у центрі Великого Бичкова, виконане уродженцем Рахова – скульптором Іваном Кушніром. Протягом життя учень патріарха львівської скульптури Івана Севери створив цілу серію скульптурних портретів знаних українців. Реалістичний портрет Т. Шевченка став однією з перших самостійних робіт 32-річного скульптора.

Як бачимо, за неповне десятиліття на Закарпатті з'явилось вісім пам'яток монументального мистецтва, що втілювали образ Кобзаря. Проте в живописі шевченківська тема не відзначалась такою стрімкістю розвитку. Це підтверджує й участь митців Закарпаття в ювілейних республіканських виставках 1961-го (з нагоди 100-ої річниці з дня смерті художника) та 1964 років (до 150-ліття з дня народження).

Серед архівних джерел Закарпатської організації НСХУ була знайдена лише згадка про участь художника Павла Балли у республіканській виставці 1961 року. Живописець-монументаліст за освітою представив серію графічних робіт "Шевченко і Закарпаття". Сьогодні доля цих творів невідома. Збереглись лише фотознімки чотирьох графічних аркушів: "Читають Кобзар", "Минає вже тринадцятий", "Що, бидло! Шевченка читаєш? Свободи захотів?..", "Через кордон", в яких художник емоційно змалював прагнення верховинців вивчати творчість Кобзаря. Графічні твори насичені деталями, що відображають одну з найскладніших сторінок історії Закарпаття – окупацію гортіївською Угорщиною. Цікаво, що три роботи із цієї графічної серії увійшли до списку робіт, на основі яких у 1963 році Павла Баллу рекомендували, а згодом прийняли до Спілки художників УРСР.

Значно більше фактів збереглось про ювілейні святкування з нагоди 150-ліття від дня народження Шевченка, що охопили всі

без винятку регіони України. 6 березня 1964 року в приміщенні обласної організації Спілки художників відбулася обласна художня виставка [6], а 9 березня в обласній філармонії – урочисте засідання громадськості Ужгорода, в якій художники взяли активну участь в оформленні сцени. Варто відзначити, що Дирекцією виставок Художнього фонду УРСР у 1964 році були організовані пересувні тематичні виставки творів Шевченка. Так, наприкінці травня 1964 року в Ужгороді організована виставка естампів художника [3].

У березні 1964 року в Києві відбулась масштабна республіканська виставка, приурочена 150-літньому ювілею художника. Закарпатські митці готувались до цієї події, проте їхня участь не була настільки помітною. "Ми, художники Закарпаття, дуже слабо, слабо аж до сліз, представлені на республіканській виставці, присвяченій 150-літтю Т. Шевченка. Всі області дали хороші роботи, пейзажі, а наші пейзажі – бездушні", – відзначав тодішній голова Закарпатської організації СХУ Антон Кашшай на загальних зборах 21 квітня 1964 року [11].

На початку січня 1964 року А. Кашшай вказував на "упадок в мистецтві закарпатських художників. Доказом цього є твори закарпатських митців, які були відправлені на республіканську виставку" [9]. Із протоколу загальних зборів закарпатських художників від 25 січня 1964 року із промови А. Кашшая дізнаємось, що до ювілейної виставки, окрім скульпторів, практично ніхто із художників не підготував твори [7].

Причини пасивності живописців неодноразово обговорювались на зборах. На засіданні правління 26 березня 1964 року учасники зборів спробували з'ясувати і обговорити причини "творчого застою". Так, Василь Свида наголошував на заробітчанстві, яке поширилось у ті часи серед спілчанських кіл та зниженні художньої якості творчої роботи художників, а Андрій Коцка відзначав відсутність критики та самокритики серед митців [5].

Попри всі перипетії, достеменно відомо, що були відхилені пейзажі В. Габди та Е. Контратовича [4]. Проте активними учасниками тієї виставки були молоді художники, а саме: викладач Ужгородського училища прикладного мистецтва Анатолій Коп-

тєв із дерев'яним скульптурним портретом Шевченка, скульптори Михайло Попович та Костянтин Лозовий, які підготували дві роботи – "Тарас Шевченко в солдатах" (дерево) й "Кобзар" (штучний камінь) та Ганна Горват із теракотою "Перебендя (за твором Т. Шевченка)". Показово, що за активну участь у ювілейній виставці молода берегівська керамістка-самоук була нагороджена грамотою облвиконкому (від 24 січня 1964 р.), а також відзначена подякою Урядового Шевченківського комітету під головуванням М. Бажана [2].

Окрім професійних митців у республіканському святкуванні ювілею Кобзаря взяли участь і народні майстри. Зокрема, народний різьбяр по дереву Василь Асталош зі Сваляви представив на виставці рельєф "Т. Шевченко на Україні", досвідчений великоберезнянський скульптор Іван Барна – образний дерев'яний рельєф "Кобзар у Карпатах", композицію якого прикрашали портрет Шевченка та його поетичні рядки; його земляк – різьбяр Іван К..ік виконав монументальну композицію "Шевченко над Дніпром" (інтарсія), а народна майстриня Гафія Визичканич з Тячівщини виткала на верстаті портрет поета, який доповнював напис: "Живеш ти завжди поміж нас!".

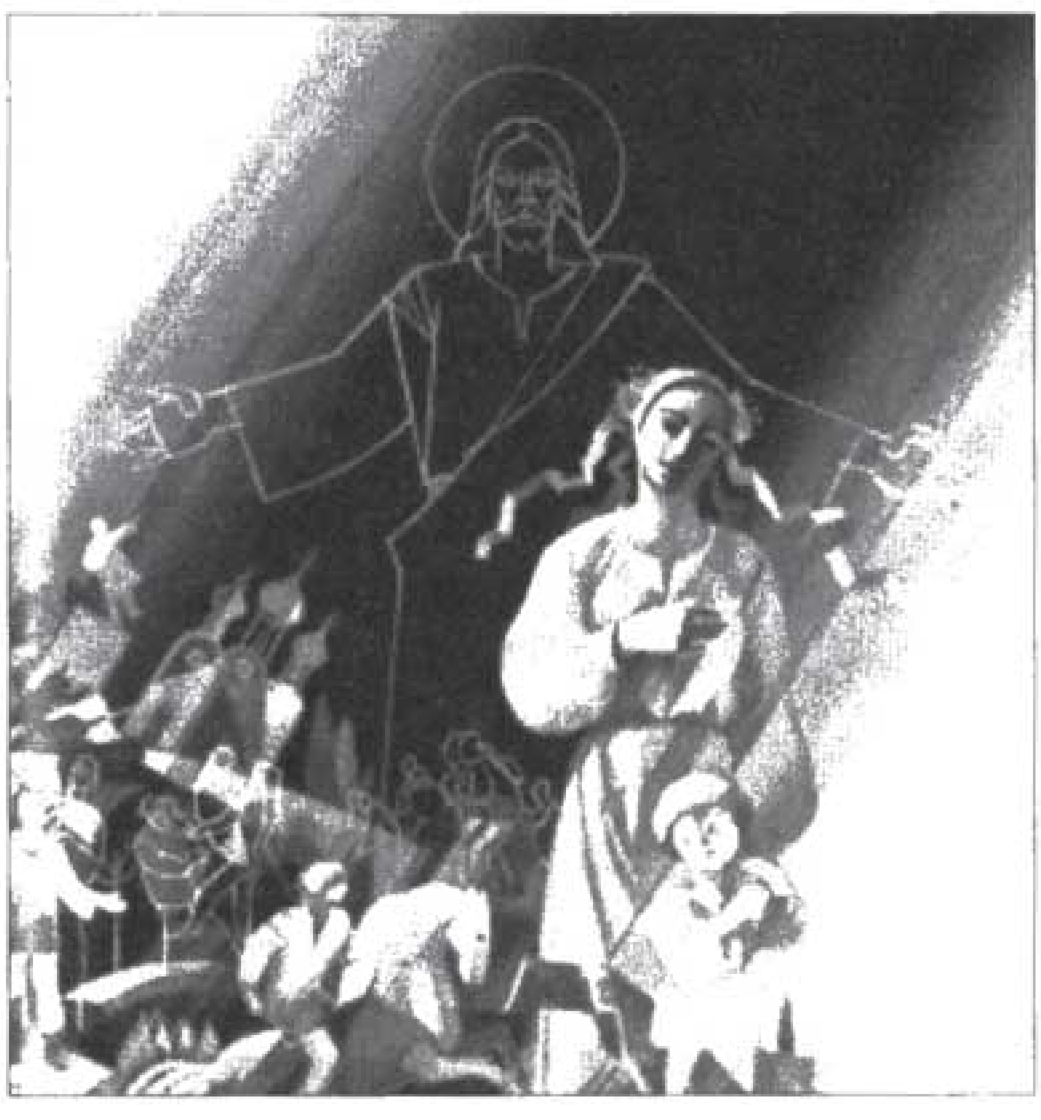
Учасниками ювілейної виставки 1964 року були і студенти провідних мистецьких вищих навчальних закладів України. Серед

них і закарпатець В'ячеслав Приходько – майбутній народний художник України, а тоді – студент Львівського інституту декоративного прикладного мистецтва. На республіканській виставці у Києві експонувалось його дерев'яне панно "Народний співець" (дерево, тоно-

ване різьблення, 77х57). Портрет-образ Кобзаря представлений на фоні фігуративної композиції, де головними персонажами є селяни, трудівники й військові. Попри дещо пафосний характер композиції, варто відзначити психологічну розробку образів. Ця студентська робота В'ячеслава Приходька увійшла до списку творів, на основі яких у 1973 році художника рекомендували до вступу у Спілку художників СРСР.

У часи навчання до творчості Тараса Шевченка звертався й молодий художник-графік Василь Скакандій. У 1963 році 22-річний студент Київського художнього інституту виконав 2 офорти: "Тарасові шляхи" та "У дяка", які експонувались на республіканській виставці молодих художників у 1966 році). Народницька тема була по-особливому близька художнику протягом усієї його творчості. Так, серед образів, втілених художником в офортах та ліногравюрах, – численні образи опришків, мешканців Верховини та селян. Уже працюючи художнім редактором видавництва "Карпати", митець ще не раз звертався до шевченківської теми. У 1982 році на замовлення Закарпатської обласної бібліотеки для дітей та юнацтва Василь Скакандій виконав ліногравюру "Портрет Шевченка". У масштабному тондо (діаметр 46) на фоні портрету Кобзаря художник змалював героїв його поезії. Наступного 1983 року Василь Скакандій став автором ілюстрацій та художнього оформлення книжки Петра Скунця "Один", яка в ті часи так і не побачила світ. Художник розробив 7 графічних аркушів, де у складних образних композиціях неодноразово виринає образ Шевченківської Катерини. Співзвучність поезій Скунця із образним світом поезій Кобзаря, спонукала автора ілюстрацій використати цитату відомого полотна Шевченка як втілення образу України, що наскрізно проходить у поезії майбутнього

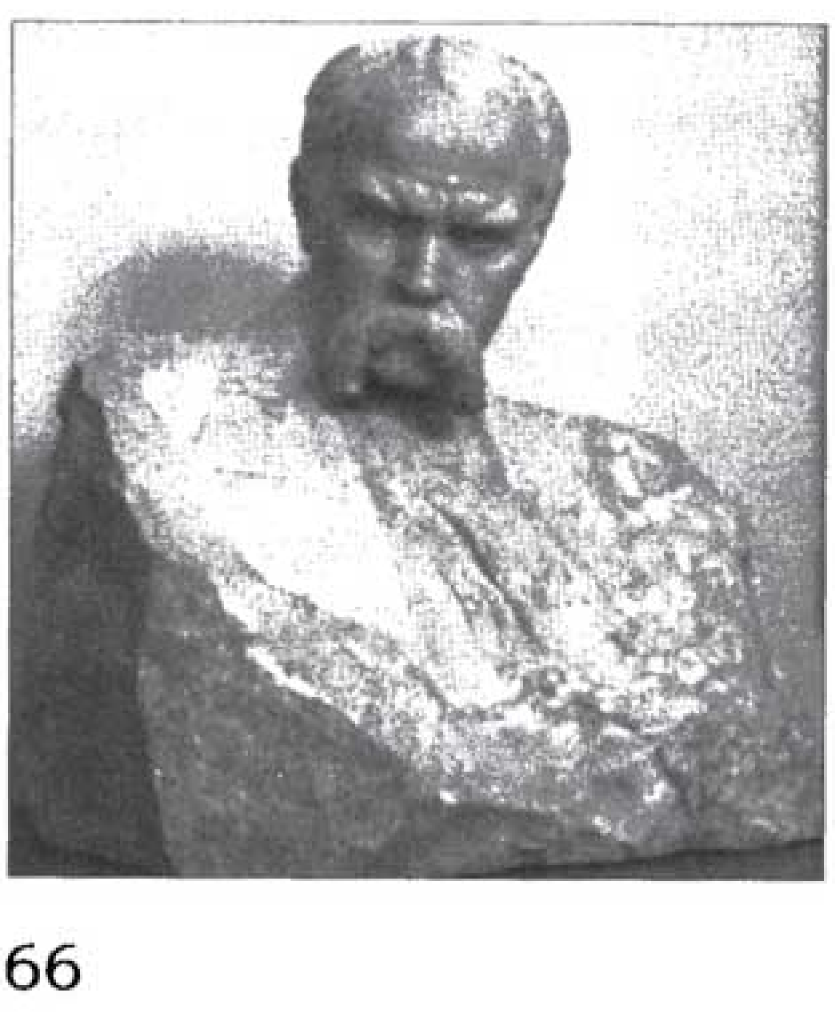

Шевченківського лауреата – Петра Скунця. Сьогодні ці графічні ілюстрації зберігаються у редактора ужгородського видавництва "Ґражда" Івана Ребрика.

Ювілейний 1964 рік став етапним для виготовлення чималої кількості портретів Шевченка й серед художників, які працювали у Художфонді та в рекламному комбінаті. Як пригадує дружина скульптора Михайла Поповича, у 1964 році її чоловік спільно із Костянтином Лозовим виконав серію портретів письменників для шкіл області, серед яких був і портрет-погруддя Тараса Шевченка зі штучного мармуру. У архівах ДАЗО зберігся лист до закарпатських художників від студійців Мукачівської ЗОШ №2 ім. Т. Шевченка із проханням подарувати картини із портретом Кобзаря або твори на тему його поезій [12]. За рішенням зборів регіональної організації СХУ в школу відправили кілька робіт на Шевченківську тематику із майстерень закарпатського відділення Художфонду [10].

Середина 1960-х стала найяскравішою сторінкою в історії закарпатської Шевченкіани радянського періоду. Увага до творчості і образу великого Кобзаря – один із кроків у національному самоутвердженні закарпатських українців. На жаль, після ювілейних святкувань у 1964 році в області за радянських часів не було встановлення жодного пам'ятника, меморіального погруддя або дошки на честь великого українського поета.

Вшанування пам'яті Шевченка після ювілейних святкувань мало своєрідне продовження, адже Дирекція художніх виставок України організувала поступлення тематичних пам'яток до обласних художніх музеїв. Так, у 1965 році фонди Закарпатського художнього музею поповнились мармуровим "Портретом Шевченка" (1962) відомого українського скульптора Петра Мовчуна, пам'ятка й сьогодні прикрашає хол музею.

Роки "тихого тоталітаризму", що історики датують часом зняття у 1972 році із посади першого секретаря ЦК КПУ Петра Шелеста, – сумна сторінка

з історії української культури. Арешти, переслідування та утиски будь-яких форм національної свідомості – ознака 1970-х і першої половини 1980-х років. Аналізуючи закарпатське мистецтво означеного періоду, мусимо констатувати, що цей період – один із найпродуктивніших у крайовому мистецтві: досягнення п'ятирічок, зростання ідеологічної пропаганди, індустріалізація та урбанізація краю – теми, що заполонили мистецький простір Закарпаття. Будь-який національний прояв вважався перешкодою у творенні нової спільноти – "радянського народу".

Проте шевченківська тема продовжувала розвиватись серед митців Закарпаття. Бодай не на повну силу, але у майстернях художників продовжував звучати голос Кобзаря. Так, у 1978 році скульптор Богдан Корж виконав дві плакетки із зображенням портрета Шевченка. Наприкінці 1970-х шевченківську тему активно розробляв художник-різьбяр – майбутній Шевченківський лауреат у 2008 році – Василь Сідак. За словами скульптора, шевченківська тематика по-особливому близька художникові, адже образ рідного народу – тема, яка звучить протягом усього творчого життя. У пластиці Василь Сідак неодноразово втілював образи, навіяні поезією Кобзаря ("Мені тринадцятий минало", 1979; "Пішла в снопи, пошкандибала малого сина годувать",1980; "Думи мої, думи мої", 1987), та виконав різьблення двох дерев'яних тарілок із портретами Шевченка (1986, 2006). До втілення образу поета у медальєрному мистецтві двічі звертався й скульптор Михайло Белень. Так, 1983 роком датовані його теракотова та бронзові медалі.

Ідеологічний тиск послабився лише у другій половині восьмидесятих. У 1987 році на фасаді Ужгородської ЗОШ № 1 ім. Т. Г. Шевченка (тепер – лінгвістична гімназія) було встановлено меморіальну дошку із горельєфним зображенням портрета Шевченка. На той час минуло вже понад 30 років із моменту присвоєння школі у 1953 році ім'я великого Кобзаря. Із розповіді автора – ужгородського скульптора Івана Маснюка долю пам'ятки вирішив випадок. До майстерні художника завітав тодішній

мер Ужгорода Омелян Попович, який серед скульптур у майстерні художника побачив готовий до встановлення портретний образ Кобзаря. Незабаром горельєф прикрасив фасад історичної будівлі в центрі Ужгорода.

Ця подія стала вагомою не лише в історії навчального закладу, але й цілого міста, адже портрет Шевченка, окантований лавровою гілкою та цитатою на сувої "І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь" став першим портретним зображенням поета в обласному центрі. Відомий шевченківський рядок став девізом школи на багато років, а з 1989-го в стінах навчального закладу міститься музей Т. Г. Шевченка.

У 1989 році була відкрита ще одна меморіальна дошка на фасаді ЗОШ № 5 у місті Берегово – горельєф із червоної глини у виконанні відомої керамістки та скульптора Закарпаття Ганни Горват. Меморіальну пам'ятку встановили з лівого боку центрального входу, на стороні, що виходить на вулицю Шевченка. Вирішення образу Кобзаря суттєво вирізнялося від інших меморіальних пам'яток Шевченка на Закарпатті: композиція теракотового горельєфа відтворює портрет голови поета, який доповнений фігурою мандрівного лірника. По суті, це єдиний образ в області, де постать поета перегукується з образом Шевченка-кобзаря.

Напередодні проголошення незалежності України у 1990 році пам'ятник Шевченка прикрасив і найпівнічніший райцентр Закарпаття – Великий Березний. Місцем розташування

був обраний кут вулиць Шевченка й Корятовича поблизу селищного парку. Авторами першої на Закарпатті постаті Шевченка у сидячій позі стали скульптор Валерій Горобець та архітектор В. Ульянов. Постать поета добре прочитується із далекої відстані. У фігурі, вирішеній скульптором у динамічному ракурсі, зовсім немає пафосу: Шевченко, тримаючи у лівій руці розгорнуту книжку, намить присів і замислився, вдивляючись удалеч.

У найбільшому гуцульському центрі Закарпаття – місті Рахів пам'ятник Шевченка був відкритий під час святкувань Дня незалежності у 1993 році. У міському парку, що носить ім'я поета, сидяча фігура стала ще одним етапом у розвитку історії закарпатської Шевченкіани. Автор пам'ятника – уродженець Рахова, скульптор Юрій Гав'юк та архітектор Михайло Кравчук. Пам'ятник став варіантом аналогічної фігури Тараса Шевченка зі штучного мармуру, що був презентований під час святкувань перших Великодніх свят за часів незалежності України 26 квітня 1992 року в Шевченківському гаю у Львові.

Серед творів Юрія Гав'юка образ Кобзаря посідає помітне місце. Так, удосконалений образ рахівського пам'ятника скульптор використав для створення монументальної скульптури поета у Володимирі-Волинському. Пам'ятник із карбованої міді встановлено на початку 1990-х у райцентрі Волинської області. Примітно, що вдячні волиняни присвоїли нашому землякові звання почесного громадянина міста.

Окрім монументальних образів Кобзаря, Юрій Гав'юк розробляв образ поета і в станковій скульптурі. Так, у майстерні художника зберігається дерев'яне погруддя Тараса, виконане у 2000 році.

Проте найгарячіші події скульптурної Шевченкіани відбувались в обласному центрі Закарпаття. Загальна історія ужгородського пам'ятника Кобзареві нараховує 16 років: від ідеї та оголошення першого конкурсу у 1983 році до моменту відкриття пам'ятника на площі Народній у 1999 році.

Перший конкурс на створення проекту пам'ятника в Ужгороді оголосило обласне управління культури. На початку 1980-х у конкурсі взяли участь три автори з п'ятьма проектами [16, с. 14]. На жаль, із невідомих причин обговорення проектів так і не відбулося, а угоду про виготовлення пам'ятника уклали із столичним скульптором, чий проект кілька разів відхиляла громадськість. За 16 років створювались та розпадались численні комітети по спо-

рудженню пам'ятника, проте активно тривав збір коштів серед громадськості.

З мертвої точки справа зрушилась лише у 1997 році. Наприкінці року було оголошено ще один конкурс як реакція на дії Ужгородського міськвиконкому, який зробив спробу втілити замовлений проект на свій смак. У конкурсі взяли участь чотири автори: Володимир Чепелик (Київ), Василь Роман, Василь Олашин та Михайло Михайлюк (представив три проекти, виконані у різні роки). Цього разу в конкурсі переміг проект скульптора Михайла Михайлюка та архітектора Володимира Лезу.

За задумом скульптора, який протягом 13 років неодноразово брався за втілення образу Кобзаря, фігура поета-філософа мала бути зображена стоячою і ні в якому разі не сидячою (як це було вирішено скульптором для першого конкурсу у 1983 році). "Я прийшов до висновку, що геній нескорений, як його багатостраждальний народ, він не має права навіть обпертися на щось. Він мусить стояти міцно, непохитно й гордо, як народ, котрий його породив", – пояснював ідею автор проекту [15]. Художник свідомо відмовився від оповідальності та детальної конкретизації і зосередився на розкритті внутрішнього глибинного змісту постаті Шевченка.

Чергові перипетії почались із виготовленням глиняної моделі пам'ятника у натуральну величину. Лютневі морози 1998 року в неопалювальній майстерні скульптора загрожували стрімким знищенням глиняної моделі. Місцева влада була зайнята черговими передвиборчими перегонами і задовільнилась підписанням угоди на фінансування проекту [17, с.16]. Келійно вони продовжували просувати модель "першого" пам'ятника, яку на той час вже готувались відливати в бронзі в угорському місті Ніредьгаза.

Першою на сполох знову вдарила громадськість. Із зверненням до міського голови Ужгорода Сергія Ратушняка виступають Закарпатська організація НСХУ та колектив Ужгородського коледжу мистецтв ім. А. Ерделі. Потрібно було терміново зібрати кошти на виготовлення гіпсової моделі. Саме в ці найтяжчі часи до справи долучилась обласна "Просвіта" ім. Т. Шевченка. За короткий час кошти були зібрано патріотично налаштованими силами. Пам'ятник Шевченкові в черговий раз було "врятовано".

До створення моделі з гіпсу скульптор залучив своїх учнів – Івана Цубину та Михайла Колодка.

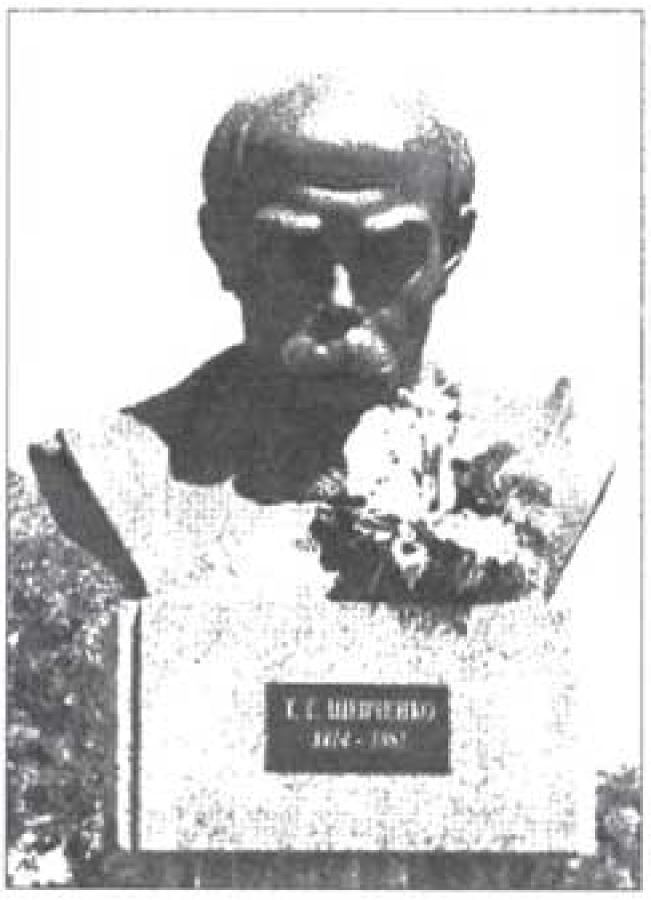
Проте відформовану в гіпсі модель знов очікувала невизначеність в її подальшій долі. Рятівником пам'ятника став підприємець Федір Вовканич, який спільно із виконавчим директором обласної Міжнародної Спілки українських підприємців Олегом Галиком організовує колег на фінансову підтримку шевченківському проекту. Саме завдяки зусиллям та старанням цих людей були у короткий термін зібрані кошти на відлиття пам'ятника із бронзи у скульптурних майстернях Львова.

Здавалося б, на цьому етапі кількарічні перипетії в історії ужгородського пам'ятника мали бути із успіхом вирішені. Але на зміну скульптурним баталіям прийшли архітектурні. Головним питанням затятих суперечок стало місце встановлення пам'ятника: між площею Б. Хмельницького та площею Народною. Архітектор Володимир Лезу та автор скульптурного проекту Михайло Михайлюк відстоювали ідею центру площі Народної, спроектованої відомим чеським архітектором Ф. Крупкою. Опір запропонованому місцю розташування виказували комуністи, адже протягом радянської історії Ужгорода площу прикрашав пам'ятник В. Леніну.

За короткий час конфлікт набув великого розголосу. Завдяки позиції інтелігенції, громадських організацій та місцевих ЗМІ впливовий український тижневик "Українське слово" надрукував листзвернення скульптора М. Михайлюка, а також статтю, в якій критикувалась позиція міської та обласної влади. Літо 1998 року пройшло у нескінчених архітектурних нарадах. За підтримки громадських організацій був організований збір підписів у місті за встановлення пам'ятника на площі біля обласної держадміністрації. Так, архітектурна війна була виграна принциповою позицією архітектора і скульптора.

Опісля проведення других за 1998 рік виборів мера Ужгорода поступово налагодилась співпраця між обласною та міською владами, де питання пам'ятника Шевченка нарешті дістало підтримку: справа ужгородського пам'ятника поступово доходила до свого логічного завершення. 9 березня 1999 року пам'ятник Кобзареві було урочисто відкрито у найзахіднішому обласному центрі України. (У 2003 році ужгородський пам'ятник відтворено на конвертах Пошти України) [16, с. 105].

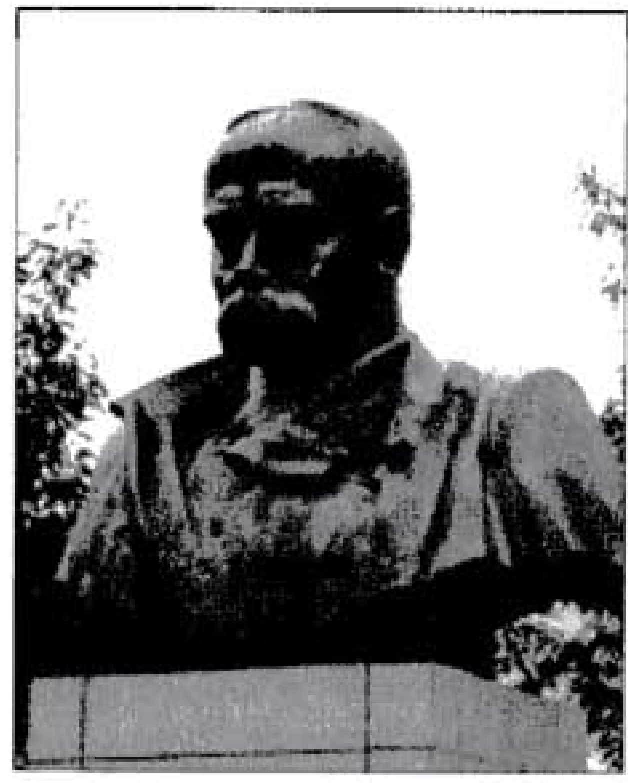

У 2000 році бронзове погруддя Шевченка прикрасило місто Мукачево. Авторами постаменту на вул. Ужгородській стали скульптор Іван Бровді та архітектор Олександр Андялоші. Як згадує автор скульптурної композиції, робота над погруддям тривала паралельно із виконанням пам'ятника Кирилу та Мефодію для Києво-Печерської лаври. За словами Івана Бровді, ще з часів дитинства Шевченко був його улюбленим поетом. Із дитячих книжок майбутній художник не раз перемальовував ілюстрації до поезій Шевченка та його автопортрети. Вже сьогодні, перебуваючи у поважному віці, скульптор говорить, що тільки тепер зрозумів вірші поета-філософа, адже пророчі слова поезії Кобзаря актуальні не тільки сьогодні, але й на найближчі 100 років уперед.

У 2007 році бронзова півфігура Шевченка на гранітному постаменті прикрасила площу перед будівлею Воловецької райдержадміністрації. Ініціатива встановлення пам'ятника українському поетові належала голові районної ради Олександру Берковичу, підтриманому місцевою "Просвітою". У 2006 році було оголошено конкурс, на який зголосився лише один скульптор з Ужгорода – Василь Олашин. Розроблений проект пам'ятника ½ натуральної величини дістав схвальні відгуки і вже через рік був готовий до встановлення. Архітектор Петро Гайович розробив план реконструкції площі. За

ного задумом, на території близько 330 $м^2$ мали встановити сучасну бруківку та облаштувати освітлення. На превеликий жаль, справа так і не дійшла до свого цілковитого завершення. Як не прикро констатувати, історія цього пам'ятника не завершилась и до сьогодні. Влада "забула" розрахуватись із авторами, тож останні кілька років Василь Олашин пробує домогтися правди через суд.

6 вересня 2009 року в рамках святкування Дня села відбулось відкриття бюста Шевченка у селі Лопухів Тячівського району. Погруддя Шевченка розмістили у центра на площі Героя Соціалістичної праці Івана Чуси – відомого закарпатського лісоруба. Поблизу встановили й десятиметровий флагшток із національним синьо-жовтим прапором. До сьогодні скульптурний образ поета залишається єдиним пам'ятником у селі.

Ідея вшанування Кобзаря належала голові села – Михайлові Фіцаю, який на той час був помічником народного депутата на громадських засадах Станіслава Аржевітіна. До роботи над бетонним погруддям було залучено відомого українського скульптора Петра Штаєра – уродженця села Колочава, що на Міжгірщині, який сьогодні мешкає у Львові. Спорудження погруддя Шевченка у найвищому селі Тячівського району підтримали спонсори, зокрема тодішній голова районної адміністрації Володимир Йовді та начальник управління лісового господарства Закарпатської ОДА Валерій Мурга.

Вже наступного 2010 року Петро Штаєр став автором іншого погруддя Шевченка, який відкрили в день 19-ої річниці незалежності України в його рідному селі Колочава. Бронзове погруддя Шевченка виконано за ескізом Івана Буркала, який виліпив образ поета з глини та подарував селу ще у 1960-х роках. Ініціатива та фінансова підтримка створенню пам'ятника належить народному депутату України

Станіславу Аржевітіну. На жаль, доля прообразу-скульптури, яку так і не перевели в інший матеріал, сьогодні залишається невідомою. Проте в архівах колочавців залишились світлини із роботою Івана Буркала, за якими й було виконане сучасне бронзове погруддя.

Образ Шевченка встановили поблизу ЗОШ № 1 практично у самому центрі села. Подія зібрала значну кількість мешканців та гостей району. Так у селищі була вшанована пам'ять великого українського поета та відновлена творчість ще одного забутого колочавця.

Цікавим прикладом закарпатської Шевченкіани стало встановлення пам'ятника Шевченка у Седнєві, що на Чернігівщині. Автором образу Шевченка, який у 2010 році прикрасив парк колишньої садиби Лизогубів, став молодий ужгородський скульптор Андріян Балог, який нині живе і працює в Києві. Старий монумент – погруддя поета перенесли в інше місце. Новий образ - це фігура молодого Шевченка на повний зріст, витесана з каменю. Слід зазначити, що це не перша робота молодого скульптора, яка прикрашає Седнівщину. Як зазначив на відкритті голова Національної спілки художників України Володимир Чепелик: "Ця традиція, сподіваємось, буде продовжена. У наших молодих скульпторів є нові ідеї".

Напередодні Дня конституції України, 27 червня 2012 року, чотириметровий бронзовий постамент Шевченка прикрасив площу міста Хуст – столицю Карпатської України. Автором

скульптури та архітектурного вирішення став Ігор Гречаник. До слова монументальний образ Шевченка вже був втілений автором у двох варіантах, що прикрашають площі міст Баку (2008) та Софії (2009). У Хусті пам'ятник відкрито завдяки зусиллям меценатів – тодішнього міністра МНС Віктора Балоги та депутата облради Павла Балоги.

За словами скульптора, він відтворив "власного" Шевченка, який живе в його

уяві як геніальний митець, окрилений Божою волею. "Шевченко зображений молодим – в тому віці, коли він почав творити "Кобзаря". Це його основна зопраця, тому акцент в пам'ятнику зроблено саме на книзі "Кобзар", – зазначив під час відкриття скульптор. У планах художника встановлення окриленого Шевченка в Києві та інших містах України.

Навесні 2013 року ініціатива спорудження пам'ятника Шевченкові сколихнула громадськість міста Берегово. У травні цього року було підготовлено проект рішення сесії міської ради та проведені громадські слухання. Пам'ятник Шевченку планують звести за рахунок добровільних пожертв. Для цього в місті створили громадське об'єднання "Кобзар", на рахунок якого надходитимуть благодійні грошові внески.

Автором проекту пам'ятника є Василь Олашин. Митець вже розробив декілька варіантів бронзової скульптури на гранітному постаменті. Разом із пам'ятником планується облаштувати скверик поблизу ЗОШ №5, де і буде розміщено витвір мистецтва. Саме так жителі Берегова планують вшанувати 200-річчя великого Тараса.

Закінчити розповідь про мистецьку Шевченкіану на Закарпатті хочеться словами відомого графіка Павла Бедзіра: "Якщо Шевченка поєднати зі Сковородою, то будемо мати не плач, а дух. Треба думати про космічну Україну. Шевченко мені цікавий не як ідол, а як жива енергія. Його ще ніхто не зрозумів. Це світло, яке сходить. Він є вічно живим" [1, с. 32].

Джерела:

1. Гаврош, О. Д. Закарпатське століття: XX інтерв'ю / Олександр Дюлович Гаврош. – Ужгород : Мист. лінія, 2006. – 318 с. : іл.
2. Грамоти, нагородження Горват Г. А. // Архів Закарпатської організації НСХУ. Особова справа Горват Г. А. – арк. 48.
3. ДАЗО – ФР-1544. – Оп. 1. – Спр. 135. – арк. 5
4. ДАЗО – ФР-1544. – Оп. 1. – Спр. 140. – арк. 3
5. ДАЗО – ФР-1544. – Оп. 1. – Спр. 140. – арк. 6
6. ДАЗО – ФР-1544. – Оп. 1. – Спр. 140. – арк. 32
7. ДАЗО – ФР-1544. – Оп. 1. – Спр. 142. – арк. 1
8. ДАЗО – ФР-1544. – Оп. 1. – Спр. 142. – арк. 2
9. ДАЗО – ФР-1544. – Оп. 1. – Спр. 142. – арк. 5
10. ДАЗО – ФР-1544. – Оп. 1. – Спр. 142. – арк. 9
11. ДАЗО – ФР-1544. – Оп. 1. – Спр. 144. – арк. 35
12. Історія міст і сіл Української РСР : Закарпатська область / гол. редкол. В. І. Бєлоусов. – Київ : Гол. ред. укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1969. – 788 с.
13. Кузьма, В. Художньо-мистецькі осередки та музеї на Закарпатті за роки радянської влади (1945-1991) / В. Кузьма // Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції "Erделівські читання" (Ужгород, 12-14 травня 2013 р.). – Ужгород : Ґражда, 2013. – С. 117-119.
14. Михайлюк, М. ...Коли ми діждемося Вашингтона?.. : [до проблеми спорудж. пам'ятника Т. Г. Шевченку в Ужгороді] / М. Михайлюк // Екзиль. – 1998. – № 1. – С. 10. : іл.
15. Пиріг, Л. Пам'ятники Шевченка у філателії / Любомир Пиріг // Обзотворче мистецтво. – 2007. – № 1. – С. 104-105.
16. Ужгородська шевченкіана : з історії спорудження пам'ятника Тарасові Шевченку в Ужгороді. – Ужгород ; К. : Вид-во Олени Теліги, 1999. – 112 с.

Василь Андрійцьо

ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ ТЕАТРАЛЬНИЙ ЛІТОПИС НА ЗАКАРПАТТІ

Початком проведення шевченківських свят на Закарпатті як своєрідного літопису життя і творчості поета варто розглядати з позиції складової відродження національної культури 20-х років XX століття, тобто в часи входження краю під назвою Підкарпатська Русь до складу Чехословацької республіки.

Перше Шевченківське свято відбулося 16 квітня 1920 року. Його організаторами були професор Іван Панькевич та судовий радник Данило Стахура. 27 грудня 1919 року вони заснували "Руський культурно-просвітній комітет" в Ужгороді, який одним із перших і організував концерт у 59-і роковини пам'яті поета.

З хвилею, коли всю культурно-просвітню роботу взяло на себе Товариство "Просвіта" в Ужгороді, створене в травні 1920 року, головою якого було обрано Юлія Бращайка, заступником – Августина Волошина, "Руський культурно-просвітній комітет" припинив свою діяльність. У січні 1921 року при "Просвіті" був створений Руський театр Товариства "Просвіта" в Ужгороді (або просто Руський театр), який і продовжив літопис шевченківських ювілейних заходів.

21 квітня 1921 року силами Руського театру відбувся святочний концерт із нагоди вшанування Т. Шевченка. А через три дні (24 квітня 1921 року) було зіграно прем'єру п'єси М. Кропивницького "Невольник" із режисурою Бориса Крживецького. Преса писала: "Святкування 60-х роковин смерти поета Тараса Шевченка відбулося в Ужгороді, а то як Руським клубом, який улаштував відчит про Шевченка, так і руськими колами, які влаштували великий концерт та спектакль. І ми – чехи – згадуємо з пошаною Тараса Шевченка та його творчість."

У вересні 1921 року Руський театр було переведено на професійну основу, і до його керівництва на період 1921 – 1923 рр. запрошено Миколу Карповича Садовського.

Шевченківську тематику М. Садовський розпочав постановкою п'єси І. Тобілевича "Наймичка", прем'єра якої відбулася 21 січня 1922 року, на що короткою рецензією відреагувала газета "Свобода":

"...Садовський грав хазяїна і його душевні колізії та тонкі нюанси відзначалися першорядною рутинністю. Його партнерка Іванова знов доказала, що вона в кожній драматичній ролі зовсім дома, і як наймичка знову могла показати публіці новіші варіації своєї талановитої гри. Добре грали в менших ролях Певний, Приємська, Миленко, Машкевич, Біличенко, Здорик. Щодо рівня гри нашого театру лиш гратулювати можемо директорові-режисеру".

У 1922 році дні пам'яті Т. Шевченка Руським театром було розпочато в березні під час гастролей у Хусті. Артисти Руського театру і хору виконали пісні на слова поета, а М. Садовський читав зі сцени уривки з його творів.

21 квітня 1922 року Шевченківський вечір в Ужгороді відкрито кантатою М. Лисенка "Б'ють пороги" за участю хору Руського театру, Руського Національного Хору, солістів О. Дівнич, М. Терпило-Цьокан, І. Сайко в супроводі військової оркестри. На вечорі було відіграно першу дію драми Т. Шевченка "Назар Стодоля", а вже за два тижні зіграно повну виставу з режисурою М. Садовського.

В наступному році день пам'яті Т. Шевченка відбувся аж 24 травня 1923 року. Руським театром було підготовлено концерт, у програму якого входили і перша дія з вистави "Назар Стодоля".

Літопис шевченківських вистав продовжив Олександр Загаров, який у липні 1923 року замінив на посаді мистецького керівника Руського театру М. Садовського.

Шевченківський літопис вистав Руського театру О. Загаров репрезентував постановками опери М. Аркаса-батька "Катерини" на слова Т. Шевченка та поеми "Гайдамаки", інсценізованої Л. Курбасом.

Прем'єра опери "Катерина" відбулася 27 березня 1924 року, диригент – Ю. Гаєвський. "З дійових людей, – зазначалося в одній із рецензій, – на першому місці треба згадати пані Цьокан-

Терпило, якої срібно звучний високий голос нісся наче на крилах. Добре співав Данчак (Іван). Пані Дівнич в ролі матері була знаменита. Ролю тенора добре відспівав Базилевич (Андрій). Хор і оркестр під проводом Гаєвського виконали добру роботу. Режисура хвалить роботу Загарова".

Щодо "Гайдамаків", то першу інформацію подала газета "Свобода": "Комітет всіх руських товариств Ужгорода влаштовує 12 квітня 1924 року свято великого руського поета Т. Шевченка. Свято розпочнеться безсмертним "Заповітом" поета. Після того трупою Руського театру "Просвіта" при співучасті Руського Національного Хору, хору мужеської учительської семінарії і оркестри Руського театру, буде виставлена грандіозна поема-трагедія Т. Шевченка "Гайдамаки". Поема піде в інсценізації молодого талановитого режисера Великої України Леся Курбаса. Ставить поему директор О. Загаров".

Прем'єра була успішною. Газета "Свобода" повідомляла: "Інсценізована поема Курбаса "Гайдамаки" була сенсацією театру. На грецький спосіб поставлений хор, а креації хвалять фахову руку директора Загарова".

З вересня 1925 року "Катерину" було знову включено в діючий репертуар театру. А 5 серпня 1927 року опера "Катерина" стала дебютом у головній ролі молодої співачки, випускниці Празької консерваторії Кваснецької. Рецензію на виставу написав Василь Ґренджа-Донський, який відзначив: "Голос у співачки дуже приємний, м'якенький і злегка досягає всі найвищі скалі сопрано... Ролю свою дуже добре відспівав наш відомий тенор, управитель театру Базилевич (Андрій), батька – пан Аркас (він же режисерував славну оперу свого батька), пані-матку – знаменита наша артистка Ніна Певна, а Івана (москалика) – пан Довнар".

Як відомо, Руський театр, позбавлений урядом Чехословаччини та місцевою владою фінансової підтримки кінцем 1929 року припинив свою діяльність. Кінець 20-х років XX століття характеризується як негативний наступ уряду ЧСР на розвиток української культури в Закарпатті, що було характерним для цього часу на всіх українських землях, які опинилися під владою чужих держав. Закарпаття початком 30-х років XX століття опинилося без професійного театру. Спроби його реставрації в 1930 – 1936 роках робить Микола Аркас. Спочатку організовує роботу

напівпрофесійного театру "Дружества Руський театр" в Ужгороді (1932 – 1934), в якому виставою опери "Катерина" 17 квітня 1932 року продовжив шевченківський театральний літопис. Ролі виконували: Катерина – Б. Остапчук, батько – М. Аркас, мати – Є. Якубчиков, Андрій – Мартинович. Перед початком вистави з промовою, приуроченою пам'яті Т. Шевченка, виступив Василь Ґренджа-Донський.

У лютому 1934 року на основі аматорських колективів "Верховина" та "Веселка" зусиллями братів Юрія-Августина і Євгена Шерегіїв організовується новий колектив, який прибрав собі назву "Нова Сцена".

У жовтні 1938 року, після чергового розподілу Закарпаття, коли Ужгород і частина інших міст і сіл відійшли до складу Угорщини, столицею Карпатської України стає м. Хуст. "Нова Сцена" отримує статус державного стаціонарного театру з назвою "Український національний театр "Нова Сцена", офіційно відкритого 26 листопада 1938 року виставою "Запорожець за Дунаєм" за оперою С. Гулака-Артемовського.

Молода європейська держава Карпатська Україна (1938 – 1939) вперше на державному рівні готувалась до відзначення 125-ої річниці від дня народження Тараса Шевченка. Серед запланованих заходів була постановка "Новою Сценою" поеми "Гайдамаки"; вистава намічалася на 14 березня 1939 року, про що і сповіщали численні афіші, виставлені по місту. Генеральна репетиція, що відбулася 13 березня 1939 року в залі Слов'янського Дому, обіцяла, за словами Юрія Шерегія, цікаву прем'єру, якої ще не було в Карпатській Україні.

Музику до вистави написав Євген Шерегій, сценічне оформлення здійснила Марія Тушицька (академічна малярка М. Руда-Чернєкова), костюми підготували Василь Бідяк та Надія Аркасова (вдова покійного Миколи Аркаса, котрий раптово помер у грудні 1938 року). Вступне слово до прем'єри готував Василь Ґренджа-Донський. Хід генеральної репетиції знімав на кіноплівку директор американської фірми "Дніпрофільм" – українець К. Лисюк зі своїм сином.

Прем'єра не відбулася. Музику увертюри, написаної Є. Шерегієм, замінили постріли на Красному Полі, де оборонці Карпатської України постали на її захист.

Син Лисюка, фільмуючи ті події, поляг на полі бою серед молодих січових стрільців. А зфільмовані "Гайдамаки" згодом першими побачили в Америці, куди вивіз свій фільм Лисюк-старший, залишивши сина назавжди на Срібній Землі в Хусті під Замковою горою, неподалік від могили Миколи Аркаса.

Події в ЧСР наближалися до розвалу її як федерації, а білий сніг червоною ковдрою накривав бруківку карпато-української столиці. На берегах мовчазної Тиси ще довго гриміли постріли розправи над захисниками Карпатської України. Від скинутих у бистрину весняного потоку молодих поранених тіл, як мак на пшеничному полі на фоні блакитного неба, виблискуючи на весняному сонці, червоніли криваві перли – символ свободи і віри у краще майбутнє України.

Друга хвиля шевченківського театрального літопису продовжена творчими здобутками Закарпатського музично-драматичного театру, який відкрито 7 листопада 1946 року на виконання Постанови Ради Народних Комісарів від 12 листопада 1945 року. У 2011 році театру присвоєно почесне звання "Закарпатський музично-драматичний театр імені братів Юрія-Августина та Євгена Шерегіїв".

Починаючи з 1946 року святкування шевченківських днів набуло на Закарпатті загальнодержавного характеру. До концертних програм залучалися чисельні професіональні і аматорські колективи: хорові, танцювальні, музичні, а також читці, солісти. Театрам відводилось місце в пролозі або показу уривків із вистав чи автобіографічних сторінок із життя поета.

В таких умовах підготовка повнометражних театральних вистав практикувалася в основному до так званих "круглих"дат Кобзаря. Але як у першому, так і в другому варіанті, за виставами театрального літопису і надалі зберігалося не тільки громадсько-політичне звучання, але й важлива художньо-естетична насолода від спадщини Кобзаря на теренах Срібної Землі.

Сторінку літопису театр розпочав постановкою п'єси І. Кочерги "Пророк", якою колектив відзначав 100-у річницю з дня смерті Т. Шевченка. Ставив виставу заслужений артист України Гнат Ігнатович у декораціях художника М. Манжуло.

За свідченням преси, п'єса в руках режисера зазнала значних коректив: "В процесі постановки усунуто деякі любовні інтриги, які

кидали тінь на центральний образ, чіткіше обрисовані взаємовідносини Шевченка з Кулішем і Кржисевич, правдиво страктовано образ Максимовича, введений пролог і замість останнього акту – епілог".

Роль Т. Шевченка виконував артист В. Сергієнко, створивши, на думку рецензента, правдивий привабливий образ великого поета і громадянина.

Найбільш хвилюючим був епізод перебування поета на хуторі у Максимовича (артист П. Гоца) та його дружини (артистка М. Сочка), де Шевченко зустрічається з селянами.

Складні ролі М. Чернишевського – людини високої культури, філософа, П. Куліша – людини запальної, по-справжньому цікавої, не викликаючи заперечень, зіграли артисти В. Павленко і М. Хмара. Артистка А. Іванченко виконувала роль Марусі Кржисевич – однієї з тих жінок, котрі домагалися у Шевченка прихильності, кохання. Артистка В. Устинович створила образ Каті Толстої саме такий, яким він постає в спогадах Шевченка та його сучасників. Переконливо зіграв артист О. Корнієнко роль поміщика Якимахи, галасливого ліберала, яких поет ненавидів, називаючи їх "кругом паскуди". Доповнювали ансамбль своїми життєвими образами артистка М. Пільцер (графиня Н.І. Толстая), яку Тарас Шевченко називав "моя рятівниця", М. Харченко (Одарка Соколенківна) і Г. Ноженко (дівчина-сирота Анюта).

Разом із тим рецензент Василь Микитась зробив декілька влучних зауважень акторам, зокрема й виконавцеві ролі Шевченка артисту В. Сергієнкові, а закінчив рецензію такими словами: "Немає сумніву, що колектив театру разом з постановником філігранно відшліфує спектакль і він посяде почесне місце в репертуарі театру, приноситиме велике естетичне задоволення глядачам".

У 1961 році театральний шевченківський літопис поповнився ще однією сторінкою. Перед глядачем розгорнулася трагічна повість про сироту з п'єси "Наймичка", написаної Карпенком-Карим на сюжет Т. Шевченка. Виставу поставив режисер В. Бабич, художник – М. Манжуло, музику написав Євген Шерегій. Ролі виконували артистки В. Синевич, М. Сочка-Лашкай, Л. Ковиліна.

Наступна сторінка датується 19 січня 1963 року. В цей день театром було зіграно прем'єру "Мати-наймичка" за композицією Г. Ігнатовича, в основу якої було покладено п'єсу І. Тогобачного, поему "Наймичка" і окремі твори Т. Шевченка. Постановку здій-

снив Г. Ігнатович. У цій виставі на сцені діють поруч з іншими дійовими особами бандурист-перебендя (артист А. Вертелецький), який в окремих епізодах виступає зі співом і грою на бандурі, а також сам Т. Шевченко (артисти В. Аведіков, Є. Свиридюк, В. Клименко).

Крім бандуриста в спектакль на сцену був виведений оркестр, який супроводжував спів, а також ансамбль троїстих музик, який мав самостійний номер.

Образ Ганни, матері-наймички, позначений глибоким драматизмом, відтворювався артистками М. Харченко, Л. Скуридіною. Артист П. Гоца своєю грою розкрив багатство душі діда Трохима, доброї, щирої людини, майстерно показав глядачеві, що між першою і другою діями п'єси минуло багато років.

Така ж щира й безпосередня, з чистою душею, була баба Настя у виконанні артисток Т. Желтової, М. Пільцер. У виставі були задіяні і органічно впліталися в ансамбль образи, створені В. Романенком і О. Шереметом (Марко), Р. Ковиліною, О. Сайдулаєвою, Г. Рудюк (Катерина), М. Саєнко і А. Левкулич (Домаха), І. Чуєнком і В. Левкуличем (Федір).

Рецензент писав: "Мати-наймичкою не можна не захоплюватися, як не можна не захоплюватися надзвичайною поезією Т. Шевченка".

У 1974 році "Наймичку" було поставлено втретє. Режисером вистави був В. Марченко, художник – О. Корнієнко. Цього разу Харитину грала молода артистка Л. Оленчук, яка переконувала глядача своєю щирістю.

Роль Малашки була забезпечена майстерністю виконання заслуженої артистки України М. Харченко і Г. Ушенко. Артист О. Корнієнко і цього разу грав Цокуля, а Боруха – артист В. Іванов.

У 1997 році театр у черговий раз повертається до постановки "Мати-наймички", цього разу з режисурою А. Філіпова, в декораціях художниці В. Степчук. Виставу з прихильністю зустрів як ужгородський, так і периферійний глядач.

175-і роковини від дня народження Т. Шевченка Закарпатський музично-драматичний театр відзначив виставою "Варнак".

Вистава починалася увертюрою і, на думку рецензента Й. Бабая, з меланхолійно-елегійним мотивом, який домінує упродовж

усього розвитку дії і несе гірке застереження на адресу тих, чий нерозсудливий вчинок може знівечити все життя молодих закоханих людей.

Виставу поставлено за інсценізацією повістей Т. Шевченка "Варнак" та "Княгиня" українського письменника Ю. Удовиченка.

Режисери – народні артисти України Я. Геляс та С. Саркісянц, художник – В. Турицька, балетмейстер – Ю. Мочарко.

"На музику увертюри, – як відзначає далі автор рецензії, – на сцену театру з'являється постать Тараса Шевченка з бандурою в руках (заслужений артист України А. Вертелецький). Зовнішня схожість актора надає образові портретної виразності, а його поява, в супроводі дванадцяти дівчат в українському національному вбранні, ніби створює обрамлену вишиваним рушником живу постать поета…".

У виставі "Варнак" ролі виконували: артист Я. Мелець (князь Мордатий), артистка М. Маркова (Катерина Лук'янівна), артист А. Моцак (Варнак), артистка Л. Білак (Катерина), артистка Р. Бортнічук (Микитіна).

До постановки драми Т. Г. Шевченка "Назар Стодоля" українські професійні театри Закарпаття зверталися не часто. І тут треба віддати належне керівнику Хустського народного театру, заслуженому працівнику культури Всеволоду Майданному.

На початок роботи над виставою "Назар Стодоля" (кінець 1970 року). Всеволод Майданний мав досить стабільний акторський склад, театральний хор і оркестр. Тому у виставу було включено і "Вечорниці" П. Ніщинського, де неперевершеним солістом був Василь Рущак (із родини Рущаків, що виступали у складі театру Карпатської України "Нова Сцена"), який переїхав із Рахова до Хуста, і, щоб бути поруч із театром, влаштувався столяром на роботу в районний будинок культури.

При виборі на роль Назара у режисера були два варіанти. Перший – досвідчений Павло Єфременко, другий – Михайло Калитич – молодий красивий юнак, але зовсім без сценічної практики. Режисер вибрав Михайла і не помилився. Світлана Шумило (Галя) і Михайло Калитич (Назар) зі своїм коханням та відданістю нагадували таку собі козацьку пару Ромео і Джульєта, а Павло Єфременко блискуче виконав роль Гната Карого – побратима Назара.

Вдало вписалася в уже вироблений із роками акторський ансамбль народного театру О. Тітяєва, випускниця режисерського відділу інституту культури, демонструючи в ролі Стехи вміння швидкого перевтілення: одна – перед Галею, інша – на самоті, ще інша – з Хомою Кичатим (В. Майданний).

У виставі також були задіяні аматори Г. Швачко, О. Микитич, В. Чорей, З. Асановська, І. Маргітич, О. Сливка, В. Рущак, В. Канаєв, І. Василинець, В. Власюк. У масових сценах "Вечорниць" – хор та оркестр театру в кількості 50 осіб. Музичний керівник – Володимир Ліхачевський.

Відомий ужгородський театральний критик Йосип Баглай писав, що постановка драми Т. Шевченка на сцені Хустського народного театру є свідченням творчої зрілості колективу і його керівника.

Прем'єра "Назара Стодолі" (лицарська балада в двох діях з "Вечорницями") на музику Петра Ніщинського в Закарпатському обласному музично-драматичному театрі імені братів Юрія-Августина та Євгена Шерегіїв відбулася 1 травня 2011 року. Поставив виставу головний режисер театру – народний артист України Анатолій Філіппов. Художнє оформлення – заслуженого діяча мистецтв України Емми Зайцевої, постановка танців – Віктора Бабуки, керівник оркестру – Тетяна Бабець.

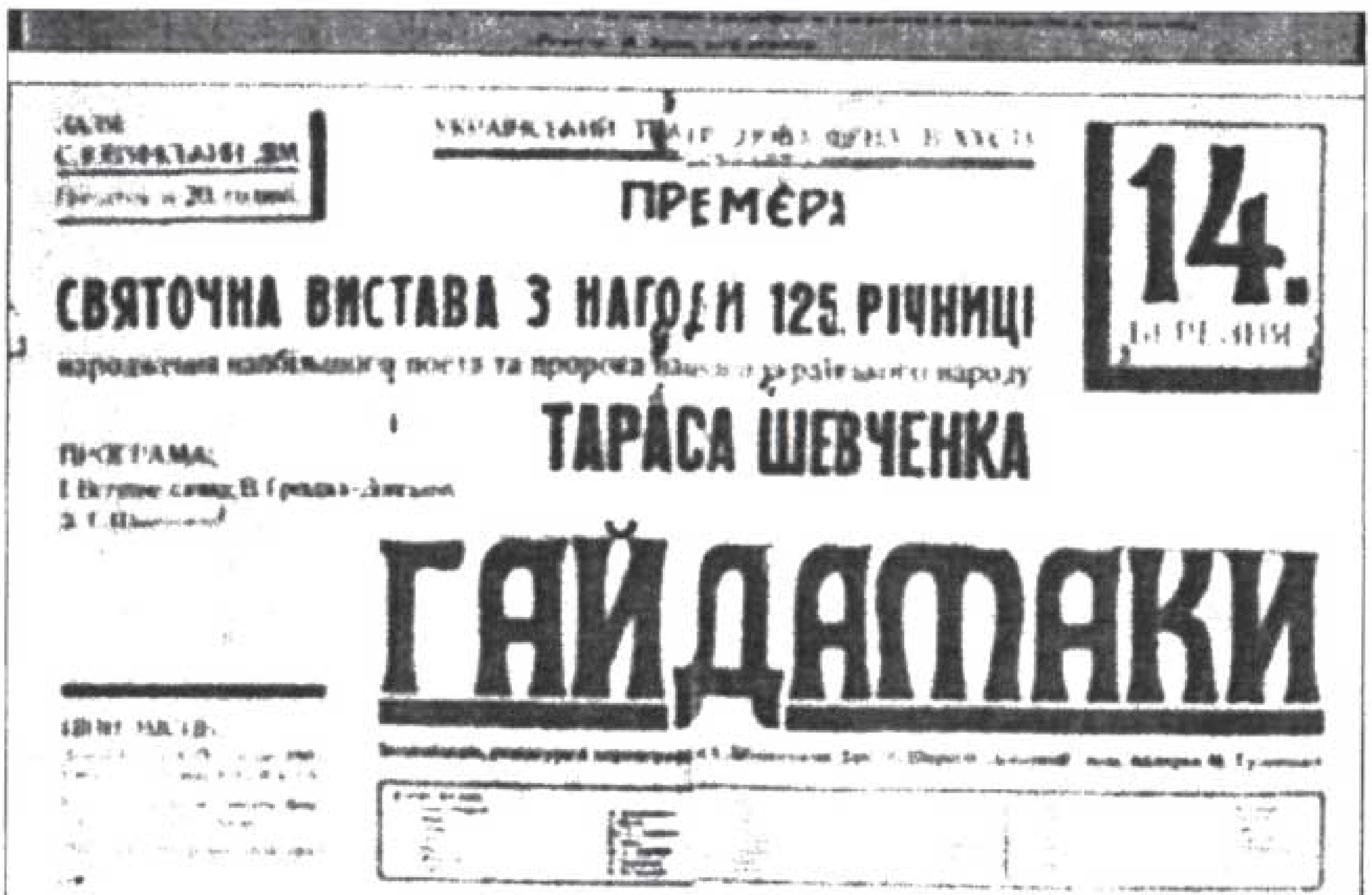
У масових сценах вистави задіяний увесь творчий склад театру, а головні ролі виконували такі провідні майстри сцени, як Василь Шерщун та Олександр Мавріц, а також актори Тарас Гамага, Степан Барабаш, Юрій Шкляр, Жанна Баранович, Катерина Якубик-Гамага, Лариса Волковська та інші.

У 2011 – 2012 роках літописну шевченківську виставу "Назар Стодоля" Закарпатського театру показано в містах Київ, Біла Церква, Фастів, Тернопіль, Золочів, Харків, Лозова.

У травні 2012 року виставу "Назар Стодоля" показано в м. Пряшів (Словацька Республіка) на Міжнародному фестивалі художнього слова і драми імені О. Духновича.

На цьому шевченківський театральний літопис на Закарпатті не завершується. Нещодавно обласний театр відновив виставу "Наймичка", а вже найближчим часом на сцені можуть з'явитися "Гайдамаки", прем'єра яких через відомі історичні події (14 – 15 березня 1939 року) так і не відбулася…

Афіша святкової вистави "Гайдамаки",
яка так і не відбулася у 1939 році

Людмила Біксей

ГРАФІЧНІ ТВОРИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ЗБІРЦІ ЗАКАРПАТСЬКОГО ОБЛАСНОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ ім. Й. БОКШАЯ

Закарпатський обласний художній музей ім. Й. Бокшая має у своїй колекції офорти нашого національного генія Тараса Григоровича Шевченка.

Становлення творчої особистості художника Т. Г. Шевченка припадає на початок бурхливого в історії всієї Європи початку XIX століття. Фахову освіту Тарас одержав у Петербурзькій академії мистецтв у знаменитого Карла Брюллова у 1838 – 1845 роках. Після закінчення навчання Шевченку було присвоєно звання "внекласного художника", а незадовго до смерті, у 1860 році – звання академіка гравюри Російської Академії наук.

Доля Шевченка склалася так, що цілому світу він став відомим як пророк-рушій у літературі XIX ст. Сильний громадянський пафос, іскрометна метафоричність його літературної спадщини визначили коло небайдужих людей, які потрапили під вплив Тараса. Ці талановиті художники, як і сам поет, вірили в силу духу українського народу. А простий народ за влучне полум'яне слово назвав Шевченка Кобзарем. У автобіографії Т. Шевченко писав: "Історія мого життя становить частину історії моєї батьківщини".

Саме на національному ґрунті Шевченко зріс як поет. У поезії він обрав собі близький до фольклорної традиції України стиль, щоб зумисне підкреслити свою "кровну" народність, своє походження, своє коріння. В образотворчому мистецтві художник вражає досконалою академічністю живопису та графіки. Легкість акварельних рисунків, просторова об'ємність олійного живопису Шевченка відкривають глядачам майстра, котрий одержав чудовий вишкіл і має Божий дар.

Творча художня спадщина Т. Шевченка налічує багато шедеврів живопису і графіки талановитого автора. Історична та етнографічна тематика була дуже популярною в народі в XIX столітті. В дусі народної традиції Шевченко пише живописні ілюстрації до власних поетичних творів: "Катерина" (1842 р.), "Циганка – ворожка" (1841 р.), "Селянська родина" (1843 р.) та ін. Шевченко є автором великої кількості влучних портретів чоловіків та жінок, яких автор любив і шанував у своєму житті. Захоплювався талановитий художник і жанровими сценами з побуту мешканців України. Вражають майже документальною достовірністю акварельні та графічні (олівцем) зарисовки із місць заслання Тараса Шевченка у Казахстані.

Два оригінальні графічні твори художника поступили до музею наприкінці 1940-х років, як подарунок від Київського державного музею українського мистецтва. Вони дають достовірне свідчення професійної майстерності Т. Шевченка. Авторські офорти є по суті унікальними і цінними в культурній спадщині Кобзаря. Техніка офорту, в якій працював Шевченко упродовж життя, є доволі складною і потребує копіткої, майже ювелірної вправності. Сучасники по праву вважали Тараса Григоровича віртуозним графіком. За досконале володіння технікою гравірування знавці називали Тараса Григоровича "українським Рембрандтом".

Графіка Т. Шевченка, що зберігається в нашому музеї, дає уявлення про класичні джерела творчості художника. Передусім, це Книга книг – Біблія, сюжет з якої зображений на гравюрі "Притча про виноградаря" (1858 р.), та давня історія України, відтворена автором у офорті "Дари в Чигирині" (1844 р.). Твори різняться не тільки в часі виконання, а й у ставленні автора до зображених подій. Змістом офорту є зображення приходу послів різних держав до гетьмана Богдана Хмельницького (1595 – 1657). Саме в Чигирині розташовувалася столиця козацької держави. Тут гетьман війська запорізького Б. Хмельницький помер у 1657 році. Автор обрав момент: посли напружено чекають володаря, а це посилює психологічний вплив усієї сцени на глядача. Інтрига сцени змушує не просто дивитися, а зацікавитися тим, що відбувається за кулісами, навмисне приховане від глядача. На стінах кімнати видно зброю та картини. Ці красномовні деталі підкреслюють статус гетьмана засобом наголосу на розкоші та військовій атрибутиці

Посли з Москви, Туреччини та Польщі повинні дочекатися гетьмана і вручити йому подарунки. Так заведено було міжнародними правилами дипломатії того часу. Шлях до серйозних рішень залежав часто від щедрості сателітів із прикордонних держав. Глядач не бачить постаті гетьмана. За нього, його характер, його натуру говорить увесь інтер'єр кімнати. А через відчинені двері, що ведуть до сусіднього залу, бачимо гурт козаків, які зібралися на раду і чекають головного командувача війська. Шевченко підкреслено зображує на передньому плані послів чужоземних держав з їх розкішними подарунками: дорогоцінним хутром, вишуканою зброєю, коштовностями в оксамитових пакунках. Гетьман України знався на цьому. І все ж головне у творі те, що повага до українського гетьмана з боку різних держав базувалася на успіхах України у веденні воєн. Вільнолюбиве козацтво, яке видно на задньому плані композиції, було тією основою, базисом, що дав змогу Хмельницькому ввійти в історію як гетьману державотворцю, здатному на політичний компроміс. Художні особливості твору полягають у спробах компонувати площинами світла і тіні, штриховкою деталей та індивідуалізації конкретних образів гравюри.

Значно пізнішим за часом виконання є графічний твір "Притча про виноградаря". Шевченко постає у цьому аркуші зрілою, мистецьки досконалою людиною, що знається не тільки на поезії, живописі. Великий життєвий досвід виносить на поверхню філософські роздуми автора, об'єднані біблейськими премудростями притч. В основі гравюри є біблейська алегорія про те, як наймані робітники, пропрацювавши різну кількість часу у господаря виноградника, одержали за це однакову плату. "Притча про виноградаря" є авторським повторенням відомого офорту Рембрандта. Рисунок вражає своєю досконалістю, продуманістю освітлення, умілим використанням інтенсивності штриховки при моделюванні графічною поверхнею.

Тарас Шевченко був професіоналом, майстром своєї справи, його літературна та художня творчість піднесена історією на дуже високий громадянський та мистецький рівень. Саме тому Національна премія України ім. Т. Шевченка вручається професіоналам – художникам і літераторам, які зробили вагомий внесок у розвиток культури нашої Батьківщини.

Шевченко Т. "Дари в Чигирині". 1844 р. Папір, офорт.

Шевченко Т. "Притча про виноградаря". 1859 р. Папір, офорт.

Офорти Т.Г. Шевченка з фондів
Закарпатського обласного художнього музею ім. Й. Бокшая.

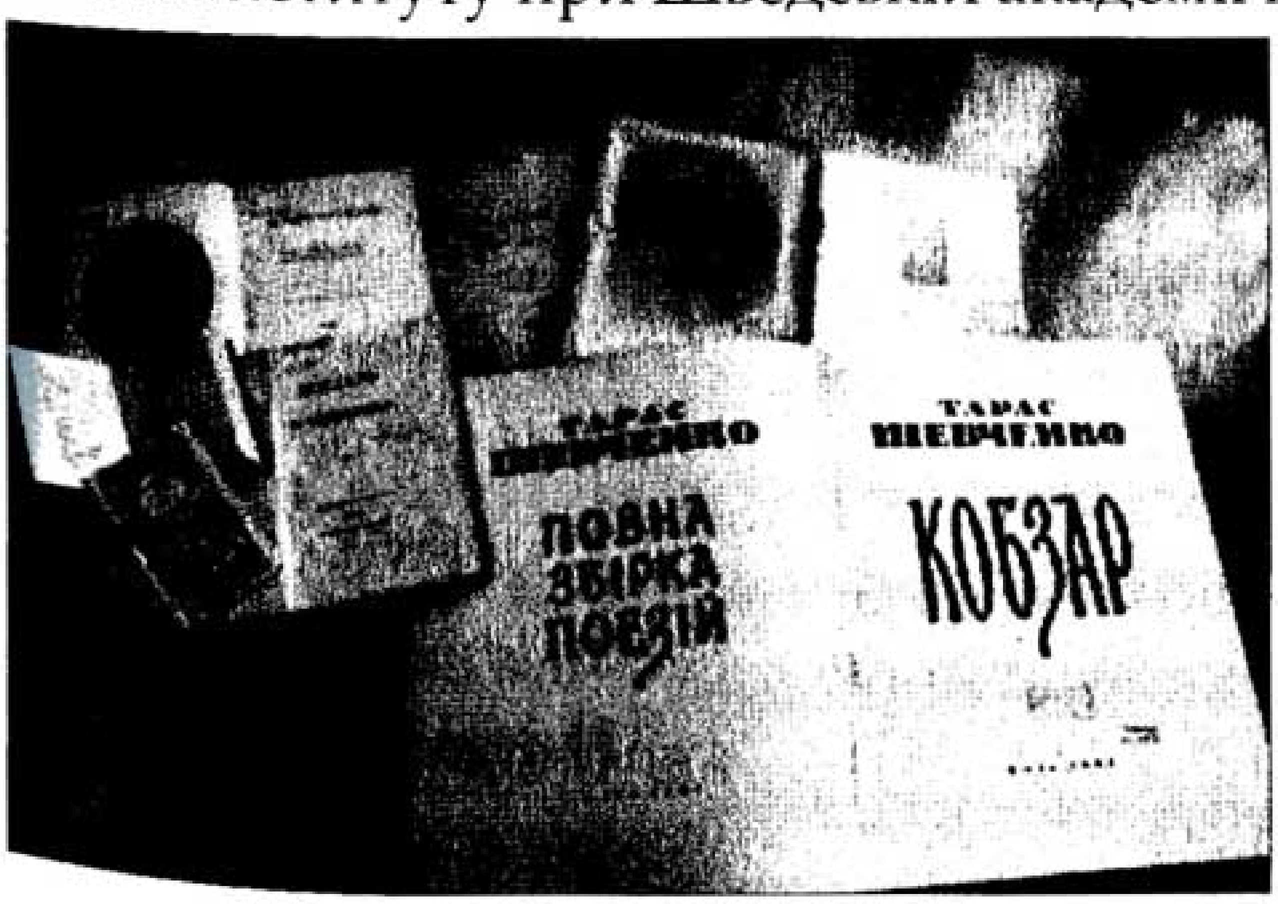
Любов Притулка

РАРИТЕТНА ШЕВЧЕНКІАНА У ФОНДАХ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. Ф. ПОТУШНЯКА

Наша книгозбірня володіє значною колекцією рідкісних та цінних видань – більше двох тисяч примірників. Чимале місце у цій колекції займають справжні раритети, пов'язані з іменем Тараса Шевченка, а це 27 екземплярів.

Перш за все, варто звернути увагу на видану німецькою мовою у Відні 1916 року книгу "Taras Schewtschenko. Ein ukrainisches Dichterleben". Укладач видання, шведський історик і слов'янознавець Альфред Єнсен, спираючись на матеріали тогочасних українських та зарубіжних дослідників творчості Тараса Шевченка, дав широкий огляд життя і творчості великого сина України. Неабиякий інтерес становить і постать самого Альфреда Єнсена (1859 – 1921), людини широких наукових інтересів та захоплень, референта слов'янських літератур Нобелівського інституту при Шведській академії наук, симпатика українського національного відродження, дійсного члена Наукового товариства ім. Шевченка у Львові і Українського Наукового Товариства у Києві. Альфред Єнсен, окрім низки досліджень та розвідок про слов'янських і, зокрема українських

письменників та історичних діячів минулого, є автором перекладів шведською мовою творів М. Гоголя, Т. Шевченка, М. Коцюбинського. За життя шведський вчений листувався з Іваном Франком, дружив із Михайлом Коцюбинським, співпрацював з Михайлом Грушевським, редагуючи разом із ним збірник "Українці", що 1921 року вийшов у Швеції.

Ще один бібліографічний раритет у нашій колекції – перше повне видання "Щоденника" Т. Шевченка, що вийшло друком 1925 року у видавництві "Пролетарий" у Харкові, тодішній столиці УРСР.

Видання містить докладну вступну статтю та примітки українського та російського літературознавця Ієремії Айзенштока (1900 – 1980). Заслуга цього науковця не тільки у підготовці першого повного відкоментованого видання Шевченкового "Щоденника", але й у поверненні в Україну з Москви та Ленінграда унікальних речей, художніх полотен та автографів Т. Г. Шевченка. Саме Ієремії Яковичу українська наука завдячує становленню шевченкознавства як самостійної дисципліни, створенню за його дієвої участі Інституту Тараса Шевченка в Харкові (тепер Інститут літератури імені Шевченка НАН України).

Цінність першого видання "Щоденника" посилює науково вивірений довідковий апарат та ілюстрації, де вперше відтворені деякі мистецькі твори Т. Шевченка, зокрема його автопортрет 1849 року.

Видання потрапило у фонди бібліотеки без обкладинки, зате на титульній сторінці є скромний екслібрис із написом: "Иван Вереш. Фаховий учитель. Ужгород." Отже, можна припускати, що цей примірник книги потрапив в Ужгород незабаром після її виходу. Відомо, що Іван Вереш (цілком можливо, саме власник книги) у передвоєнні роки був активним учасником крайового пластового руху. На жаль, жодних документальних даних про дальшу долю цього ужгородця віднайти не вдалося.

І для тих, хто вивчає творчість великого Кобзаря, і для шанувальників його

слова цікаво познайомитись із фототипією позацензурного примірника Кобзаря 1840 року. Фототипічне видання здійснено у 1862 році у друкарні Видавництва АН УРСР і науково відкоментовано відомим текстологом В. Бородіним. У післямові цього наковця відтворено непросту, майже детективну історію виходу у світ "Кобзаря" – цієї доленосної і для поета, і для української літератури книги.

Не менш цікаве і факсимільне видання так званої захалявної або Малої книжки Тараса Шевченка – рукописної збірки віршів поета перших чотирьох років заслання (1847 – 1850). У нашій колекції представлено друге видання Малої книжки (Київ, "Наукова думка", 1984). Перше було здійснено у 1963 році до 150-річчя від дня народження Т. Шевченка.

У спогадах сучасників, зокрема постійного адресата Т. Шевченка Михайла Лазаревського, знаходимо згадку про обставини, в яких створювались вірші захалявної книжки: "Він ішов на берег річки Ор і там, на самоті похапцем записував свої поетичні натхнення, з якими кривився не тільки від начальства, але й від своїх знайомих". Адже, як відомо, указом царя Шевченку в засланні було заборонено писати і малювати. Саме М. Лазаревському належить заслуга збереження цієї рукописної книжки. Зараз вона, як і вся рукописна спадщина Т. Г. Шевченка, зберігається у фондах Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка академії наук України.

Дерегус М. "Перебендя".

Заслуговує на увагу шанувальників книги великоформатне, щедро

Базилевич А. "Тарасова ніч".

ілюстроване видання "Кобзаря" Т. Шевченка, здійснене Держлітвидавом України до 150-річного ювілею славного сина української землі у 1964 році. Науково відкоментована повна збірка поезій доповнена ілюстраціями кращих тогочасних художників-графіків – А. Базилевича, М. Дерегуса, В. Касіяна та інших.

Неабиякий науковий та мистецький інтерес викликає видання поезій Т. Шевченка, здійснене 2011 року, до 20-річчя незалежності України львівським видавництвом "Каменяр". Тексти поезій Т. Шевченка подаються за академічними виданнями творів поета і супроводжуються графічними композиціями видатної української художниці Софії Караффи-Корбут (1924 – 1996). Ще один цікавий елемент цього видання – замість передслова вміщена доповідь Дмитра Донцова "Заповіт Шевченка", виголошена на Шевченківській Академії в Торонто 9 березня 1950 року. Текст доповіді поданий за лондонським виданням 1951 року. І шанувальникам поезії, і тим, хто цікавиться мистецькою Шевченкіаною, стануть у пригоді вміщені у виданні "Каменяра" статті львівських науковців: "Кобзар Тараса Шевченка у графіці українських митців", "Графічна Шевченкіана Софії Караффи-Корбут".

Касіян В. "Гайдамаки".

Як бачимо, кожна доба вносить свої штрихи у сприйняття

творчості і постаті Тараса Шевченка. Як писав у своїй монументальній праці "Тарас Шевченко" академік Іван Дзюба, "Шевченка розуміємо настільки, наскільки розуміємо себе – свій час і Україну в нім".

Джерела:

1. Taras Schewtschenko ein ukrainisches dichterleben : literarische studie von A. Jensen. – Wien : Druck von Adolf Holzhausen, 1916. – 157 S.
2. Шевченко, Т. Г. Дневник / Т. Г. Шевченко ; ред., вступ. ст., примеч. И. Я. Айзенштока. – Х. : Изд-во "Пролетарий", 1925. – 288 с.
3. Шевченко, Т. Кобзарь / Т. Шевченко. – [Фототип. перевид. 1840 р.]. – К., 1962. – 124 с.
4. Шевченко, Т. Г. Мала книжка : автографи поезій Шевченка 1847-1850 pp./ Т. Г. Шевченко ; підготовка факс. вид., передм. Є. Шабліовського. – Факс. вид. – К. : Наукова думка, 1984. – 48 с.
5. Шевченко, Т. Г. Кобзар : повна збірка поезій / Т. Г. Шевченко. – К. : Держлітвидав України, 1964. – 380 с., іл., портр.
6. Шевченко, Т. Г. Кобзар : [поезія] / Т. Г. Шевченко ; упоряд. В. М. Валько ; ілюстр. С. П. Караффи-Корбут. – Львів : Каменяр, 2011. – 916 с. : іл.

Іван Коршинський

"КАРАЮСЬ, МУЧУСЬ... АЛЕ НЕ КАЮСЬ!"
(Про хвороби і смерть Т. Г. Шевченка)

Хто хоч трохи пройнявся трагічною долею Тараса Григоровича Шевченка, той не міг не задуматися над тим, чому в порівняно молодому віці пішов із цього світу великий художник, геніальний поет, академік, просвітитель, невмирущий Кобзар... Що вкоротило його вік? Бідолашне дитинство, кріпацтво, довголітня каторга, хвороби чи, можливо, нездорові звички, на що презирливо, з неприхованим задоволенням натякають останнім часом його недоброзичливці? І, нарешті, що то за хвороба "водянка", від якої, на думку тогочасних лікарів, помер Т. Г. Шевченко і яку в XIX сторіччі розцінювали як самостійне захворювання. Як людині і, зокрема, лікареві в межах моєї медичної компетенції хочеться знайти відповідь на поставлені питання.

ДИТИНСТВО

Обстежуючи хворих, ми, медики, цікавимося насамперед, в яких умовах народились і розвивались, які недуги перенесли в дитинстві, чи не успадкували якісь хвороби від своїх батьків.

Усім відомо, що народився Тарас Шевченко в надзвичайно бідній селянській сім'ї четвертою дитиною. Всіх дітей у родині Шевченка, за достовірними даними, було аж семеро — четверо хлопчиків і троє дівчаток. Найстаршою із сестер, улюбленицею Тараса, була Катерина, яка народилась 1804 року, а наймолодшим — Йосип — 1821 року народження.

За даними дослідників (М. Коломийченко та В. Горленко) мати Тараса, підірвавшись на панщині, часто хворіла і померла на 40-му році життя, через два роки після останніх пологів. За словами Тараса Григоровича: "Там матір добрую мою, ще молодую, — у могилу нужда та праця положила...". Точних даних про її смерть

немає, але, без сумніву, за тодішніх умов життя народити, а потім і доглядати за сімома дітьми, та ще й працюючи на панщині, і зберегти при тому здоров'я — було неможливим. Отже, життєва трагедія Шевченка розпочалася на дев'ятому році дитинства, коли померла мати. Через два роки після її смерті помер і батько Тараса.

За даними дослідників, усі діти, незважаючи на всі умови сирітства та кріпацтва, прожили довше від своїх батьків. Отже, якби не набуті хвороби і гірка доля, що спіткала Шевченка, і він міг би прожити більше 47 років.

У дитинстві скоріше за все Тарас переніс вікові інфекційні захворювання, такі як кір, скарлатина. Переніс він і натуральну віспу, яка залишила по собі певний слід на обличчі. Життєві умови, особливо тоді, коли Тарас став сиротою і опинився серед зведених дітей мачухи, — були жахливими. Як згадує Шевченко в автобіографічній повісті "Княгиня", це було пекло, а не життя: "Хто бачив хоч здалека мачуху і так званих зведених дітей, той, зрозуміло, бачив пекло в найосоружливішому його торжестві..."

ЮНАЦТВО

За спогадами самого Шевченка, після смерті батьків діти-сироти "розбрелися межи людьми, мов мишенята...", "брати на панщину ходили", а сестри "в наймах виросли чужії..."

Тернистий шлях малого Тараса, як відомо, продовжувався у наймах: розпочався він у п'яниці-дяка, де, правда, і грамоти трохи навчився, продовжився в отця Кошиця, нарешті став він козачком у пана Енгельгардта.

Таким чином, як у братів і сестер, так і у самого Тараса спадкових недуг не виявлено, і практично діти росли здоровими. Це видно і з того, що всі вони прожили, повторюю, довше від своїх батьків.

Звичайно, під час козачкування у пана Енгельгардта життєві умови у Тараса Шевченка покращились, і все ж хвороби його не минули. Саме в той час, 1837 року, коли К. П. Брюллов, В. А. Жуковський та інші прихильники Шевченка вирішували проблему викупу талановитого юнака з кріпацтва, він важко занедужав. Учитель, і його друг І. М. Сошенко, який опікувався ним, згадує,

що хворий Тарас лежав червоний-червоний, з високою температурою і був без пам'яті впродовж восьми днів. Після двотижневої лихоманки Тарас "став на ноги і ходив, притримуючись за своє ліжко". Криза минула, коли життя молодого Шевченка було дуже близько до смерті. Про діагноз цієї хвороби дослідники не згадують, проте найвірогідніше, що це було важке запалення легенів (крупозна пневмонія), при якій криза настає саме на сьомий-восьмий день.

На це лікування свого хворого учня І. М. Сошенко виклопотав у Товариства заохочення художників 50 рублів, але цього було замало, і Сошенко інші витрати взяв на себе. Наступного року, а саме 22 квітня 1838 року, стараннями насамперед І. М. Сошенка та інших визначних діячів мистецтва і літератури Т. Шевченка було викуплено з кріпацтва, що визначило і подальшу його долю. Перед ним відчинились заповітні двері Академії мистецтв, а Товариство сприяння художникам зарахувало його своїм стипендіатом. В академії він став не лише улюбленцем, але й товаришем великого Карла Брюллова. Почуваючи себе вільним, Шевченко інтенсивно почав працювати над удосконаленням художньої майстерності, одночасно ґрунтовно вивчає історію України і світу, захоплюється літературою, починає писати вірші. Відчувши в собі творчі сили, він все хотів знати, особливо те, що стосується свого народу.

Через рік, тепер уже 25-річний, Шевченко знову захворів, цього разу на важку форму тифу. Під час хвороби за ним доглядав його найбільший друг по Академії мистецтв Ф. П. Пономарьов, за спогадами якого хвороба Шевченка "поглинала всі наші мізерні кошти".

Після хвороби Тарас Григорович намалював відомий автопортрет, де він виглядає змученим, худорлявим, із запаленими сумними очима, загостреними рисами обличчя.

Дослідники припускають, що Т. Шевченко мав намір побувати у Швеції і Данії і, начебто, під час цієї подорожі захворів. Однак це не доведено, про що свідчить і той факт, що Шевченко закордонного паспорту не виробляв.

Про якісь інші хвороби Т. Шевченка впродовж наступних семи років, тобто до 1845, коли він подався в Україну, біографи не

згадують. Однак, перебуваючи в Україні у жовтні цього ж року, за спогадами друга Шевченка, лікаря А. Козачковського, поет аж два рази навідує його хворим і через те змушений був затриматися у Козачковського близько двох місяців.

Що за хвороба спіткала Тараса Григоровича – ні сам Козачковський, ні інші дослідники не згадують. Усе ж, це була серйозна недуга, про що згадує сам Т. Шевченко в листі до А. і Н. Родзянків 23 жовтня 1845 року: "Я страшенно простудився... На швидке видужання не надіюсь...". Очевидно, хвороба довела Шевченка до відчаю, бо саме в той час, 25 грудня 1845 року, в Переяславі він написав свій пророчий "Заповіт". При читанні цього вірша мимоволі спадає на думку: хіба не перед смертю, будучи безнадійно хворим, Шевченко написав "Заповіт". Насправді йому на той час був усього лише 31 рік. Написав Тарас Григорович "Заповіт" перед страхом смерті, відчувши себе вкрай важкохворим. Очевидно, десь у цей період Шевченко перехворів і висипним тифом, бо, як згадує О. С. Афанасьєв-Чужбинський, заїхав до нього Тарас Григорович "блідий і з поголеною головою після довгої гарячки". Звісно, що саме висипний тиф супроводжується високою гарячкою та випаданням волосся.

Причиною виникнення хвороби "водянка", яка, на думку тогочасних медиків, призвела до смерті поета, міг бути і випадок, що стався з ним та Н. І. Костомаровим у лютому 1847 року по дорозі з Броварів до Києва. При переїзді по замерзлому Дніпру, як згадує Костомаров, "лід підламався під нами, і ми врятувалися якимсь чудом". Хоч у крижаній воді вони і промочили ноги, однак після приїзду вночі в Київ "пляшкою рому з чаєм" добре зігрілись, і молоді організми впорались із небезпекою.

НЕВОЛЯ

Як відомо, у 1847 році Тараса Шевченка заарештовують і засуджують на довічну неволю. Це сталося в ту пору, коли Шевченко був на вершині слави як художника, так і поета, коли йому запропонували ще й викладацьку роботу в самому Київському університеті. Засудженого Шевченка в супроводі конвою відправляють з Петербурга в Оренбург. Незважаючи на літню пору, дев'ятиденна дорога вкрай виснажила Шевченка. Після приїзду він зразу по-

трапив у приміщення, де втомлений у дорозі безсонням проспав у прихожій на вологій підлозі всю ніч. Важко уявити, щоб попередні недуги, що їх пов'язував Тарас Григорович із простудами та ще й такий нічний випадок у казармі, не спричинились до майбутнього основного захворювання на ревматизм, який і призвів у подальшому до т. зв. "водянки", на чому зупинимось нижче. Сам Шевченко з сумом згадує: "Нездужаю з того дня, як привезли мене в цей край". Звертає увагу і на прикмети пропасниці, що теж свідчить на користь ревматизму, про який і сам Шевченко зауважує: "...Опріч усіх лих, що душу катують, Бог покарав мене ще й тілесним недугом... ревматизмом". Незабаром нещасного каторжника спіткала ще й "цинга лютая", на яку другу М. Лазаревському скаржиться: "Так мені тепер тяжко, що якби не надія хоч колинебудь побачить свою безталанную країну, то благав би Господа о смерті". Правда, були періоди і так званої неактивної фази ревматизму, коли Шевченко почував себе порівняно здоровим. Але згодом, в умовах холодного клімату Петербурга, ревматизм дасть про себе знати. Більше того, спричиниться до пороку серця, який в основному і призведе до горезвісної "водянки".

Як згадує в подальшому Тарас Григорович, фізичні недуги він би перетерпів, а душевні муки, зокрема через заборону писати і малювати, він був не в силах витримати. З розпачем у січні 1855 року звертається в листі до В. А. Жуковського домогтися дозволу хоча б малювати. "Если б можна было рисовать, — пише Тарас Григорович, — я мог бы ее ("жизнь" — одноманітне життя — авт.) разнообразить, хоть самому грустно. Бога ради и ради прекрасного искусства сделайте доброе дело, не дайте мне с тоски умереть!"

Звертався Шевченко і до К. Брюллова, але хто міг випросити пощади у жорстокого царя? І хто вже так рахувався з Брюлловим у той час? Нещасного художника зі світовим іменем примусили розмальовувати баню Ісааківського собору, де він, працюючи на вітрі та ще й із хімікатами, і сам важко захворів. Виїхавши на лікування в Італію, скоро там помер. В. А. Жуковський теж був уже літньою людиною. Хворим виїхав до Німеччини, де у 1852 році помер.

У квітні 1855 року в листі до В. Григоровича Шевченко знову нарікає на свій ревматизм, але більше душевно страждає, ні-

фізично: "...ревматизм мене швидко руйнує. Проте, що в порівнянні: хвороби тіла з хворобою душі, з тим страшним недугом, що називається безнадійністю". Ще б пак! Засудження на довічне заслання.

У тому ж 1855 році Тараса Григоровича турбують напади лихоманки. М. Коломійченко та В. Горленко припускали, що це була малярія, однак П. Коваленко ставить під сумнів такий діагноз, бо для малярії "характерні періодичні напади лихоманки через рівні проміжки часу", з чим можна погодитись.

Нема сумніву, що допомогла Т. Шевченку перенести страшні муки каторги і велика віра в Бога, без якої, як згадує поет, він не переніс би важкої неволі. Знаходив він відраду і в молитвах: "Помолюся Богу серцем одиноким і погляну на ворога незлим тихим оком".

Та, незважаючи на все пережите, у Шевченка над усім домінувало його знамените, з душі вирване: "Караюсь, мучусь... але не каюсь!"

ПІСЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ З НЕВОЛІ

Стараннями сім'ї Толстих, яка високо шанувала таланти Шевченка, у 1857 році Тарас Григорович опинився на волі. Не вдалося деспоту-царю Миколі І за особисту образу в поемі "Сон" знищити поета повільною смертю... Цареві мало було винесеного придворними суддями вироку: "Поручить начальству иметь строжайшее наблюдение дабы от него никаким видом не могло выходить возмутительных и пасквильных сочинений". Імператор всієї Русі власноручно дописав: "Под строжайший надзор и с запрещением писать и рисовать". Не помилився цар, він завдав поетові важких, передусім моральних, мук. На жаль, не знайшлося лікарів, які б духовно його підтримували. Має правду Платон: "Не можна лікувати тіло, не лікуючи душу". Уже на першому році свого перебування в Орській фортеці у листі до А. Лизогуба Шевченко писав: "А ночі, ночі! Господи, які страшні та довгі!.. Та ще у казармах... Єй-богу з нудьги одурію". Не одурів Шевченко, не знищили його у засланні і фізично. Незважаючи на перенесені хвороби, спадково міцному Шевченкові пощастило винести на волю деякі рештки здоров'я. Очевидно, у цьому до-

помогло йому і те, що знаходив певну розвагу в занятті скульптурою, чого йому не забороняли; тайком писав вірші, малював і почав писати прозові твори. Тут він написав і автобіографічну повість "Художник".

Після звільнення з неволі, дорогою в Петербург майже півроку Шевченко провів у Нижньому Новгороді — з 20 вересня 1857 року до 8 березня 1858-го. Це сталося у зв'язку з прикрим непорозумінням в оформленні документів. Звичайно, зміна клімату вплинула на ослаблений організм Шевченка, і він, за свідченням Г. П. Дем'янова, у цей час "часто хворів і мав вигляд безпорадного, знесиленого".

Після вирішення питання навколо документів про звільнення Т. Шевченко 8-го березня вирушив із Новгорода і 10 вересня 1858 року Тарас Григорович, подолавши 400-кілометрову відстань, був у Москві. Переночувавши у готелі, на другий день оселився у друга М. С Щепкіна.

Сам Шевченко згадує, що в дорозі нічого особливого не сталося, "крім легкого запалення в лівому оці та свербіння на чолі". Але вже 11 березня, перебуваючи у Щепкіна, у щоденнику Тарас Григорович згадує: «Око моє розпухло і почервоніло, а на чолі утворилось кілька груп прищів". А вже на другий день у листі до М. Лазаревського він пише: "Я в Москві нездужаю, око розпухло і почервоніло, трохи з лоба не вилазить..." Знайомий йому лікар Ван-Путерн прописав англійську сіль, дієту і радив, хоча б упродовж тижня бути в теплі і не виходити на вулицю. Останнє було найкориснішим, що міг порадити лікар. На жаль, у той час ще не було відомо про так звану хворобу оперізуючий (поясний) лишай — herpes zoster, яка і сьогодні важко піддається лікуванню, тим більше при локалізації її на голові. Що ж до згадуваних симптомів - вони класичні для цієї хвороби. Зрозуміло, що відповідного лікування Тарасу Григоровичу не проводилось. І тут переміг спадково міцний організм Шевченка. Т. Шевченко поспішав у Петербург. І це зрозуміло. У північній столиці пройшла його молодість, набув друзів, тут його викупили з кріпацтва, і, нарешті, тут він прославився як художник і поет.

Друзі Т. Шевченка зустріли його дуже привітно, але були сильно вражені і здивовані перемінами, передусім у його зовнішності. В. В. Ковальов згадує: "При зустрічі мене вразила різка зміна його

зовнішності: це не був колишній широкоплечий, кремезний, з цілим волоссям на голові, чоловік... Переді мною була зовсім схудла, лиса людина, без кровинки на обличчі..."

ЩО ЩЕ МОГЛО ЗГУБНО ВПЛИНУТИ НА ЗДОРОВ'Я ТАРАСА ШЕВЧЕНКА УЖЕ НА ВОЛІ

Звичайно, згубно діє на організм і куриво, до якого Т. Шевченко звик із молодості і не покидав люльку й на каторзі. Хто звик до куріння, для того в умовах неволі воно приносить немалу розвагу. Недарма в'язні останньою пайкою хліба діляться, щоб хоч трохи забутися в курінні. Не оминула Тараса Григоровича ще одна шкідлива звичка – вживання алкогольних напоїв. Очевидно, початок цієї звички сягає аж у молодість, коли Шевченко, швидко здобувши славу художника і поета, був бажаним гостем як у середовищі друзів, так і серед родин, які намагалися мати хоч якесь відношення до слави Шевченка. Зрозуміло, що в умовах неволі Шевченко не оминав нагоди, як сам визнає, "подвигатись потроху коло чарочок...", а, повернувшись на волю, цієї згубної звички позбутись вже не міг.

Один із дослідників життя Т. Г. Шевченка П. Коваленко дуже сміливо стверджує, що "неабияким чинником у захворюванні поета був алкоголь, який призвів до цирозу печінки". Зупинимося і на іншому важливому факторі, тобто праця в майстерні, яка, як згадує В. Аскоченський, "наскрізь пропахла якимись дуже смердючими кислотами". Вони теж могли спричинитися до так званого токсичного гепатиту, а згодом – до цирозу печінки.

Як відомо, після повернення в Петербург Шевченко інтенсивно зайнявся гравіруванням, тобто офортом. Цей вид мистецтва пов'язаний із використанням шкідливих кислот, що впливають на організм, зокрема на печінку аж до циротичних змін у ній. Отже, напрошується більш логічний висновок: поєднання обох факторів, як алкоголю, так і шкідливих кислот, стало причиною цирозу печінки.

Захопившись гравіруванням, геній Шевченка довів цей вид мистецтва до такого рівня, що йому, опальному, з обтяженим минулим, Академія мистецтв змушена була присвоїти звання академіка.

Здавалось би, здобувши такої слави, спочивай, Тарасе Григоровичу, на лаврах і живи собі, не перевантажуючись роботою. На жаль, втомлений, знесилений, убитий морально, передовсім горем покріпаченого свого народу, Шевченко згасав на очах. Та не працювати він не міг. Уже будучи безнадійно хворим, він все ще планував щось доброго зробити: "за "Букварем" напечатати лічбу (арифметику)... за лічбою етнографію і географію... історію, тільки нашу..." (із листа до М. К. Чалого).

Яку велику роль надає Шевченко вивченню цих дисциплін, видно з наступних його слів: "Якби Бог допоміг оце мале діло зробить, то велике б саме зробилося..." (теж із листа до Чалого).

Крім того, Шевченко ще все мріяв про створення сім'ї, та в цьому йому теж не щастило. Колись у гарного, привабливого, міцної статури Шевченка закохувались дівчата, і навіть красуня-княжна Варвара Рєпніна, тепер йому важко було примиритися з тим, що на його залицяння молоді жінки не відповідають взаємністю. Гнітило душу й те, що повернутись в Україну не було можливості. Хоча так мріяв побувати між своїми, так вірив, що серед рідних він видужає: "От якби до весни дотягти!.. Та на Україну, — скаржився Шевченко М. С. Лєскову за місяць до смерті, - там, може б, і полегшало, там, може б, ще трохи подихав... Помру я тут неодмінно, якщо залишусь".

Знесилений Тарас Григорович продовжував жити і працювати у жахливих умовах. Кімната, яку отримав від Академії мистецтв, була розділена на два яруси. У нижньому — Шевченко працював, а у верхньому — відпочивав і спав. Холодна і волога кімната була просякнута запахом смердючих кислот, чого не витримували навіть відвідувачі. В. Аскоченський у своїх спогадах писав: "Майстерня його (Шевченка — авт.) наскрізь пропахла якимись дуже смердючими кислотами, і я поспішив розлучитися з дорогим господарем". Більше того, сам Шевченко просив відвідувачів не наближатися до його робочого місця, бо там шкідливі кислоти. А він, важко хворий, у таких умовах змушений був і працювати, і доживати свій вік.

За даними сучасників, стан Тараса Шевченка різко погіршився приблизно за три місяці до смерті, коли з'явилися набряки на ногах. Це явища застійного характеру, що є насамперед наслід-

ком серцевої недостатності на фоні ураження серця багаторічним ревматизмом. Погіршення стану Тараса Григоровича посилювалося ще і тим, що він постійно простуджувався, що пов'язано і з вологим, тим більше зимою, кліматом північної столиці. Внаслідок посилення серцевої декомпенсації набряки, що піднімалися все вище, аж до грудної клітки, лягли в основу загально прийнятого в той час діагнозу — "водянка".

Останні тижні та дні Тараса Григоровича пройшли в неймовірних муках. Навіть лежати він вже не міг, бо задуха та біль у грудях, на що постійно скаржився поет, посилювалися в лежачому положенні. Хто відвідував Шевченка в останні дні його життя, кожний звертав увагу на його набрякле обличчя, жахливу задишку, причиною якої передовсім було те, що горезвісна «водянка», за словами лікаря Е. Я. Барі, добиралася до легенів.

Друзі Тараса Шевченка майже постійно знаходились біля страдальця-поета, приводили до нього лікарів, у тому числі і таких знаменитостей, як Е. Я. Барі та П. А. Крулевич. Однак Тарасу Григоровичу вже нічого не допомагало, хіба що призначуваний опій сприяв деякому забуттю поета і зменшував його муки. Геній, який народжується один раз на кілька століть, мусив покидати цей світ на 47-му році життя. Знесилений задухою та болем у грудях, Шевченко майже всю останню ніч просидів у ліжку, обпираючись об нього руками. Друзі були внизу у приміщенні, а біля нього знаходився один слуга. О п'ятій годині ранку він напоїв хворого чаєм із вершками, після чого Тарас Григорович попросив слугу прибрати, додавши: "...а я піду наниз". Спустившись у майстерню, він охнув, упав і о пів на шосту його не стало. Це сталося, як нам відомо, у ніч з 25 на 26 лютого 1861 року за старим стилем.

В офіційному медичному висновку російською та латинською мовами значиться, що Т. Г. Шевченко "давно уже одержим органическим расстройством печени и сердца (Vitium organicum Hepatis et Cordis; в последнее время развилась водяная болезнь (Hydrops), от которой он и умер сего 26 февраля. С. - Петербург, февраля - 26 числа 1861 года".

Отже, на яку ж недугу хворів Т. Г. Шевченко і що то за хвороба "водянка", від якої, як стверджують тодішні лікарі, він помер?

КІНЦЕВІ ВИСНОВКИ ПРО ХВОРОБУ

Аналізуючи наведені дані, можна стверджувати, що народився і фізично розвивався Т. Г. Шевченко і в дитинстві, і в юнацтві, незважаючи на важкі тодішні умови життя селян, здоровим. Не беручи до уваги, зрозуміло, дитячі інфекційні хвороби, які без профілактичних щеплень, що тоді не проводились, не могли оминути дітей. Спадкових недуг у Тараса Григоровича не виявлено.

Першу загрозливу хворобу для життя Т. Шевченко переніс у 23-річному віці. Правдоподібно, це була важка форма запалення легенів, що спостерігається у молодому віці. Під час перебування в Україні 1845 року Т. Шевченко важко захворів на висипний тиф та ще на якусь важку хворобу, після якої у відчаї він написав відомий "Заповіт". Написав він його не перед смертю, а на 31-му році життя. 1847 року, коли Т. Шевченко як поет і художник знаходився на вершині слави, його заарештовують і засуджують на довічну неволю із забороною писати і малювати. Потрапивши на каторгу він захворів спочатку на ревматизм.

Впродовж десяти років солдатчини ревматизм під виглядом простудних захворювань, на які скаржився поет, то загострювався, то затихав, руйнуючи при цьому організм і насамперед серце. За відомим прислів'ям — "ревматизм лиже суглоби, а кусає серце".

Тривала хвороба, солдатські муштри, куріння, зловживання алкогольними напоями фізично знесилили поета, та не духовно.

Після звільнення з каторги дорогою до північної столиці Тарас Григорович переніс важку хворобу – оперізуючий лишай. Цей недуг, без сумніву, дуже знизив опірність його організму.

Ні друзі, ні лікарі, які постійно оточували Т. Шевченка, не спроможні були призупинити руйнівну хворобу — "водянку".

ЩО Ж ЦЕ ЗА ХВОРОБА ТАКА – "ВОДЯНКА"?

У прямому розумінні, дещо популярно висловлюючись, – це вихід рідкої частини крові із судин, причому спочатку в навколишню жирову клітковину (anasarca – лат.).

Як правило, наведені явища серцевої недостатності є наслідком пороку серця, що виникає на фоні хронічного ревматизму. Цироз печінки в поєднанні з іншими недугами посилює серцеву недостатність, що є основною причиною трагічного кінця.

Отже, не одні нездорові звички, як злорадно стверджують недруги Т. Г. Шевченка, вкоротили йому життя, а й множинні тривалі хвороби, що здебільшого виникають у неволі на фоні поєднання фізичних недуг із душевними муками.

Джерела:

1. Шевченко, Т. Повне зібрання творів : у 6 т. / Т. Шевченко. – Київ, 1964.
2. Спогади про Тараса Шевченка. – Київ : Дніпро,1982.
3. Коваленко, П. "Серце моє трудне, що в тебе болить?..." / П. Коваленко. – Чернівці, 2000.

Микола Цап

ШЕВЧЕНКО И КОСТЕЛЬНИК

(Прилог ґу историї рецепциї поезиї Тараса Шевченка у литератури Руснацох Югославиї/Сербиї)

Як цо ше Тараса Шевченка трима за душу украї́нскей наци и державиi, а його *Кобзар*, по словох Б. Олїйника, за "українск Библию", так Гавриїла Костельника (1886-1948) Руснаци у Бачк и Сриме тримаю за оца писменосци и уметнїцкей литератури власней окремней и вецейнїсто повязаней традициї. З оглядом ж нєспорни и директни уплїви и вязи Шевченка и Костельника зо становиска историйно-типологийних аналогийох, тота робота 1. здогаднє цо Костельник експлицитно написал о своїм одноше ню ґу Шевченкови; 2. опише безпостредно у чим уплїв Шевченко вого *Кобзара* на Костельников Идилски венєц *З мойого валала.*

Костельник експлицитно о Шевченкови

Од велїх висловох самого Костельника о Шевченковей поезиї и з того вичитованя уплїву Шевченка на Костельника, окреме важни єдно писмо и єден есеїстично-критицки текст.

Перши експлицитни вислов зоз Костельникового писма Володимирови Гнатюкови зоз Заґребу до Львова од 27. септембра 1904. року, у хторим сам Костельник пише: "Я пречитал велькі писники у ориґиналу досц, як горватского Прерадовича, Враза мадярского Петефия, нємецких Ґетеа, Шилера (тих двох лєм лирику и епику), нашого Шевченка и руского Пушкина, у преводі Байрона, и уверел сом ше же моя лирика може стац край Прерадовичовей и Вразовей и Петефийовей и других..."

У тим писме, окрем припознаня же Шевченка Костельник читал "у ориґиналу", як сам гвари, замерковац треба и розлику ж вон за Шевченка гвари "нашого Шевченка", а за Пушкина гвари "руского Пушкина", цо вшелїяк далєй од "нашого".

Критичну анализу *Шевченко з релїґийно-етичного становиш* Костельник пречитал 11. децембра 1909. року на концерту з на

годи нтерацец дзевятей рочнїци шмерци поета у Духовним семинаре у Львове (надруковала „Нива" у Львове 1910). Состав авдиториюма и особна прихильносц Костельникова були таки же толкованя „зведзи зложеносц Шевченковей поезиї на питанє Бога, односно морала у нєй", як зауважує Ю. Тамаш.

Костельник у Шевченковей поезиї обачує єдну процивсловносц и сликовито ю описує як два високи гори од хторих єдна полна желєнїдзи, а друга голи камень. Же би тоту процивсловносц пояшнєл, Костельник описує психологийни розвой Шевченкового "ґения", як сам гвари, согласно власней теориї о дзелєню поетох на ґенийох (поетове шерца) и майстрох (поетове розума). Костельник як поет шерца нє ма одредзени погляд на швет, нє виводзи анализу а анї синтезу живота, алє лєм наводзи тото цо зворушує шерцо. Так пише же ключ за розуменє Шевченкового ґения то же "вшадзи зоз Шевченка вибива цек чувствох, а нє розуменьох. Його душа одвитує швету зоз шерцом. Розум при нїм нїґда нє обнїма шерцо." Гоч бизме могли, у линиї Костельникового становиска о Шевченкови, видзиц Шевченка як якош малоумного емотивца, цо вшелїяк бешедує вецей о слабосци Костельниковей теориї як о Шевченковей природи, окреме природи його поезиї, Костельник за найудатнєйши Шевченково писнї трима гевти чий "миле" вимага одвит шерца, як *Причинна, Утоплена*, обидва *Вечір, Садок вишневий коло хати*.

"Зоз шерцом ше поет приблїжує Абсолутови", коментарує Ю. Тамаш у своєй студиї *Гавриїл Костельник медзи доктрину и природу* (Руске слово, Нови Сад, 1986) и предлужує зоз замеркованьом же поетово, отже Шевченково "шерцо ма векши интензитет чувствованя як шерцо обичного чловека, воно жиє лєм у терашньосци и виражує хвильково реакциї". Розум при Шевченкови, предлужує Тамаш, нє могол ше розвиц так високо як сензибилносц шерца, та прето розум при ньому нє могол тримац ровновагу зоз шерцом. Оталь, по Костельникови, вицекаю шицки процивсловносци. Пре споминанє Бога на велїх местох у поезиї, як и по преписки, Шевченко нє бул атеїст. Вон на специфични способ похопйовал, а спрам того ше вец и справовал, спрам Бога, а то способ першобутного християнства так як го поцицал з мацериним млєком: Христа приял за Бога, а мацер його Марию за нєпороч-

ну, благу, царицу нєба и жеми. Шевченко ше намагал жиц п Божих заповидох. То тота желєна гора, гвари Костельник. Шев- ченко таки яким го дало нєбо, а голи камень то Шевченко яким го створел швет, искуство/досвид историї и нїби християнство Шевченко блука, бо обачує у историї як ше царове и панове по- кривaю з Божим авторитетом. "Най уж раз Бог будзе Богом, теди и я його спознам як такого", толкує Костельник Шевченкову про- цивсловносц зажелєнєней и голей гори. У тей процивсловносци Костельник препознава уплїв нємецких "антихристох" на Шев- ченка, популарних у тот час, окреме Геґеловей диялектики. Так 1859. написана, под уплївом процивнїкох Христа, *Мария*. У нєй Шевченко пробує вименїц свой погляд на швет, алє його розум ше нє дало вибудовац так же би задоволєл його "глїбоке шерцо". Знаме, пише Костельник, же людзе без висшого образованя гоч и гваря же нєт Бога, зоз шерцом интимно до того нє веря. Так у *Марии* Шевченко постава нє-шевченко, а розум виступа процив власного шерца. Шевченко нє процив вири кельо процив клера и церкви як друштвеней институциї хтора вецей водзи старосц о царстве жемовим як небесним: "Шевченко ше нє пита цо напа учи, алє цо роби", заключує Костельник.

После двох дecенийох, медзитим, Костельник будзе у истей ситуациї як и Шевченко, гоч го у младосци пре исту ствар кри- тиковал як заблуду велького поета. Кед би при Шевченкови пре- магал розум над шерцом, таки огришеня о християнску етику и естетику нє були би можлїви, гвари Костельник, и глєда розу- менє Шевченковей историйней позициї: "Потребни були таки страшни звуки за тедишню мертву Україну. Нєобходно бул по- требни поет шерца, бо розумови поет нє мал би сили розорвец ремені души цела яки ше заєдли до спутаней України. Кед шер- цо залапиме, теди уж цали чловек наш, а розум вельо раз шер- пи од предпрешвеченьох шерца. Требало у першим шоре шер- цо розбудзиц – а то було можлїве лєм зоз звуками шерца." Тим хтори жию своїм духом на початку XX вику, по Костельникови думаню тоти оштри звуки нєпотребни: живи маю жиц на тей Шевченковей зажелєнєней гори полней живота и ослуховац и розпознавац зоз шерцом шептанє тайни зоз устох безграничного Абсолута (Бога), та вец, як шпива Шевченко: "Сьвята душа по

етова, / жива в сьвятих своїх річах; / і ми читая оживаєм, / і чуєм Бога в небесах."

Таман заключує же Костельникова анализа релиґийней димензиї Шевченковей поезиї релевантна пре два проблеми. Указує на хтори способ Шевченко приказує библийну ствасносц и доказує же вредноване литературней творчосци ствар социялно мотивованих виборох поєдиних димензийох зоз цалосци єдного литературного твора. А Шевченко библийну ствасносц приказує исто як Костельник митолоґийну у *Єфтайовей дзивки* (1924) або приповедкох *Великі люди з біблійного музею* (1925): проєктує власне искуство историйней ствасносци до давних часох, односно митолоґийней ствасносци. Розлика лєм же Шевченко нє припознава, а Костельник припознава чуда у християнскей доктрини. Шевченко на природни (Костельник гвари – „натуралистично") способ оформює сакрални подоби, Костельник на строго доктринарни по намири, а у реализациї швета около подобох тиж на природни.

Таман заключує: "Критична анализа Шевченковей поезиї помага нам яснєйше прецизовац єдно начало имплицитней историйней поетики и на уровню експлицитней Костельниковей поетики, як и фундаментовац у традициї єдно єй жридло: Шевченка. Нашли ше у истей ровнї просекова селянска вира Костельникових Керестурчаньох яким Костельник унапрямує, спрам зложеносци їх горизонта очекованя, власни литературни твори. Други проблем, на хтори Костельник у анализи Шевченка обраца увагу, то очиглядносц же писатель, зависно од часу свойого историйного зявйованя, нє муши трациц на актуалней вредносци кед поєдини димензиї його твора (при Шевченкови релиґиозносц) познєйше ше укажу як заблуда тедишнього часу. Його ограніченя нє муша у шицким буц и нашо, бо анї ми нєшка нє знаме цо зоз нашей вири/вереня уж ютре будзе заблуда искуства. Шевченкова релиґиозносц космичней, нє институционалней файти."

За нашу розправу ту важне замерковац же Костельник сам начишлює гевтот круг идиличних писньох зоз Шевченкового *Кобзара* у чиїм стредку писня *Садок вишневий коло хати* и же вон нє будзе епигон у нашлїдзованю Шевченка – окреме пре нєскладанє з ткв. селянским чи примитивним християнством – гоч и сам будзе „грац" на струнох шерца, алє источасно и як вельо образованши

поет од Шевченка. З тим кончиме лєм опис и нє вреднуєме поетох як векшого чи меншого ґения, односно майстра, гоч очиглядно же Костельникова теория о „ґенийох" и „майстрох" у поезиї покус процив обєктивного Костельникового положеня як талантованого, алє и ученого поети.

Уплїв *Кобзара* на Костельников Идилски венєц *З мойого валала*

"Садок вишневий коло хати, / Хрущі над вишнями гудуть, / Плугатарі з плугами йдуть, / Співають ідучи дівчата, / А матері вечерять ждуть. // Семя вечеря коло хати, / Вечірня зіронька встає. / Дочка вечерять подає, / А мати хоче научати, / Так соловейко не дає. // Поклала мати коло хати / Маленьких діточок своїх; / Сама заснула коло їх. / Затихло все, тілько дівчата / Та соловейко не затих." (1847)

"Тече вода із-за гаю / Та попід горою. / Хлюпощуться качаточка / Помеж осокою. / А качечка випливає / З качуром за ними, / Ловить ряску, розмовляє / З дітками своїми." (1860)

Наведзени два цитати, писня и строфка, зоз Шевченкового *Кобзара* припадаю двом хвилькох нарастаня тей кнїжки: перша з основного ядра од осем писньох яки жил у рукопису, таки бул преношени з рукох до рук и першираз видруковани 1847, од котрого кнїжочка нагрубла през цали Шевченков живот по "українску Библию" (з преширйованьом и дописованьом и представя гевтот етимон идиличного метафизичного квалитету хтори ше преширь на цали Костельников Идилски венєц *З мойого валала*, написаного 1903. а обявеного 1904. у нам нєшка познатим вигляду.

Други фраґмент то коломийкови штернацскладови стих и коломийкова строфка зоз Шевченкового петербурґского периоду з 1860. хтори як рижни верзиї Шевченкового, а то значи коломийкового стиху и способа шпиваня, у основи стиха и строфкового оформйованя з Костельникового Идилского венца, гоч и Шевченко и Костельник буду у *Кобзару* и *З мойого валала* практиковац и коломийку як литературну файту, з тим же Шевченко з *Кобзара* нє оформи композицийно ушорени шпив як цо то Костельник зроби з Идилским венцом, зоз становиска жанрох, родох и визиї

цаносци находзаци, без преувеличованя мож повесц, ґениялне ришенє. Алє, о тим кус познєйше.

Тот други фраґмент ма и квалитет повязованя поетичней слики, як преписки створносци, при Шевченкови, зоз зложенїшим способом имаґинациї по хторей Костельник поровна марадики зоз чамцами и гусками яки єдни за другима плїваю.

Зоз тим отвераме питанє найчастейших природних символох: могили, три души и три врани, стари дуб, осамене древо, углавним прето же су положени до стредку композициї и творя стредок орґанизованя упечатку о повязаносци литературного твора. Тоти очиглядни символи лєм верх брега у Шевченковим символичним морю. Традицийни шевченкологи од поєдинєчних символох нє видзели символични лєс його поезиї. Г. Грабович розликує три типи жанровских и символичних ситуацийох:

1. Реторични, пророцки, односно политични и идеолоґийни писнї як *Заповит* и *Кавказ* и преробки имитираних библийних текстох або бешедох старозавитних пророкох;

2. интимни, односно чисти лирски або споведаюци писнї;

3. приповедни або наративни писнї хтори до себе уключую и лирски фраґменти; тоти у нашим паметаню найчастейше иснују як поеми *Катерина, Гайдамаки, Невольник, Неофити, Мария* и др. Наративни писнї у одредзеним смислу тakволани перши поверх през хтори ше уходзи до Шевченковей символичней будовнї. У нєй ше од символох сциґує по митолоґийни системи. Символика Шевченковей поезиї представя ше на два ровнї: психолоґийна подрозумює символичносц автобиографиї хтора ше споведа у писнї и символичносц поетового розуменя историї, точнєйше власней проєкциї тakволаней Шевченковей метаисториї. Поняце метаисториї Грабович пребера од Фрая, а тот од канадского историчара Андерхила. Кратко, то уключованє у фактох историї примишкох поєдинєчних авторских становискох и вибор фактох и становискох хтори нєпреверени з критику историйних жридлох, алє су резултат психолоґийних и културних прихильносцох и вибор метаисторичарох. У тим смислу метаисторичаре Шпенґлер, Тойнби и Велс, або гоч хтори релиґиозни або историйно ориєнтовани писатель. Шевченко до своєй метаисториї найчастейше уключує усну леґенду и фолклор, вибераюци по емоционалним або тра-

дицийним ключу и так ше универзална наукова схема историї трансформує до символичней и митолоґийней метаисториї. У остатнєй линиї Шевченкова история закончує у миту, у одредзеней проєкциї українского златного периода, або оптималней проєкциї жаданей историйней прешлосци України и українского народу. Тота метаистория будзе уплїовац на конституованє самей историї українскей нациї. Виучованє глїбинских структорох Шевченкового роздумованя о України, єй прешлосци, терашньосци и будучносци можлїве у тим поверховим нєсимволичним пасме такволаней метаисториї.

Друга прикмета Шевченкового увиду до прешлосци то тото цо ше реализує у колективних формох, створених з народних верeньох и у колективним паметаню писньох, думох и леґендох як колективна етика часто виєднaчена з козацку. Акцент на народним моралу и метаисториї нє процивслови началом романтичарского историзма.

Треца и централна прикмета Шевченкового историзма ясно ше розликує од сучасних польских, русийских або українских романтичарох хтори ше занїмали з українску прешлосцу. Грабович трима же вона ма улогу препородзиц, оздравиц, и ошлебодзиц народ так же би постал правдиви творец духовного препороду. Зєдинєни жию поетова судьба и национална доля як старши Шаман, жридлово постреднїк медзи нєбом и жему, як шпивач, кобзар, поет та чувар трансцедентaлних силох, судьби, з родзеньом поволани на прекляту и источасно святу роботу посредованя.

За нашу роботу окреме значне Грабовичово становиско же швет українского валалу уметнїцка подлога шицких Шевченкових сижеох и мотивох и же вон часто превозиходзи другу главну прикмету його поетскей вредносци, а то швет козацтва. Тот швет идилични, цо значи же – тот ше намага ґу универзалному – превозиходзи прижемносц веризма правдивого селянского живота и сциґує по метафизику як єден з єй основних квалитетох, а то гармонизованє швета и чловека у идили. Хаснуюци лєм вибор з полноти валалского швета зоз широким спектром дїялносцох, интересох, становискох и чувствох, вон го представя у наглашено гармонизованей слики и мелодиї и потим ше значно розликує од

своїх фолклорних кореньох. Тоти корені вичерпно описал Филарет Колеса. Основни фолклорни мотиви, по нїм, у Шевченковей поезиї маю минорни характер, як цо то худобство и самота, неприятелє, и смуток за родним крайом, предчувствованє шмерци у цудзини, жалосц за прейдзену младосцу, мотив судьби хтора панує над шицким. Шевченко, як описує Колеса, нє пребера цалу систему фолклора, алє вибера цо у своїм подтексту може уключиц до власного митолоґийного коду у хторим колективни представи и чувства нє приведзени по поняца. Так пребера типични подоби нещешлївого козака, охабеней дзивки, бидней широти або стереотипи як зли пан, фабатични єзуїт, скупи Жид, або идилични слики як селянска хижа у стред загради – тоти типи подоби и стереотипи чуваю и идеали власней традициї и култури. Вони своєродна матрица хтору ше интеґрує до Шевченковей митолоґийней структури думкох и чувствох. Так ше реализує основна прикмета Шевченкового митолоґийного роздумованя.

Шевченково идеализованє приказованє України зявює ше у даскелїх контекстох. У прешлосци, з часовей и просторней дистанци, то идилични простор мира и гармониї; у историї є долашлїви край истей вредносци як и дзецинска нєвиносц и младосц чловечества, и прето є, як и дзецинство, осудзена на траценє читаме у Шевченковей писнї *Садок вишневий коло хати*. По сущносци, Україна ше приблїжела ґу моралному идеалу, бо настава з утопийней заєднїци марґиналних и пригнобених людзох. У ровнї утопиї, Україна пречисцена з їх церпенями. Златни вик и його врацанє Шевченко жада окончиц и през политичне, а нє лєм митолоґийне будованє, и свою утопийну проєкцию України реализовац нє лєм як триюмф розуму алє и правдивей мудросци.

Шевченка мож тримац и релиґиозним поетом нє лєм прето же його велї писнї тематски повязани з Библию, анї нє прето же ше вон поволує на Бога, алє у першим шоре дзекуюци глїбинским структуром його поетского роздумованя. Шевченко часто у улоги пророка хтори ше обраца ґу свойому народу у мено и з гласом Бога. Вон, як постреднїк медзи народом и божеством, окончує свою мисию толкуюци народу слово хторе по християнским миту було на початку. Писатель ше виєдначує з позицию Христа з архетипом Спасителя хтори церпи шицки людски грихи. Розумлїве

же тот идилични етимон Шевченковей поезиї и його златни вик гу хторому унапрямена Шевченкова мрия буду у основи и Костельникового Идилского венца *З мойого валала,* та Костельников Идилски венєц з правом можеме видзиц як ширенє Шевченковей писнї *Садок вишневий коло хати* на календарски мит у хторим жию през рок Керестурчанє, односно Руснаци.

Джерела:

1. Шевченко, Т. Г. Кобзар / Тарас Григорович Шевченко. – Київ, 1986.
2. Костельник, Г. Поезия на руским литературним язику / Гавриїл Костельник. - Нови Сад, 2008.
3. Костельник, Г. Проза на руским литературним язику / Гавриїл Костельник. - Нови Сад, 2011.
4. Костельник, Г. Поезия на горватским и українским язику / Гавриїл Костельник. - Нови Сад, 2012.
5. Грабович, Г. Шевченко як міфотворець / Григорій Грабович. – Київ, 1991.
6. Забужко, О. Шевченків міф України / Оксана Забужко. – Київ, 1997.
7. Тамаш, Ю. Гавриїл Костельник медзи доктрину и природу / Ю. Тамаш. - Нови Сад, 1986.
8. Тамаш, Ю. История рускей літератури / Ю. Тамаш. – Београд, 1997.
9. Тамаш, Ј. Украјинска књижевност између Истока и Запада / Ј. Тамаш. – Нови Сад, 1995.

НАШ КОБЗАР

ПУБЛІЦИСТИКА, ЕСЕ, СПОГАДИ

Павло БАЛЛА. "Читають Шевченка", 1960 р., папір, туш, гуаш.

Павло Лісовий

ДОРОГА РЕЛІКВІЯ

У 1840 році в Петербурзі в друкарні Е. Фішера було здійснено перше видання "Кобзаря" Т. Г. Шевченка, куди увійшло лише вісім ранніх творів поета, а саме: "Думи мої", "Перебендя", "Катерина", "Тополя", "Думка", "До Основ'яненка", "Іван Підкова" і "Тарасова ніч". Цією невеличкою книжечкою Т. Г. Шевченко відкрив нову, епохальну сторінку в історії української літератури. Перше видання "Кобзаря" Шевченка було прихильно зустрінуте передовою тогочасною російською критикою. На нього з'явилися схвальні рецензії в "Отечественных записках" і в "Литературной газете", статті, як доводять тепер радянські літературознавці, належали перу геніального російського критика Віссаріона Бєлінського.

"Ця маленька книжечка, – пише пізніше про неї великий Каменяр Іван Франко, – відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухла, мов джерело чистої холодної води, заясніла невідомою досі в українськім письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову".

Образно кажучи, без віз, перевірок і переходив шевченківський "Кобзар" кордони Російської імперії. У 40-х роках минулого століття шевченківський "Кобзар" прибув у Галичину, а звідти тернистими шляхами-дорогами добирався у наші Карпати…

Важко встановити сьогодні, коли вперше "Кобзар" Шевченка потрапив на Закарпаття. Однак перше видання шевченківського "Кобзаря" було відоме на відірваній українській землі за Карпатами багато років тому. Доказом цього є той факт, що ще й сьогодні рідкісний примірник "Кобзаря" Шевченка, виданого у Петербурзі у 1840 році, зберігається у жителів м. Перечин Марії Федорівни та Івана Федоровича Івановчиків.

– Ця книга, – схвильовано розповідає Марія Федорівна, – потрапила до моїх рук у сумну осінь 1938 року. Коли угорські фашисти на початку листопада того року почали окупацію Ужгорода, до нас звідтам привезли багато книг і висипали їх біля одного з будинків Перечина. Ми з братом потай від жандармів набрали

багато українських книг, бо дуже любили їх читати, і серед них, на наше щастя, був "Кобзар" Шевченка. Коли пізніше фашисти вступили і до Перечина (березень 1939 р.), ми переховували "Кобзаря" разом з іншими забороненими книгами у себе на горищі в тайнику.

Вийняли Івановчики дорогу реліквію з тайника тільки після визволення Закарпаття.

Сьогодні їх сім'я живе у новому, світлому будинку, збудованому за Радянської влади. Дорогим скарбом лежить тепер на книжковій полиці у них перший шевченківський "Кобзар". І не раз у ці ювілейні дні Марія Федорівна та її чоловік Іван Федорович (машиніст Перечинського лісохімзаводу) беруть до рук і перегортають знайомі сторінки пожовклого від часу "Кобзаря", який був виданий понад 120 років тому у Петербурзі і який у важкі роки чужоземного гніту був дорогою реліквією у наших багатостраждальних Карпатах…

– Бережемо для онуків, – з гордістю заявляє Іван Федорович Івановчик, – щоб знали, яким дорогим і рідним був для їх дідів і прадідів великий наш Тарас!

(Закарпатська правда. – 1961. – 5 березня)

Микола Рішко

ТРИНАДЦЯТИЙ МИНАЛО...

Як перша ластівка весною, прилетіла колись Шевченкова поезія у наші краї, в отче село Драгове, що на Хустщині.

Відгриміла Перша світова війна. Полонені поверталися з України. Один із них, Коньовшій, жив на маленькому присілку Становиць, на схилі гори Кузя, де, за переказом, опришки закопали золото. Неподалік, на запашних поляночках, під згористим лісом, ми, хлопчаки, пасли свою та й ґаздівську худобу. І одного сонячного дня присілчанин присів біля нашого галасливого гурту й розгорнув якусь стару газету. З портрета, вміщеного в ній, дивився на нас приємний дідусь з проникливим поглядом і довгими вусами, вдягнений по-зимньому, в кучерявій шапці. "То, хлопці, був розумний, учений чоловік. Складав дуже файні стихи та співанки. Звався Тарас Шевченко, – пояснив нам Коньовшій. – Ану повторіть, як його звали?" Ми проскандували в один голос: "Тарас Шевченко". І чоловік повільно, мов казку, розповів, що чув на Україні про славного поета.

Я тільки тої осені пішов уперше в школу. Але від мамки вже навчився складати коломийки, то й про цю зустріч із Шевченком придумав одну:

Дванадцятий ми минуло, –
Хвалила ня мамка,
Бо вже пасу корівоньки,
Як Тарас ягнятка.

І так поступово Кобзареве слово у нас переходило від хати до хати, від серця до серця. Згадую цікаві вечори, які я пізніше, ставши літератором, назвав: "Тарасова читальня біля колиби". Притамувавши подих, слухали, бувало, й школярку Христину, яка декламувала Шевченкові твори. Вона знала напам'ять усю поему "Катерина". "Ой, як файно пише той Тарас! Та й язик такуй, як наш, усьо розуміеме, – казали селяни. – Прийди, Христьочко, й завтра".

Вдячно називаю драгівчанина Василя Рішка – Штефанця, який став палким поширювачем красного слова Кобзаря. У господі того селянина довгими зимовими вечорами продовжувалася

наша Шевченкіана. Не раз, як тут, так біля колиби, пересиджував і я, вже будучи учнем Ужгородської художньої школи, а потім – студентом Пряшівської вчительської семінарії. Читали ми з Христиною та іншими дівчатами поезії Тараса на сільських вечорницях, де співали на його слова. Згодом, на мотив пісні "Реве та стогне Дніпр широкий" я написав навіть серенаду і зоряного вечора заспівав Христині під вікном:

Довкіл Драгова гори сині,
Пливе Теребля з-під вершин.
Лечу до тебе я, Христино,
Чарівна квітка полонин.

Після 1920 року з Хуста час від часу приносили газети та журнал "Наш рідний край", в яких друкували портрети Т. Шевченка та короткі довідки про його життя. Передавався з рук до рук уже й сам "Кобзар". А з осені 1931 р. я теж почав учителювати.

Через чотири роки прийшли мені на допомогу, вже як учителька, Христина та ще двоє вчителів селянського роду. А до того часу я створив хор сільської молоді, а також драмгурток.

Співали ми обов'язкову для всіх колективів закарпатську пісню "Верховино, світку ти наш", а за власним вибором – „Реве та стогне Дніпр широкий" та ще кілька народних пісень.

Я часто буваю у своїй колисці – селі Драгові, де ще живе кілька таких же посивілих колишніх співаків. І всі запрошують до хати. Посидимо у дружньому колі і то сміючись, то зітхаючи, згадуємо молодість, дитинство... Наприкінці тихо заспіваємо Тарасові пісні, а наймиліший для нас вірш "Мені тринадцятий минало" хтось прочитає стоячи. І поет, що дивиться з портрета по-батьківськи пильно, наче промовляє: "Дякую вам, діти, мої квіти!".

Тут уже звіряю землякам свої поетичні рядки:

"Минають дні, минають ночі..."
Летиш ти, наче вітер, часе, –
Не вмреш ніколи, наш пророче,
Не постарієш, мій Тарасе!

А це приїхав я у Хуст привітати онука Сашка з днем народження, а також погратися із правнучком Костиком. Цього разу Сашко похвалився, як грає на баяні.

- Но, дідику, чи гарний концерт?

- Дуже гарний, - похвалив я внука і обцілував. - А чи вмієш грати якусь пісню на слова Шевченка?

- Вмію, де би ні!

Полилася мелодія "Реве та стогне Дніпр широкий". Потрібно ще трохи потренуватись. Але вже цілком добре онучок зіграв "Садок вишневий коло хати". Після цього я відкрив валізку й подарував йому настільну книгу - Шевченків "Кобзар".

І так відрадно стало на душі, що юний нащадок, йдучи моєю стежкою, понесе в майбутнє Тарасове слово і колись отак-от буде слухати пісні Кобзаря у виконанні свого внука...

(Новини Закарпаття. – 1992. – 7 березня. – С. 7.)

Микола Климпотюк

"ЛЮДИ ДОБРІ, КОБЗАРЯ ЗАБРАЛИ..."

Наприкінці двадцятих років я завітав до коломийкаря Михайла Габора у Вільхівці, що на Тячівщині. Він часто виступав на сторінках комуністичних газет із своїми сатиричними і гумористичними віршами.

Ми розговорились. Темою нашої розмови була поезія. Раптом М. Габор з великим піднесенням почав декламувати шевченківського "Пророка". Я слухав його, затамувавши подих.

– Де ж ви навчались? – спитав я, коли він закінчив.

Габор, не сказавши ні слова, вийшов і через хвилину, радіючи, показав маленьку книжечку з портретом Т. Г. Шевченка.

– Дивись, звідки! – відповів мені він. – Наш Шевченко... Всі вірші вивчив напам'ять. Мудрий поет!..

І справді поезії великого Кобзаря знаходили пряму дорогу до сердець трудящих Закарпаття, які черпали в них натхнення, віру і волю до боротьби з поневолювачами. Вірші Шевченка співали, як народні пісні, на полях і в лісах, на фабриках, на вечорницях. Вірші Кобзаря часто декламували комсомольці Великого Бичкова на своїх зборах і на мітингах, на демонстраціях і під час робітничих страйків.

У кожній робітничій чи селянській хаті на видному місці висіли портрети Т. Г. Шевченка. Один із комсомольців селища в ті часи робив чудові репродукції з портретів поета, і їх радо брали ті, хто ще не мав Шевченка в себе в хаті. При партійній організації КПЧ у Великому Бичкові існувала велика бібліотека, яка нараховувала кілька тисяч томів. У ній велике місце займали твори Т. Г. Шевченка, видані в Києві і Харкові.

15-16 жовтня 1928 року на Великий Бичків напало до 150 жандармів із метою розгромити в зародку революційні заворушення. Вони бешкетували кілька днів, тероризуючи населення. У двохстах хатах трудящих жандарми, очолювані комісаром П. Каленюком, провели домашні ревізії, забрали книжки й портрети Маркса, Енгельса, Леніна. Вони позабирали також всі українські газети і книжки, журнали й брошури, що були легально видані в

Чехословаччині та за межами її – в Москві, Києві, Харкові. Серед книжок, вилучених руками жандармів, були і твори Шевченка та І. Я. Франка.

Одна жінка, до якої увірвались жандарми, побачивши, що терористи забирають одного єдиного "Кобзаря" вибігла на вулицю і закричала:

– Люди добрі, Кобзаря забрали!.. Шевченка забрали!..

Про цей терористичний напад жандармів на трудящих села Великий Бичків так писала тоді одна з комуністичних газет:

"...Вже о п'ятій годині рано жандарми ходили по хатах, заглядаючи в скрині, в шуфляди столів, а навіть вилізали і на стріхи за книжками. Поперевертали всі папери, позабирали всі квитки, документи, і в кого знайшли українську книжку, газети і журнали – те все спакували і понесли.

Бояться вони тих книжок – рідного українського слова, не хочуть, щоб ми дізнались про наших братів, про нашу Радянську Україну. Не хочуть, щоб ми вчились з тих книжок, щоб ми довідались, що таке воля, що таке права людини, що то за народ, до якого належимо і ми... Ми горді на те, що ми є членом великого, 40-мільйонового українського народу..."

Злочинницькі напади окупантів на трудящих, терор і переслідування не могли придушити волю до возз'єднання, потяг до української соціалістичної культури, що розвивались на Радянській Україні. В серцях трудового народу Закарпаття в такі часи ще сильніше звучав шевченківський клич до боротьби.

(Закарпатська правда. – 1961. – 10 березня.)

Василь Басараб

ІСТОРІЯ ОДНОГО ПОРТРЕТА

Роки шістдесяті. Сьогодні про них згадують як про час відлиги – своєрідну провесну нашої суворої історії. Та й багато в чому тоді відчувалося, що в життя заходила обнова, якій тодішній генеральний надавав своєї невгамовності, не завжди тямущої, а проте рішучої. Одне слово, це десятиріччя розпочиналося бурхливо, уперше сягнувши й космічних висот. Але романтики все більше ставали бунтарями… а їх ідеалом – називаний поетом-революціонером Тарас Григорович Шевченко.

Коротка замітка спонукає згадати лиш те, що було подією. І найперше – Шевченківські свята у 1964 році, коли відзначали 150 літ від дня народження поета. Офіційні пишності, за якими часом уже не було видно й самого ювіляра, звичайно, дозволялися – на це був стократно вивірений сценарій, відібрані твори, до пустоти прочищені промови. Та спроба зробити неофіційну урочистість… Досить нагадати, як відкривали пам'ятник великому поетові в маленькому селі – на сусідній Івано-Франківщині, ціле побоїще в Шешорах.

Отже, пильне око як ніколи твердо стало приглядатися не тільки до скульптур, але й до всіх інших зображень Шевченка. Він міг на картинах насуплювати брови, якщо композиційно змальовувався в давній, тобто своїй прижиттєвій дійсності. Або ж, якщо і без інтер'єра, то в тогочасному убранні, в граційній шубі та папасі, як малював поета Крамський, Годебський…

У нашого сучасника Василя Касіяна був інакший погляд на мистецтво. Звернувся він до образу Шевченка далеко не вперше, бо й цього разу шукав не банального, а творчого підходу. Не полегшив собі ані тим, що ліногравюра була йому замовлена для "Робітничої газети": в цьому пересвідчує портрет, який перед вами… І от набирався юві-

лейний номер, дійшло до цензури: "А по чому видно, що цей Шевченко хмуриться не на радянську дійсність? Зніміть іще й вуса – то буде готовий сучасний бунтар. Якийсь, розумієте, сьогоднішній Драч!.."

У газеті портрет не пішов. А з оригінала відтиснули на згадку три примірники.

У стилі тогочасних нововведень – цілком повноважно, з посвідченням редакції – я був її "громкором", тобто громадським кореспондентом по Закарпатській області. Редактор тов. Лазебник вирішив відзначити моє співробітництво. Так у кінці року через корпункт "РГ" у західній економічній зоні, який тоді містився в Івано-Франківську, серед управлінських зональних структур, передавали мені в нагороду один із трьох відбитків рідкісного портрета.

Минуло стільки літ – вже треба казати про десятиліття, але й досі я не зустрічав цей портрет у друці.

(Новини Закарпаття. – 1992. – 7 березня. – С. 7.)

Омелян Довганич

МОЯ ПОДОРОЖ ШЕВЧЕНКІВСЬКИМИ МІСЦЯМИ КИЄВА І КАНЕВА

До 190-річчя з дня народження Тараса Шевченка

Щороку, коли настає весна, ми згадуємо особливі дати – річниці з дня народження та смерті великого сина України Тараса Шевченка, які припадають саме на березень. І дійсно, цей місяць відкриває двері до воскресіння природи. Тоді ж і з'явився на світ хлопець, який згодом став відомим народним поетом, академіком-художником, пророком України.

Про нього вперше я дізнався в дитинстві, коли ходив уже в перший клас народної школи в рідному селі Нижньому Селищі, що на Хустщині. У бабки знайшов стареньку книжку, чи якусь читанку, де побачив портрет вусатого чоловіка з підписом під ним - Тарас Шевченко. Тоді я знав уже читати. Моя пам'ять зафіксувала біля портрета і якийсь вірш. Але в народній школі за чехословацького періоду нам нічого не говорили про нього. У нас не було і підручників, у яких могла б бути інформація про Шевченка.

Лише коли настала Карпатська Україна, ми почули про такого великого українського поета і запам'ятали, що у школі було якесь свято чи просто вечір, присвячений життю і діяльності Тараса. А потім ми опинились під іншою державою – Угорщиною, де і українська мова, і українська пісня були під забороною, про Тараса Шевченка не могло бути й мови.

Лише після визволення і возз'єднання Закарпаття з Україною творчість Шевченка почала вивчатися в усіх школах. Так я познайомився з віршами і поемами, повістями і художніми картинами українського поета і художника, купив "Кобзар", а потім твори в трьох томах та інші книги про його життя й діяльність.

Потрапивши на навчання в столицю України Київ, вирішив у першу чергу ознайомитися з шевченківськими місцями, де він жив, де зберігаються документальні свідчення про нього, пам'ятки, пов'язані з його діяльністю, монументальні твори, присвячені його життю. Розпочав я із знайомства з будинком, де жив Кобзар.

Ось Хрещатицький провулок, що недалеко від Майдану Незалежності. Тут зберігся невеличкий будиночок з маленькими віконцями, де ще у 1927 році був відкритий меморіальний музей Тараса Шевченка. В будиночку, що належав дрібному чиновнику Житницькому, у 1846 році поет кілька місяців жив разом з художником М. Сажиним.

Переступаючи поріг музею, відчуваєш хвилювання, адже через ці двері не раз ходив поет, підбираючи рими до своїх творів "Лілея", "Русалка" та інших, написаних тут. Експонати про основні моменти життя й діяльності Шевченка розташовані в семи кімнатах. Під склом на видних місцях зберігаються перші видання "Кобзаря", куди ввійшли тоді лише 8 поезій, а також поема "Гайдамаки". Уважно придивлявся я до цих книг.

Круті сходи ведуть в мансарду, де в маленькій кімнаті жив Тарас. Тут зберігаються його особисті речі, сорочка, яку виткала, пошила і подарувала йому сестра Ярина, фарби, книги, пензлі, люлька, з якої, кажуть, Тарас ніколи не курив, та інше. Серед експонатів звернув увагу на світлину, датовану 1914 роком. На ній могила Шевченка в Каневі, оточена поліцейською вартою. Як відомо, царський уряд заборонив святкування 100-річчя з дня народження поета. І щоб до могили не було доступу, і щоб їй ніхто не вклонявся, була виставлена варта.

Другим місцем, з яким я прагнув широко ознайомитися, був Державний музей Тараса Шевченка на бульварі його імені. Тут, у двоповерховому будинку, який колись належав багатому українському фабриканту Терещенку, 24 квітня 1939 року відкрито державний музей поета. Це найцінніша скарбниця його творчої спадщини і взагалі всієї української культури. У 22 залах музею зібрані як літературні твори Кобзаря, так і його образотворчі роботи, численні документи його громадсько-політичної діяльності та унікальні особисті речі. Саме тут можна наочно побачити, що Шевченко був не лише геніальним поетом, але й видатним художником, оскільки тут зберігається понад 300 його різних малюнків, картин та ескізів.

Перші 13 залів музею повністю присвячені документальному відображенню життя й діяльності Шевченка в хронологічному порядку від його народження до смерті. Наступні зали – це показ

експонатів, присвячених вшануванню великого сина України як в минулому, так і нині.

Мене особливо зворушували ті матеріали, які розповідали про важке дитинство Тараса, передане особливо у його поезіях, зокрема у вірші "Якби ви знали, паничі". Тоді я довідався про багато незнайомих раніше фактів про Шевченка, познайомився з багатьма документами, які до того часу ніде не міг бачити, виписав собі й такі зворушливі слова батька Шевченка Григорія, які він казав перед смертю: "Синові Тарасу із мого господарства нічого не треба: він не буде абиякий чоловік, з його буде або щось дуже добре, або велике ледащо". І він не помилився. Його син став геніальним поетом, художником, пророком України.

З великою увагою придивлявся я і до його картин, не відавши досі, що він був і таким талановитим художником. Там виставлений і фотомакет "захалявної книжки", в якій були таємно зібрані вірші Шевченка періоду заслання за далеким Уралом та в Казахстані. Пізніше вона була видана у вигляді фототипії, я її купив і з любов'ю зберігаю як унікальний літературний документ.

Знайомлячись з Києвом, у якому не раз мріяв побувати, хочу сказати, що пам'ятник Тарасу Шевченку, урочисто відкритий 6 березня 1939 року, справді хвилює. Встановлений він проти будови Київського державного університету, теж названого його іменем. Цей величний монумент в той же час відзначається своєю простотою. Ніби живий, звертається Тарас до свого українського народу словами, вирізьбленими на п'єдесталі пам'ятника:

"І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом..."

Пам'ятник споруджено за проектом скульптора Матвія Манізера – автора пам'ятників Тарасові Шевченку і в Каневі, і в Харкові.

А тепер про незабутню поїздку до Переяслава-Хмельницького та Канева на пароплаві "Тарас Шевченко" по Дніпру, праві береги якого відкривали чудову панораму пам'ятників, парків, зеленого театру, Аскольдової могили, житлових будинків. Наша екскурсія конкретно розпочалася із знайомства з історичним містом

Переяслав-Хмельницьким, його площами й вулицями, кріпосним валом, музеєм Т. Шевченка, у якому багато матеріалів про українського поета.

Другим етапом екскурсії був Канів, де на високій кручі над Дніпром височіє пам'ятник Кобзареві та знаходиться цікавий і широкомасштабний музей Тараса Шевченка. Пропливаючи біля цього місця, кожний пароплав віддає співцеві українського народу шану протяжним гудком.

Це зробив і наш "Тарас Шевченко", на якому ми припливли на цю священну землю. Було покладено вінок та багато квітів на могилу Кобзаря. Тут же стихійно заспівали "Заповіт" Шевченка, сфотографувалися біля пам'ятника, на якому викарбувані ті ж слова, що й на київському. Подовгу зупинялися біля документів та експонатів музею.

Вранці пароплав взяв курс на Київ. Це було незабутнє знайомство з українським поетом, чудові враження від побаченого.

Сьогодні можна тільки радіти, що, нарешті, Тарас Шевченко прийшов і до нашого Ужгорода, де біля підніжжя пам'ятника покладаються квіти й проводяться урочистості з нагоди національних і державних свят.

(Календар "Просвіти" на 2004 рік. – Ужгород, 2004. – С. 53-54.)

Михайло Михайлюк

ЖИВИМ І НЕНАРОДЖЕНИМ

Я переконаний, що образ у скульптурі створив далеко не просто майстерно, на професійному рівні. Це не тільки виконане зображення з присутніми атрибутами відповідного періоду життя чи діяльності зображеного. Документалізм потрібен хіба лише сучасникові, і то недалекому в своїй вимогливості чи розумінні мистецтва взагалі. Навіть глибоко психологічного виразу й портретної схожості не досить для повного розкриття образу.

Глядачеві потрібен образ. Узагальнений до найскупішої в деталях, але образно могутньої форми, тобто об'єму, котрий діє на глядача передовсім лаконічною виразністю і точною характеристикою.

Що ж до конкретного образу Шевченка, – це особлива й дуже не проста тема. Упевнений, що наскоком або завзятістю розробити її нікому, навіть вишколеному в академічній грамоті художникові, не під силу.

У кожної людини після янголопречистого періоду відбиваються в пам'яті якісь віхи, котрі височать над рівними, прожитими і напівзабутими, конкретними подіями. Ці віхи періодично, час від часу, примусять нас повертатися до пережитого, робити висновки, постійно бентежать душу і розум.

Однією з них для мене десь наприкінці 40-х років був образ Шевченка в ряду ікон, прикрашених вишиваними рушниками в старенькій батьківській хаті на Поділлі, де я народився.

Чиїм велінням врізалось це в мою пам'ять на все життя, – нашіптуванням вітрів, що заплутались в верховітті ясенів, котрі

обступили нашу хату, чи розповідями моїх шкільних вчителів, – судити не берусь. Низький уклін вам, Ольго Іллівно та Андрію Гавриловичу! З віком, після заглиблення в творчість Шевченка, його біографію, ставлення до образу ставало глибшим, зміст віршів – бентежнішим, незрівнянним.

У різний час навчання я кілька разів брався створити образ Великого Кобзаря, але він, уже зображений, не ожив, не відповідав на внутрішні почуття, залишився німим. Знову йшли роки, і я знову повертався до образу, але він все залишався байдужим, відмовлявся від діалогу. Але настав момент осяяння, коли я відчув, що готовий втілити образ.

У 1983 році обласним управлінням культури було оголошено конкурс на створення проекту пам'ятника Т. Шевченку для Ужгорода.

Постать була задумана мною як образ сіяча, що йде по землі, сіючи словом добро, правду. У конкурсі брали участь три автори з п'ятьма проектами. Але обговорення проектів не відбулося (з невідомих причин), а угоду про виготовлення пам'ятника було укладено зі столичним скульптором, чий проект кілька разів відхилявся громадськістю міста. Питання про встановлення в Ужгороді пам'ятника Великому синові українського народу впродовж 14 років піднімалось кілька разів. Створювались комітети по спорудженню пам'ятника, були зібрані відповідні кошти.

Від 1984 – 1997 року я неодноразово брався до створення образу Шевченка. Зробив ще три проекти і переконався, що архітектурна ситуація мусить бути вибрана так, щоб фігура була зображена стоячою і ні в якому разі не сидячою. Ця статичність дає змогу глибше осягнути суть характеру й неперевершену значущість постаті для глядача.

Я дійшов висновку, що геній не скорений, як його багатостраждальний народ, він не має права навіть обіпертись на щось. Він мусить стояти міцно, непохитно і гордо, як народ, котрий породив його!

У 1993 році цю ідею я вирішив втілити в образ поета-філософа, поета, що пророчив майбутнє своєму народові. Абстрагуючись від розповідальних засобів, зовнішніх атрибутів і зайвих жестів,

намагався осягнути внутрішній зміст і глибину характеру. В одязі прочитується нескроєний кравцем плащ (деталі лиш відвертали б увагу від цілої форми), скупний натяк на одяг того часу: плащ, що переходить у тогу філософа, котра спадає аж до стоп ніг, виконує змістову і формотворчу місію. Постать дихає впевненістю і благородним спокоєм. Не другорядну роль відіграють і кисті рук, які символізують впевненість і зосередження, лежать на грудях поета. Обличчя – в задумливій тривозі, батьківській тривозі за долю свого безщасного народу.

Один із геніальних творів поета "І мертвим, і живим..." закінчується словами:

"Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!"

Вони могли б стати прекрасним епіграфом до скульптури.

З початком створення моделі майбутнього пам'ятника в натуральну величину – ліплення з глини – виникла низка нових проблем, без вчасного вирішення яких готова і прийнята розширеною архітектурно-художньою радою до виконання модель опинилась під загрозою знищення. Зима 1998 року дала про себе знати лютневими морозами, а неопалювана майстерня захищала хіба що від опадів. Передвиборний політико-економічний стан, що склався в місті на той час, не прогнозував нічого більшого для продовження роботи, окрім підписання під тиском головного архітектора міста п. О. Вдовіної угоди з мерією від 5.02.1998 року, котра лише передбачала фінансування проекту. Терміново потрібні були кошти для переведення моделі в гіпс. Першим забив тривогу коледж мистецтв ім. А. Ерделі за активної участі його керівника п. І. Небесника. Про біду, яка насувалася, були сповіщені ряд громадських організацій, обласний осередок РУХу – голова п. В. Піпаш, який вніс пожертвування із власних коштів, та обласна організація ВУТ "Просвіта" ім. Т. Шевченка – голова п. П. Чучка та скарбник п. М. Шваб, котрі особисто сприяли переказу коштів, що їх пожертвував для спорудження пам'ятника в м. Ужгород колишній його мешканець, нині громадянин Угорщини п. Юрій Михайлик, за гроші якого таким чином модель було врятовано. До створення моделі долучилися мої учні Іван Цубина та Михайло Колодко.

Не другорядну роль у висвітленні та організації подій навколо спорудження пам'ятника від початку і до самого завершення роботи виконали засоби масової інформації, особливо тижневик "СЗ-ФЕСТ" і особисто редактор відділу культури та історії п. Микола Тімков.

Після переведення моделі в гіпс знову настали часи ходіння «по кабінетах», але владі було не до пам'ятника. Потягнулися довгі місяці невизначеності, потрібно було укладати угоду із Львівською експериментальною кераміко-скульптурною фабрикою для лиття скульптури в бронзі.

Велінням Божим до справи долучився п. Федір Вовканич – голова Закарпатського відділення МСУП, з ініціативи котрого було відтранспортовано скульптуру до Львова та організовано фінансування литва. Активну участь у продовженні збору коштів від громадських організацій брав п. О. Галик, котрий доклав чимало зусиль до цієї справи.

Та коли лиття скульптури наближалось до завершення, справжні баталії розгорнулись щодо місця встановлення пам'ятника. Вони проходили впродовж літа й аж до осені 1998 року. Тут чимало сил і енергії було докладено багатьма політичними і громадськими організаціями, що неодноразово висвітлювалось на сторінках газет "Українське слово", "СЗ-ФЕСТ", "Старий Замок" та інших засобів інформації, а також особисто п. О. Богдановою-Борець (голова Закарпатського відділення Всеукраїнського товариства ім. О. Теліги) та п. О. Борцем (голова Закарпатської Організації українських націоналістів).

Чи саме для площі Народної я передбачив модель пам'ятника? Шлях до створення моделі сягає більше десяти років. У той час я і мої колеги-скульптори зробили першу спробу провести конкурс на кращий проект пам'ятника Т. Шевченку для Ужгорода. Конкурс було проведено, але далі – через різні обставини – справа не рухалась. Та коли в листопаді 1997 року Ужгородський міськвиконком зробив спробу втілити замовлений проект на свій смак, ми, члени секції скульптури Закарпатського осередку Спілки художників України, разом із архітекторами міста змушені були переконати міського голову, що необхідно організувати конкурс на кращий проект. У конкурсі взяли участь три творчі групи, кот-

рі загалом проекспонували розширеній художньо-архітектурній раді за участі представників громадськості міста сім проектів. Вичерпна інформація про них подана в науково-мистецькому часописі "Екзиль" (головний редактор – п. І. Ребрик). Три з них, виконані мною в різні роки, виставили ми з архітектором Володимиром Лезу. Один, котрий був визнаний кращим, було дійсно виконано мною 4 роки тому, але орієнтовано архітектором саме на площу Народну.

На запитання, де стояти пам'ятникові Т. Шевченку в Ужгороді, в мене, як автора, відповідь однозначна. Ні місце, ні тим більше постамент, на якому стояв пам'ятник Леніну, не годиться. Пам'ятник має бути розміщений і приземлений максимально у центрі площі Народної. Мотивую тим, що орієнтована на південь скульптура у сприйнятті глядачем має ряд переваг:

- освітлення при рухові сонця зі сходу на захід збагачує образ, переданий засобами пластики;
- коричнювато-зелена бронза прочитується на світлому тлі;
- вертикальність постаті на тлі горизонтально розміщеного будинку, крім власне розташування її в центрі площі, спричиняє круговий огляд скульптури.

Що ж до розміщення пам'ятника в кожному із інших запропонованих місць, то жодне з них не має стількох переваг. Ця стрижнева ідея через зовнішні перешкоди не знайшла повної реалізації.

Підводячи підсумок, мимоволі замислюєшся, що рік, відданий спорудженню пам'ятника Т. Шевченку, був наче освячений Вищою силою. Адже чи не вона не дозволила морозам приректи Шевченківську модель на смерть! А це переконує у невмирущості, вічності, життєдайності образу Кобзаря.

Дмитро Кешеля

"КОБЗАР" ДІДА ВАСИЛЯ

Коли мова йде про Шевченка, я пригадую не підручники, свята чи пам'ятники, а свого діда Василя. Він у мене був суворий, як той камінь посеред ріки. Час летів, розбиваючись об нього, пінився, зносив містки, підмивав береги, а дід залишався таким міцним, непохитним. А от Шевченко зміг відкрити нам його душу заново. І ми були приголомшені тим відкриттям.

Ні, в нашому краї зневажають галасливий патріотизм. Не можна про те, що любиш, кричати на перехрестях. Те, що тобі дороге, ти маєш берегти, як дитину в колисці. Це воно кричить, коли не відчуває твоєї присутності. І кличе тебе з усіх усюд. З поля посеред роботи, з дороги, коли ти за ним смертельно скучив. Та навіть з неба, коли воно вже стає вищим за тебе. Отак у діда було із Шевченком.

Під час Першої світової дід Василь, тодішній бравий вояка імператора Йовжки Ференца, потрапив у російський полон. І опинився у багатому маєтку поміщика на Кубані. Той, видно, був із колишніх переселених українців, бо, як згадував дід, "говорили в них майже по-нашому". Дід Василь, хоч і був полоненим, але працював і жив у пана нарівні із найманими робітниками – вільно, ситно і достойно. Навіть встиг закохати в себе одну із доньок поміщика. І ледь та не оженився. Але хіба міг він залишитися? Та всі би предки в конопляних сорочках поставали, як свічки, при обійсті і кликали домів. Дівчина мовчки пристала на цю розлуку і дала йому на пам'ять "Кобзаря". Ото і все, що я знав про ті роки.

Дід, великий мудрий ґазда, часто згадував потім, яка там сита земля. Цей лагідний образ ситої землі довго, дуже довго зігрівав нашу родину. Він дихав на нас теплом, як віфлеємські ягнята в стайні.

Та й не тільки на нас. У багатьох закарпатських хатах говорили про той край, який годує людей. І може тому в Карпатах потім так чекали на "руських", які справді ввижалися визволителями і добродійниками. Але, виявилося, що прийшли мало не ті "руські"...

Життя йшло собі далі. Не бездумно, у наріканнях чи в пошуках сенсу. А вперто і впевнено, як віл, що ним орють весняне поле, зате яким чистим, святим був перепочинок. У неділю, по службі Божій, дід сідав за довгий дубовий стіл і розгортав книжку. Це був своєрідний ритуал, коли дід зустрічався зі словом. Що він бачить у тій книзі? Відповіді на свої суворі питання перед Богом? Чи надію на ліпше життя? Або ж виходить, як на доглянутий город, і милується тим, що зійшло на теплому ґрунті?

Звичайно, я думав, що це має бути "Біблія". Можливо, старозавітна, переповнена давніми голосами сестер, братів, старих батьків та юних синів. Так, мабуть, цю велику родинну книгу про людство читає у святу неділю мій дід. А може він долає новозавітну книгу з білими євангельськими снігами. І знаходить там прохолоду від щоденної пекельної праці?

І тільки потім, коли минуло дідове життя і чверть мого, я дізнався, що то був "Кобзар". "Кобзар"? Так це отой, який ми в школі вчили? Ні, ви не того Шевченка вчили, суворо заперечив дід. І хіба можна було в нього дістатися якихось пояснень?

На той час я вже друкувався по різних газетах. І на радощах, як ото до найріднішої людини, з тими вістками летів до діда. Але дід був незрушним, як камінь у річці. Ну то й що, що друкують?

"Не ґаздівська се робота, недобре пером по паперу махати, - сказав якось мені. - Все одно так, як Шевченко, ти не напишеш", - махнув якось безнадійно рукою.

Я відходив від нього, спантеличений і трохи ображений. Як це так? Дідові байдуже, що його внук пише. Та ж там скільки всього про нього написано. Я ж знав, що дід мене любить. За тією любов'ю завжди чувся упевнено, як у Бога за дверима. То що, то все була дітвацька уява? Насправді йому до мене ніякого діла нема.

Ні, не те, щоб дід вразив моє самолюбство. Просто стало якось одразу так порожньо, наче все позбулося третього виміру. Все сфотографоване однині і до віка, і, як на знімку, більше не рухається, застигло назавжди.

І от дід помер. На той час я мав гарну молодість, багато нових друзів, навчання в університеті, літературні зустрічі, кохання, але навіть усе це, взяте разом, не могло мені компенсувати великої втрати.

Дід був із тих людей, які мають жити вічно. Як горіх, який росте на обійсті, і вже з нього може постати тисяча нових дерев. Але без нього неможливо уявити собі ні двору, ні землі, ні життя. Дід не смів померти. Він мав нас тримати своєю силою, своєю глибоко затамованою лагідністю, мудрістю. Але ні. Діда нема, і тепер ми маємо бути такими ж могутніми для своїх дітей. Все це збагнулося в одну мить, на поминках, коли зійшлася рідня і тихо перемовлялася, наче боялася образити того, хто ще з нами, але вже не може відповісти.

– А де "Кобзар"? – перепитували ми один одного.

А й насправді, де дідова недільна книжка? Виявилося, що вона була під подушкою, на якій спав ще живий дід. Розгорнули ми "Кобзар", а там, всередині, повно якихось папірців. Виявляється, це були вирізки з газет, де я друкувався. Я страшенно розгубився. І заплакав над тими акуратно вирізаними квадратиками із чорними літерами. Уявив, як дід, коли його ніхто не бачив, великими господарськими ножицями виокремлює із газети мої слова. І тепло, як пара від щойно зораної землі, поселилося в грудях і переповнило всього мене. Дід повернув мені свою любов сторицею. Тепер я теж зможу любити і писати. І буду мати силу жити, що б там не відбувалося у світі і зі мною. Я виживу!

А ще подумалося, скільки тих "Кобзарів" по всьому світу. На книжкових полицях чи у чиїхось валізах їдуть з кимось в інші краї. Або ще пахнуть фарбою, зшиваються в друкарнях. Або в золотому тисненні пилюки лежать, забуті на горищах. А вони мають бути на столі. І вчити наш народ виживати.

І цей триєдиний образ Шевченка, ситої землі і справжнього кохання і досі зі мною. І хочеться поділитися ним з іншими. Так, як колись із голодними людьми в Карпатах ділилися хлібом. Як діляться притулком для подорожнього. Або частинкою просфори. Візьміть кожен свого "Кобзаря". Він не такий, яким ви вчили його в школі, кажу я, як колись казав мені дід.

Олександр Гаврош

"ІСТОРІЯ ОДНОГО ДОНОСУ" - ЗАКАРПАТСЬКИЙ КІНОСЦЕНАРІЙ ПРО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Виступ під час захисту в Києві на Міжнародному конкурсі кіносценаріїв "Шевченко-200"

Люди, яким я давав читати свій сценарій, задавали мені несподіване запитання: "А чому ви вирішили написати саме про це"?

І справді, перед тим, як запропонувати тритмент (розгорнуту ідею) на конкурс, я уважно ознайомився із біографією Шевченка. І першою серед двох тем, що мене зацікавили, була саме історія Кирило-Мефодіївського братства.

Адже маємо по суті кримінальний сюжет, який так полюбляють глядачі: викриття таємного товариства, арешти, допити, вироки. Поворотний момент у житті не просто цікавих персонажів, а ключових постатей для України середини XIX століття - Шевченка, Куліша, Костомарова та ін. І вже у наш час у хрестоматійному глянці відомої кожному успішному школяреві історії кудись начисто зникла вся детективна атмосфера, кримінальна фабула, зрадництво, допити, зізнання, каяття, божевілля, особисті царські вердикти, робота над цієї справою усього Третього відділення імперської канцелярії включно із самим шефом Орловим та начальником штабу жандармів Дубельтом. В особистій історії Шевченка - це кульмінація його недовгого життя. У 1846 році він перебуває на піку слави. Щойно Шевченко написав свої найвидатніші літературні твори ("Сон", "Єретик". "Кавказ", "І мертвим, і живим"), повністю віддався живопису. В його планах намалювати весь Київ. Слава про нього лине по цілій Україні. Він виграє нелегкий конкурс на посаду учителя малювання Ки-

ївського університету. Куліш із дружиною хочуть за свої кошти організувати йому тривалу поїздку за кордон. Життя Шевченка, його плани, його мрії сягають свого найвищого злету. Геній на вершині свого розкрилля. З такого Шевченка і починається наша історія.

Протягом фільму ми бачимо, як із вершини свого щастя поет у фіналі опускається на саме дно – через зраду стає в'язнем, а далі і безправним солдатом, якому заборонено навіть писати і малювати. Перед ним – його Голгофа. І він це усвідомлює.

Фільм зображує переломний рік у житті Шевченка, який знаменує дугу від найвищої точки до найнижчої: від середини 1846 року по середину 1847-го. Хотілося показати Шевченка в усій повноті його непростої натури, позбувшись забронзовілого монументального образу. Адже Шевченку усього 32 роки. Він думає про все на світі. Він радіє життю, яке стелиться перед ним. У нього широчезне коло знайомих: від губернаторів та генералів до жебраків та лакеїв. До всього він має цікавість. З кожним знайде спільну мову. Всюди його приймають за свого. Чому? Що було в Шевченкові такого, що привертало до нього симпатії різних людей? Ось на це питання я й спробував відповісти у сценарії.

Паралельна лінія, яка захопила мене, – доля зрадника Олексія Петрова. 19-річний студент, який, видавши Кирило-Мефодіївське товариство, хотів сягнути особистого щастя, врешті-решт, цією зрадою ламає собі життя. Бо одна зрада тягне наступну. Замість почестей і багатства Петров закінчує життя в бідності і неславі.

Тема зради є болючою для кожного народу, в тому числі й для українського. Присуд історії невмолимий: не можна збудувати своє щастя на нещасті інших. Зрадник не буває щасливим. Історія Петрова тут є вельми показовою. Але хто в Україні про неї знає?

Протягом фільму ми бачимо, як Петров із найнижчої точки своєї екзистенції – життя бідного студента, котрий змушений підробляти приватними уроками, опиняється на самому гребені – стає завдяки зраді та підтримці царя чиновником III відділення в Петербурзі. Перед ним, як і перед Шевченком у 1846 році, життя

виблискує у всій красі. Але із вершини він стрімко падає у прірву, з якої вже ніколи не підніметься.

Ось ці драматичні повороти життя двох абсолютно різних людей, пов'язаних долею тільки тим, що один – зрадник, а другий – зраджений, і захопили мене у цій невигаданій історії. Один увійшов в історію генієм, про іншого всі забули. А даремно – історія загубленого життя Петрова має бути постійним прикладом для українців.

Історія саме цього періоду життя Шевченка багата на відомих історичних постатей: письменник Пантелеймон Куліш, історик Микола Костомаров, київський військовий губернатор Дмитро Бібіков, начальник штабу жандармів генерал Леонтій Дубельт, начальник III відділу його імперської канцелярії граф Орлов і, зрештою, – сам Микола I, головний «жандарм Європи». Це додає фільму значного історичного розмаху, дає можливість творити масштабне полотно, в якому конкретний випадок із Шевченком показує відпрацьовану до дрібниць репресивну систему тогочасної Росії.

Заглибившись в історичні матеріали, я був вражений, як мало ми знаємо про ту епоху. Нині вже лунають голоси, що Микола I був мало не взірцевим правителем. Бузина дописався до того, що Микола I був більшим демократом, ніж Шевченко (Бог йому суддя). Натомість важко утриматись від цитування француза маркіза де Кюстіна, який відвідав Росію незадовго до наших подій.

Ось кілька цитат: "Росія – це велика тюрма, ключ від якої знаходиться в руках імператора", "Тут навіть у дружбі є щось від стеження", "В Росії розмова дорівнює змові, а думка – бунту", "Імператор – єдина в Росії людина, з якою можна розмовляти, не боячись донощиків", "Російське місто – це військовий табір", "Микола I уміє тільки карати. Це людина з твердою волею і непохитним характером. Без цих рис неможливо стати тюремником однієї третьої земної кулі", "В Росії деспотизм на троні, але тиранія всюди", "Тут всі шпигують, хай навіть по-любительськи і безкоштовно".

Після таких містких характеристик стає зрозумілим вчинок Петрова. Інакше просто й бути не могло: не Петров, так Іванов чи

Сидоров. Перші чутки про можливий арешт Шевченка, до речі, з'явилися ще за кілька тижнів до доносу Петрова. Над поетом вже згущувалися хмари. Постало питання тільки: хто і коли це зробить.

Ось показати дух того часу, за влучним висловом Лермонтова, "страны рабов, страны господ", де "розмова вже дорівнює змові", показати генія в цій задушливій атмосфері тотального стеження, недовіри і страху мені здалося вельми потрібним. Особливо, коли Шевченко у розкриллі і все його єство прагне свободи. І цей неминучий конфлікт повинен стати непримиренним і закінчитися поразкою: людини чи системи.

Є ще один герой, який мене зацікавив у цій історії: це Київ, якого ми не знаємо. У 1846 році в ньому живе усього 50 тисяч мешканців. (Харків був тоді у шість разів більшим). Домінувала в Києві польська мова. Третину киян складав... військовий гарнізон. Розміщувався тут цілий жандармський полк. Саме так Микола I утримував Україну у своїх цупких обіймах. Згадаймо де Кюстіна ("Російське місто – це військовий табір").

Ще однією ознакою тогочасного Києва були церкви, монастирі і духовенство, якого нараховувалося понад дві тисячі двісті осіб. Зрозуміло, що такий потужний духовний центр був переповнений прочанами. А де паломники, там і жебраки, які випрошують милостиню біля церков. Київ був пристанищем для старців усієї України. Їх тут було не менше за святих отців.

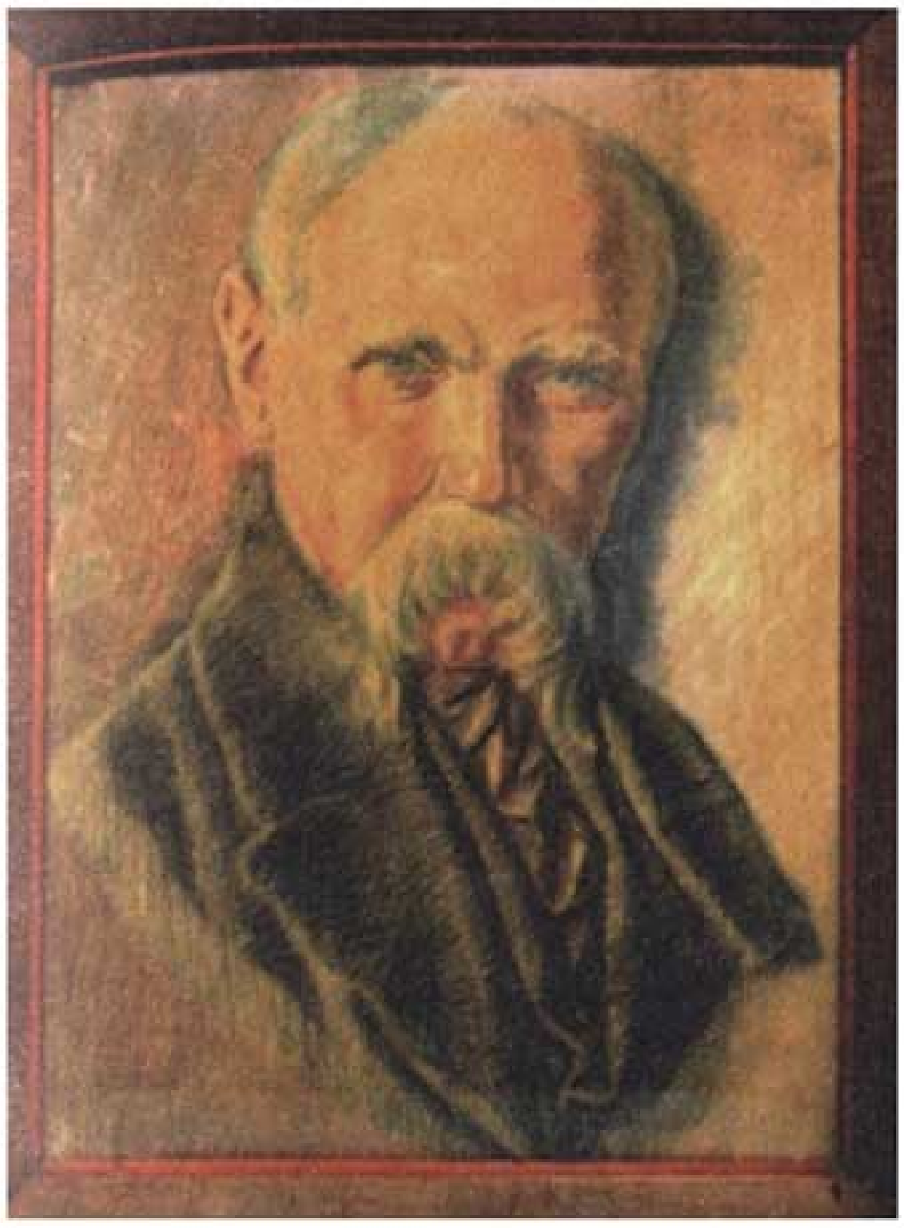
Цілі райони Києва, який тоді нагадував радше велике село (понад 90% міста було одноповерховим), були заселені такою голотою. Тут буяло своє життя, ніким досі не змальоване. А поміж тим у другій половині XIX століття навіть виходили книжки "Киевские нищие", "Киевские трущобы".

Ось такий образ Києва – мальовничого богомільного міста на Дніпрових пагорбах, напіввійськового, напівпрочанського, де Росія тільки-но почала силою утверджувати своє «я», ламаючи польську шляхту та менш численних малоросійських патріотів, хотілося привнести в нашу розповідь.

Ясна річ, що за такий короткий відрізок часу, який відводився на написання сценарію, мало часу навіть для вивчення матеріалів. Тому, безперечно, він потребує подальшого допрацювання.

Головне, що у кіно може народитися новий погляд на людину, без якої Україна вже немислима. І цей погляд базується на фактах, взятих із життя самого Тараса Шевченка.

Примітка. *На міжнародному конкурсі кіносценаріїв "Шевченко - 200", який проводився в Києві з листопада 2011 року по 8 березня 2012 року, "Історія одного доносу" Олександра Гавроша посіла друге місце.*

Василь Свида.
Портрет Шевченка,
1934 рік,
папір, кольорові олівці

Павло Балла.
«Що, бидло! Шевченка читаєш?
Свободи захотів?..»
1961 рік,
папір, туш, гуаш

В'ячеслав Приходько.
«Народний співець», 1964 рік, тоноване дерево, різьблення

Василь Скакандій.
«Тарасові шляхи», 1961 рік, офорт

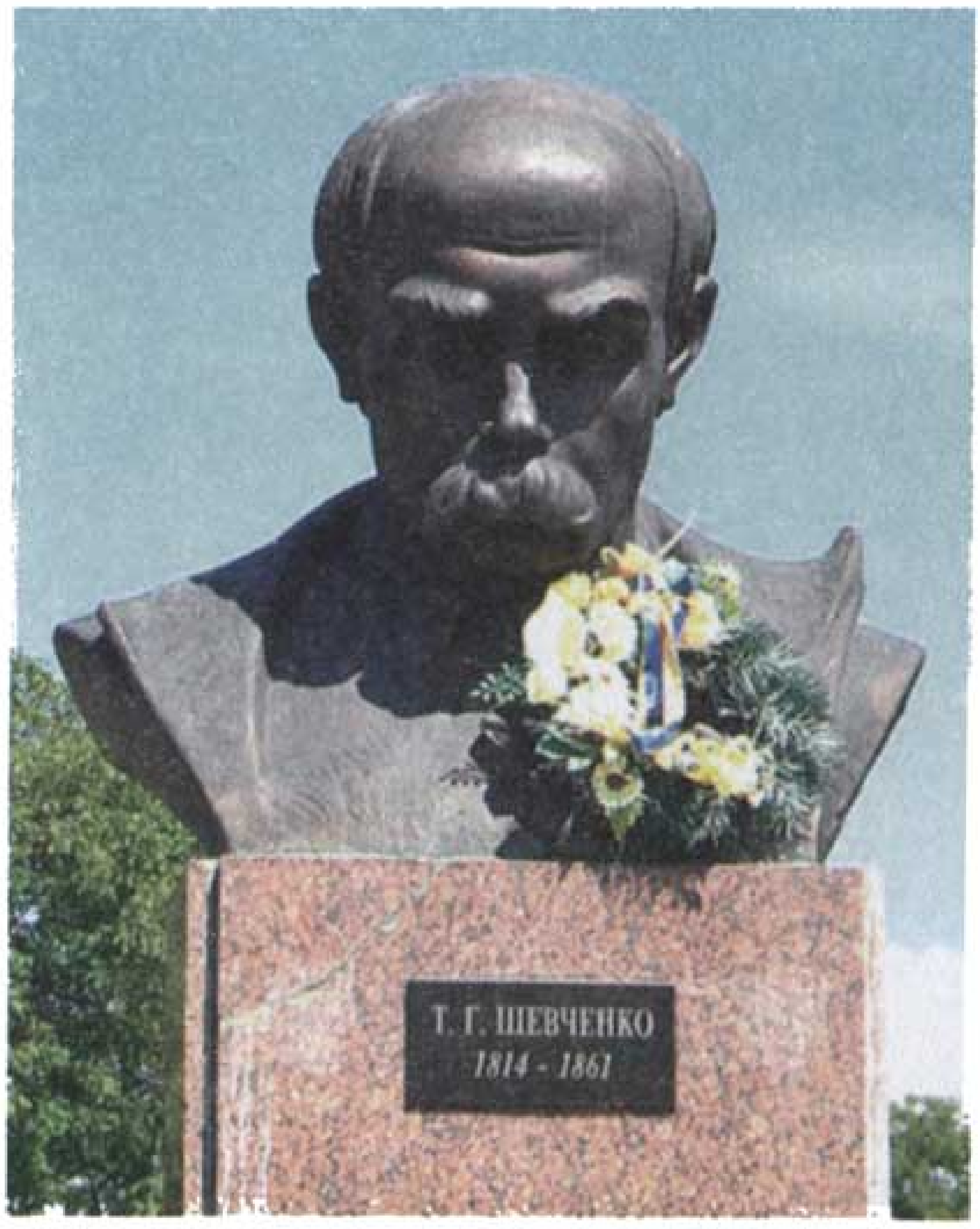
Василь Скакандій.
Ілюстрація до збірки поезій Петра Скунця «Один», 1982 рік, папір, гуаш

Іван Маснюк.
Горельєф на стіні
лінгвістичної гімназії
ім. Т. Г. Шевченка,
м. Ужгород, 1987 рік,
бронза

Ганна Горват.
Меморіальна дошка
з нагоди 175-річчя
від дня народження
Т. Шевченка,
м. Берегово, фасад ЗОШ № 5,
1989 рік,
теракота, мармур

Іван Бровді, скульптор,
Олександр Андялоші, архітектор.
Погруддя Т. Шевченка,
м. Мукачево, 2000 рік,
бронза, мармур

Михайло Михайлюк, скульптор,
Володимир Лезу, архітектор.
Пам'ятник Т. Шевченку
на Народній площі
м. Ужгород, 1999 рік,
бронза

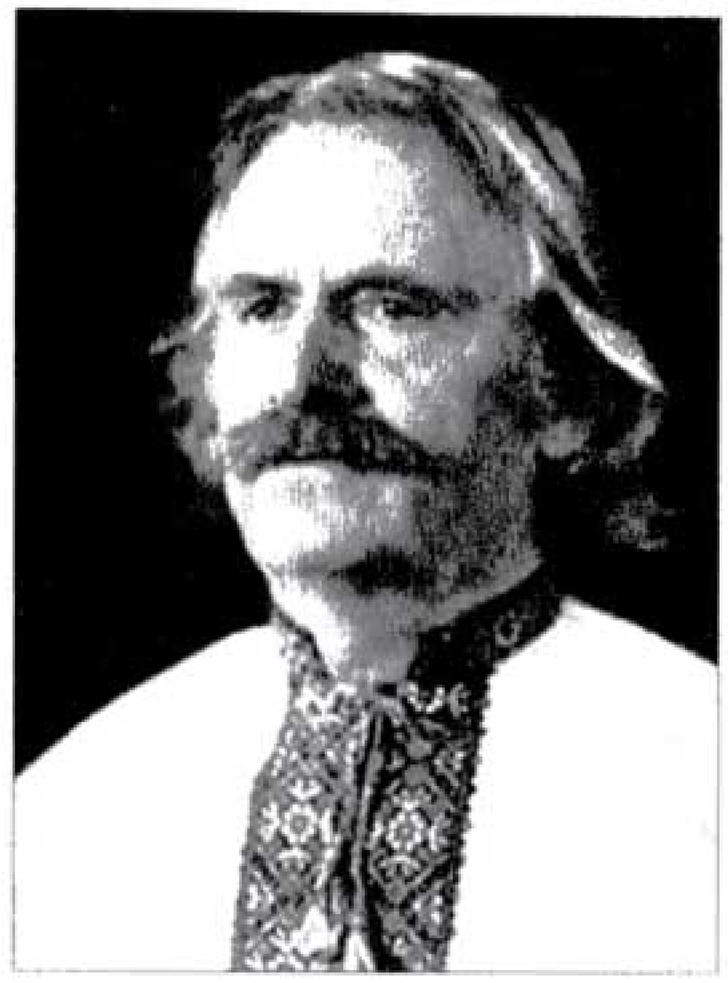
ЛАУРЕАТИ
ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ –
ПРО ШЕВЧЕНКА

Василь СІДАК. "Думи мої, думи…",
1987 р., дерево, різьба.

Іван Чендей

З "ЩОДЕННИКА"

Нарешті ми одсвяткували ювілей Т. Г. Шевченка – велета світової культури, родоначальника нової української літератури, гордості нашого народу, який його не тільки породив, але який разом із ним сам по-новому народився...

Цікавою була "історія", коли б її описати, зі святкуванням і підготовкою до ювілею на Закарпатті!

Од тої першої розмови, що я мав її в обкомі про ювілей, од тих зайвих, нікому не потрібних теревенів про найменування вулиці, коли хтось ледь не вбачив контру в тім, що я запропонував "Радянську" назвати Шевченковою, до "обговорення", як бути з сімома шевченківськими медалями, до виправдування Ю. В. І. по дорозі на вечір, чого медалі вирішено дати "калективам", а не окремим людям, до балагана замість врочистого концерту, до налитого олова в с...и тим, що прийшли на свято-ювілей і не благоволили встати при виконанні "Заповіту", – все повідало і повідає про невмолиму, бездушну казенність і канцелярщину.

А Свято Шевченка – свято нашої величі і краси;

А Свято Шевченка – свято перемоги людського духу;

А Свято Шевченка – свято великого генія, що словом осіяв світ і надію;

А Свято Шевченка – свято дружби народів країни Рад;

А Свято Шевченка на Закарпатті – свято оновленого Закарпаття, яке належало народу Шевченка, якому належав Шевченко.

Ось чому воно мало бути обігріте теплотою, радістю, гордістю і співом. У нас воно нагадувало "міроприємство" для галки. Страшно! Образливо! Навіть тих двох представників "трудового

народу" – колгоспницю і робітника – для трибуни знайшли таких, що їм язик заплітався при читанні написаного..

А вулицю ми так і не назвали його ім'ям… Правда, для людського ока вона є: маленька, нікчемненька вуличка з хатками-особнячками…

16/III. 1964 р.

***

Багато полум'я серця і душі, багато енергії я вклав у доповіді для ювілейного вечора. Радий, що вона вдалася мені і вийшла як пристрасне слово про великого з уст малого і малопомітного. Доповідь варта того, щоб її надрукували окремою статтею. Та й писав я її з тим, щоб десь, колись залишилася вона для людей твором моїм – нехай публіцистичним! Доповідь так і не була надрукована. Газети друкували матеріали чергового з'їзду КПРС.

***

13/III для членів Ради товариства по охороні природи я прочитав невелику (30 хв) лекцію "Природа в творах Т. Г. Шевченка". Гортаючи сторінки "Кобзаря", я легко переконався в тому, що Шевченко був не лише великим співцем свого покріпаченого народу, але й був великим співцем рідної української природи.

Природа і люди в Шевченка ідуть поряд. Він співає про них на однаково високих нотах.

***

"В сім'ї великій, вольній, новій" – так називається цьогорічне Шевченківське свято, що в республіці проводиться вперше й має стати традиційним. При всьому, Шевченківські дні належить проводити не в одному Києві, а по всій республіці належить запровадити повсюдно урочисті вечори з читанням доповідей про великого Тараса, декламуванням його творів, співом пісень на його тексти. Шевченківські дні мають ввійти в програму нашого життя щороку в березні… І не тільки. Дні Шевченкові повинні стати загальнонародною державною справою. Адже саме Тарас Шевченко і є великим творцем культури нашого народу українського.

15/III. 1981 р.

***

У суботу (9/III) вшановано в обласному драмтеатрі Т. Г. Шевченка. Програма вечора була досить багатою, а зал – напівпорожній. Як бач, роки, коли святкувалися тільки "круглі дати" Кобзаря, не привчили громадськість до того стану, коли кожна річниця великого поета повинна займати серце і розум, почуття, підіймати дух достойності...

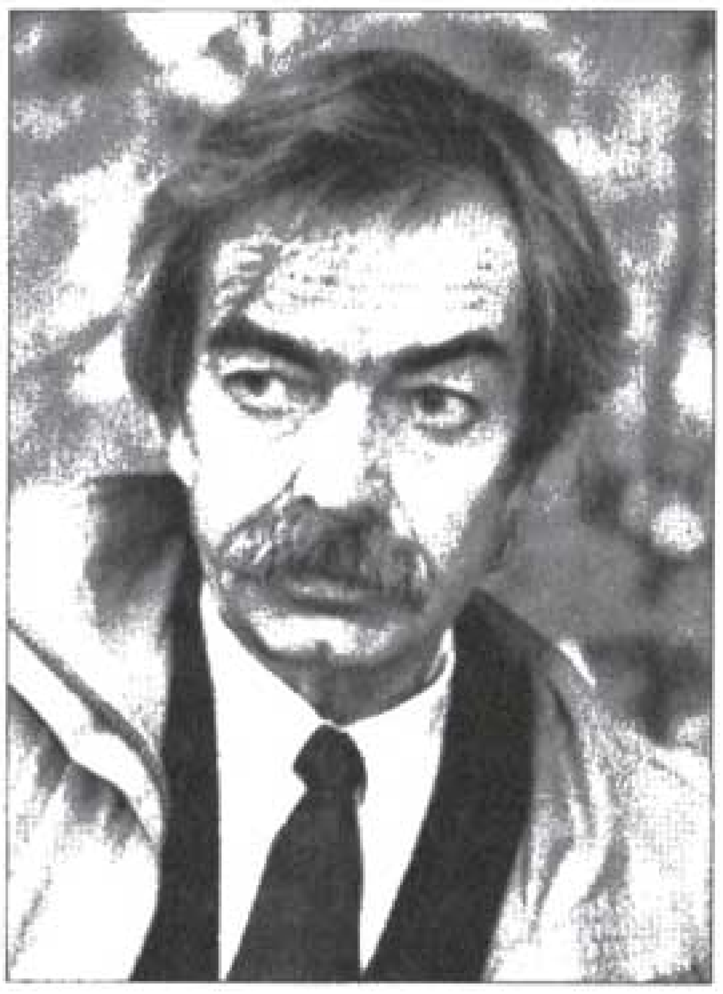
Сподіваймося, що прийдешні роки навертатимуть і молодих зовсім, і старших до нашого великого національного генія і пророка. З Шевченком Т. Г. нам таки будувати суверенну Україну й підніматися перед цілим світом!

11 березня 1991 р.

Петро Скунць

ЙОГО ВИСТАЧИТЬ НА ВІКИ

Два питання до самого себе після Шевченківських свят на Закарпатті

1. Ти не любив славословиць, а наслухався їх у цьогорічні Шевченківські дні більше, як будь-коли. І сам до них причетний. Ти вдоволено повторював собі й однодумцям: щось розворушилося в народі нашому, ніби з'являється алергія до всього штучного в духовному житті, з'являється знову потреба в природному, не фабричному продукуванні життєвих істин. Талант Шевченка тим неминущий, що він природний, без тих духовних нітратів, якими так не в міру забруднена колгоспівська нива сучасного мистецтва. Але ти не любив славословиць, і Шевченка канонізованого не можеш любити. І все ж радуєшся, що люди повертаються до Тараса, шукають спільника в ньому, а не в сильних світу цього. Чому? За всіх ти, звісно, відповісти не можеш. То скажи, бодай, чим тобі близький сьогодні Шевченко. Адже він жив зовсім не в тих умовах, що живеш ти.

Питання підступне. Справді, з одного боку – беззастережне визнання заповіді не сотворити собі кумира, а з другого – беззастережне визнання Шевченка і своєї залежності від його генія.

Мабуть, аби народ і людина не деградували, – а це в пору фальшивих цінностей та мертвих канонів не тільки може статися, а й стається у нас на очах, – аби народ і людина не виродилися морально й фізично, їм потрібні такі орієнтири, які не зіллються з туманом часу.

Орієнтири в нас були всілякі, часто облудні, а ми, вірячи в їхню справжність, металися довірливо вбік. І давно б заблудилися не тільки в часі, а в самій своїй людській суті, в своїм призначенні на землі, коли б не височіли над суєтністю нашого існування постаті істинні, які виросли над буденністю наших потреб і прилучилися, прилучають нас до неминущих людських багатств.

Людей у їхньому безсиллі перед природною і власною недосконалістю не раз виручала віра в абстрактного бога. Але так ми вже влаштовані, що нам треба ідола, якого можна побачити, торкнутися, змалювати, витесати з дерева чи каменю, виліпити. І ми, забувши мудру заповідь не створювати собі кумира, таких ідолів творили. Ті ідоли, дарма що мертві, просили, як упирі, крові, і точили її з наших жил, і не могли нею насититися. Вимагали нашої крові – а водночас любові, якою теж насититися не могли. А ми не шкодували ні першого, ні другого.

Мені доводилося чути, що українці творять ідола з Шевченка. Пісня не нова, ще Бєлінський звинувачував у цьому "хохлів", обзиваючи і народ, і його генія останніми вуличними словами. Це я до того, що за офіційним літературознавством Бєлінський з повагою ставився до створеної українським народом культури, літератури. З такою «повагою», що я не можу зважитися навіть повторити вголос його брутальну лайку на адресу українців, які тільки заважають порозумітися урядові й культурі. Тут, здається, вже можна й процитувати: "И вот теперь писать ничего нельзя – все марают. А с другой стороны, как и жаловаться на правительство? Какое же правительство позволит печатно проповедывать отторжение от него области".

Ми звикли Бєлінського записувати мало не в учителі Шевченка, хоч він і був тільки на три роки старший за поета, а ті його оцінки українського національного характеру та природних можливостей, які не співпадають із нашими усталеними поняттями про світлий образ російського революційного демократа, не хочемо чути й бачити і замовчуємо їх. Може, й те-

пер не варто було про них згадувати, адже інші не менш великі росіяни – і не менш демократичні та революційні – Некрасов, Чернишевський, Добролюбов і Шевченкові, і його народові не тільки не відмовляли в праві на самостійне духовне життя, а й допомагали в цьому. Не можна знехтувати й фактом, що саме прогресивні росіяни доклали найбільше зусиль, аби вирвати нашого Тараса з кріпацтва. Та слова Бєлінського мені муляють досі, бо живуча в деяких колах екзальтованих подвижників культури закладена в них зневага.

А все ж чи дає це підстави на другу крайність, робити з Шевченка ідола?

Шевченко над народом ніколи не возносився: вся його доля і вся душа – найвищий і найтрагічніший вияв долі й душі народу. Він тою ж мірою створив українську націю, що й нація створила його. Шевченко явився Україні тоді, коли вона не мала іншого способу самозберегтися, ніж народити великого поета. І цей поет народився, і став тою ж мірою болем і силою. Так уже присудила нам історія, що наша сила – в нашому болю.

Та доки ще болить – ми живі.

Ніби й немає нині найвірнішої в світі шевченківської матері, і дитбудинківські сироти при їхніх живих родительках навряд чи повірять у таку матір, як Ганна з "Наймички" чи Марія з однойменної поеми. Чимало духовних багатств народу ми розтратили, зате чимало з того найпотворнішого в людині, що бачив на своєму віку Шевченко, продовжує благоденствувати. І знову ми пробуємо визволитися з кріпацтва, нібито ліквідованого в рік смерті Шевченка, але вирватися важко, бо й дух наш давно закріпачений.

Нехай же нам допомагає Тарас вирватися з кріпацтва, як вирвався сам. Маю на увазі не викуп від пана Енгельгардта, а духовну свободу нашого Кобзаря. Та не забудьмо й того, що вирвавшись із кріпацтва, Шевченко всім життям і творчістю боровся за розкріпачення всього народу.

А в нас...

Як часто наші життєві принципи не співпадають із творчими. Як часто ми страждаємо за народ у своїх творах, намагаю-

чись благоденствувати біля сильних і ситих світу цього у своєму щоденні.

Сила Тараса не тільки в його таланті, а й у духовній чесності й чистоті. Він жив, як писав, і писав, як жив. Шевченко щось більше як поет, як художник – він став, по суті, нашою українською державністю, духовною державністю.

2. Отже, ти бачиш сенс літературної роботи в духовному розкріпачення людини. А це означає, що поет повинен сам відчувати цілковиту духовну свободу. Але ж не будеш ти заперечувати ленінську думку про те, що жити в суспільстві і бути вільним від нього неможливо. Хоч би й хотів заперечувати, життя тисячу раз підтвердить її справедливість. Залежний ти не тільки від тих суспільних умов, в яких живеш, а й від тих, у яких жив учора, в яких жили твої предки. Ти ж не будеш заперечувати, що за всіх умов – роботящий ти чи ледар, сильний чи слабкий, талановитий чи безталанний, жадібний чи щедрий – твоя доля складається не тільки в залежності від того, який ти і наскільки реалізував свої можливості, а й від того, яку спадщину ти одержав. Мова йде не тільки про ту спадщину, що зосталася від батьків, а й про ту спадщину всенародну – наскільки чистими дісталися тобі небо, земля і вода, наскільки багатими надра і наземні життєві ресурси. І, звичайно, мова на цей раз про спадщину духовну. Як українець ти дістав у національну спадщину Шевченка? А з чого це видно? Як позначилася ця спадщина на твоїй літературній роботі? Адже й літератор, коли хоче досягнути чогось, мусить тягнутися до справжніх величин.

Я веду до того, що наслідувати Шевченка – заняття безперспективне, а значить марне. Потрапивши в залежність від нього, ніколи з неї не вирвешся, не станеш особистістю. Та й нікому, мабуть, не вдасться так природно поєднати фольклорну стихію із просвіщенною мудрістю, як це зумів Тарас.

Однак жоден український поет від Шевченка вже нікуди не втече, яким би оригінальним не намагався стати.

Бо хіба можу, поклавши руку на серце, спокійно собі сказати, що був вільним від тих ідеологічних норм та приписів, у

які новоявлені, зовсім не міфічні, Прокрусти заганяли все, що намагалося жити не за їхньою міркою.

Згадав я про Прокруста й подумав: я ж про древню Грецію знав набагато більше, ніж про час, у якому довелося жити. А чи можливо зівладати з часом, якого не знаєш? Ми мало не всі поголовно про щось здогадувалися, зачували про щось одним вухом, інтуїтивно відчували, що правда десь не там, де шукаємо, але де шукати – так і не могли визначити. Змучене безсиллям та обманом слово марно намагалося злетіти в безповітряному просторі, аж натомилося від даремних спроб і вже не сподівалося на орлину долю, аби хоч по гороб'ячому поскакати по занехаяному подвір'ю нашої доби. Хоча вважали ми себе крилатими, і крила нам нібито ніхто не підрізав.

Затяжна була життєва порожнеча для нашого слова, а коли й дихнуло свіжим вітром, стало можливим знятися на крила, воно, слово, раптом розгубилося. Видать розучилося літати, хоч над нами ніби й ворухнулося повітря.

Чи то розгубилися ми – ті, що взяли на себе "брем'я слова"?

І все-таки в пам'яті – "Літа орел, літа сизий...".

Шевченко нам нагадував і нагадує, хто ми є, чиї ми діти.

Багато з нас, напевне, і зовсім утратили б віру у життєспроможність нашого українського слова, коли б не Шевченко.

Жаль, звичайно, що покоління моє не змогло реалізувати закладений у нього природою життєвий потенціал.

Не знаю, правда чи це анекдот, але переповідають, що під час зустрічі з Рокуелом Кентом у Спілці письменників України, один із київських поетів задав американському гостю питання, кого той із сучасних українських поетів найбільше цінує.

– Шевченка, – відповів гість.

– Ви мене не зрозуміли. Я про сучасних питаю, – спробував уточнити наш поет.

– Я вам сказав, що Шевченка, – аж сердито відповів американський гість.

Бо відповідь була дуже доречна.

В своїй літературній роботі я навіть не допускав думки зближуватися з Шевченком, хоч мене в цьому одного разу й запідозрили, коли я посмів назвати свій триптих по-шевченківськи: "І мертвим, і живим, і ненародженим".

Тим часом я аж ніяк не збирався стати на один рівень із Шевченком – поетом "від бога", просто спробував покликати Тараса на підмогу в своїй розмові з часом. Пробував я і свій образ Шевченка написати, очистивши його від міщанського соковитого тла.

Шевченко не раз приходив мені на підмогу у моїй літературній роботі, найчастіше – своїх докором. Я виріс на коломийці і майже не скористався цією розкованою формою, загнавши свою думку в канонічний вірш. І, звичайно, тієї свободи в поетичній мові, того демократизму, що досяг Шевченко, досягнути не зможу. Пам'ятаю, як у своїм гірськім присілку, коли ще навчався в початковій школі, читав я неписьменним верховинкам Шевченкову "Катерину", а вони слухали й плакали, бо в Катерині ридала їхня безталанна душа.

Але ж і найвишуканіші уми піддавалися і піддаються магії Шевченкового слова!

Ми довго йшли до Шевченка через усілякі суджені Україні кордони, що розтинали її тіло й душу, а коли почули його й зрозуміли з першого разу, коли вернули собі з Шевченком нашу коломийку, баладу зі стихії в цілеспрямовану мудрість, коли ми пройшли такий важкий шлях до української єдності, чи є якийсь сенс знову дрібнитися на підкультури, заново організовуватися в нації і в народності, аби починати в Європі, де й великі культури нівелюються під натиском культури масової, майже що з нуля.

Нам навіть не починати від Шевченка треба, хоча це був би початок від справжньої висоти. Нам потрібно всі вершини українського народного духу, що виявилися у творчості Франка, Лесі Українки, Стефаника, Винниченка та інших виразників народної душі, впустити в свою занедбану творчу світлицю, щоб у ній стало справді світліше, щоб не соромно туди запросити гостя з найдальніших світів.

Шевченко - такий могутній імпульс до національної й загальнолюдської духовної роботи, що його вистачить на віки, якщо він не згасне в нашому сонному поколінні, яке витратило найбільше сил не на боротьбу за власну цінність, а на боротьбу за цінну власність.

(Молодь Закарпаття. – 1989. – № 15. – С. 6.)

Дмитро Кремінь

ПРОМОВА НА УРОЧИСТОСТЯХ ІЗ НАГОДИ ВРУЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРЕМІЇ УКРАЇНИ ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА (травень, 1999)

Тріумфальна мить, освячена іменем уславленого у віках великого Українця, неповторна і єдина для кожного лауреата. Шевченківська премія, присуджена мені на вершині двох епох, на порубіжжі століть і тисячоліть, на тектонічному розламі дійсності і мрії – устократ побільшала в ціні.

Я не маю на увазі скромний, як на відомі в світі премії, номінал. І зовсім інша, ніж у простих смертних, не осяяних крилатою лампадою краси, – планида поетів. Уже тепер ясно: більшість українців живуть у втраченому часі, а велич Поезії – у часі виграному.

І трагедія, і велич, і гідність поета – в тому, аби виграти час у суворого Хроноса, безжального бога часу, котрого ще молоденький Тарас бачив у Літньому саду імперського Санкт-Петербурга, в перерві між кріпаччиною у Василя Ширяєва і доленосними зустрічами з Іваном Сошенком. Уже друга українська революція, мов отой Хронос, пожирає своїх дітей, – зрештою, всяка революція пожирає своїх чад, і національна, овва, не виняток. Але тільки тепер ясно більшості, видно навіч: найсуворіший іспит кожної нації – не тільки в складеному успішно екзамені на державну спроможність. У манкуртів і яничар вітчизняного розливу марно шукати генів національного державотворення, культурницького прометеїзму, марно шукати й проблиску гідності.

Страшна, інфернальна сила Шевченкового прозріння, – мені, Шевченківському лауреату порубіжних століть, – ввижаються не воскреслі степи й озера, а верстові шляхи нашого історичного і культурного назадництва, бо трагічна й марна справа – апелювати поетичним словом до клонованих ще в імперії персон із "ци-

новими ґудзиками". Але й повторюючи за Шевченком слова зневаги і прокляття імперіям – чи то Римській, котра розп'яла Месію руками "своїх", чи то Романовській, котра змусила всіх мовчати "на всіх язиках", – ми присутні при сакральних потугах новочасної імперської реінкарнації. Як інакше й назвеш процес перетворення України соборної, незалежної, воскреслої – в напівживу губернію, чиє населення вже записане в боржники XXI століття, здесятковане політичними чварами, конфесійним розбратом навіть у маєстаті одної православної віри, залежної від усіх і вся, як наркоман від "дози"?

У моїй поетичній збірці "Пектораль" – камертон гіркої Тарасової музи, як би це непоштиво не звучало для слуху літературних каламарів і малоруських реаніматорів-некрофілів. І я впадаю у відчай безнадії на теперішніх "розпуттях велелюдних", і я крізь кривавий туман всепланетарного бойовища прозираю зачарований берег України, яка воскресне, бо інакше – жити не варт, писати не варт; ані модерні школи в поезії, ні мистецькі одкровення не спроможні воскресити дух істинного УКРАЇНСЬКОГО РЕНЕСАНСУ. На теперішньому пострадянському просторі – все те ж Дике Поле в царині духу і в невигаданій реальності, і після масового зубожіння та маргіналізації всього народу, а не лише одних кримінальних авторитетів та чиновних розбійників, на Україну спадає ніч невольничого ринку, і не встає упрост із колін Україна-Русь, а рокована Роксоланія трансформується в Малоросію...

Уже не тріщина, стежка розколу – тектонічний розлам проходить через поетове серце, і за окраденою раніше, ніж збудженою українською Атлантидою – привид інфернального фіналу. Грізні, войовничі, залізні строфи геніїв українського відродження, битого ідеологічним терором, катованого й розстрілюваного, нищеного й знищеного – і все-таки незнищенного! – звучать і тепер у серцях Шевченкового народу, народу України, в юних синах і дочках наших, котрих не вирвеш із серця: вони народилися і стали людьми не в імперії, не в заляканій Малоросії, а в знищеній, та незнищенній, як дух і матерія, омріяній у найстрашніших часах Україні. Ці бунтівні хлопчики й дівчатка здатні не тільки на походи й протести, – це українська еліта, котра прийшла у

світ із психологією переможців. Це Шевченкові діти – ненароджені, та нарожденні, це діти героїв Крут, яким випало стояти не під шлюбним вінцем, а під кулями більшовицько-матроської орди, це діти Карпатської Січі, отже – нащадки й правнуки не прадідів поганих, рабів і підніжків, бидла й сміття історичного. Сторозтерзані й сторозп'яті, ми вже народ у трьох іпостасях поколінь, і поетичне слово вільної людини звучить інакше, ніж у травмованого рабством старшого покоління. Трагедія наша – не в історії: немає жодного народу в світі, котрий мав би історію – як медяник. Українська трагедія – в трагедії української мрії, в тому, що царська корона в наших казках обирає голову Івана-дурня, котрому лише казка й дарує разом із короною – силу богоборця, титана. Можна й тепер плакати за часами розбрату, Руїни, посипати голову попелом із власної хати, спаленої злими сусідами. Грім українського солов'я, за Шевченковим антиподом Гоголем – сучасником і земляком, улюбленцем українофоба Бєлінського – досі не затих, але ж останній Рюрикович Іоанн IV любив страви саме з солов'їних язичків, а ми й самі на краю погибелі: зрікшись солов'їного статусу української мови, станемо крилом двоглавого візантійського орла IV Риму, хай і з комп'ютерною амуніцією. Храни нас, Господь, од такої долі!

Поезія може бути такою чи інакшою, традиційно-класичною чи модерною, – та ж у трактаті Митрофана Довгалевського чи ізборниках Іоанна Величковського чи не весь "модерний арсенал" художніх тропів андеграунду XX століття, від дадаїстської піктографії до сюрреальної інфернальності, від слабосилої силабіки – до ізографіки постмодерну. Сам Шевченко – геній словесної новації – інтуїтивно витворював не тільки сюжетні ліро-епічні собори своїх інвектив, у коломийковій стихії його вірша – такі алітерації й асонанси ("неначе ляля в льолі білій", "хто се, хто се по тім боці чеше коси, хто се?" і т.д. – от вам лише два приклади його "модерн арту"!), котрі прокреслили зоряну траєкторію в пошуки всієї поезії століття, рідної – теж, і за обрієм віку XX-го не закінчили свій політ у вулканічній магмі Слова.

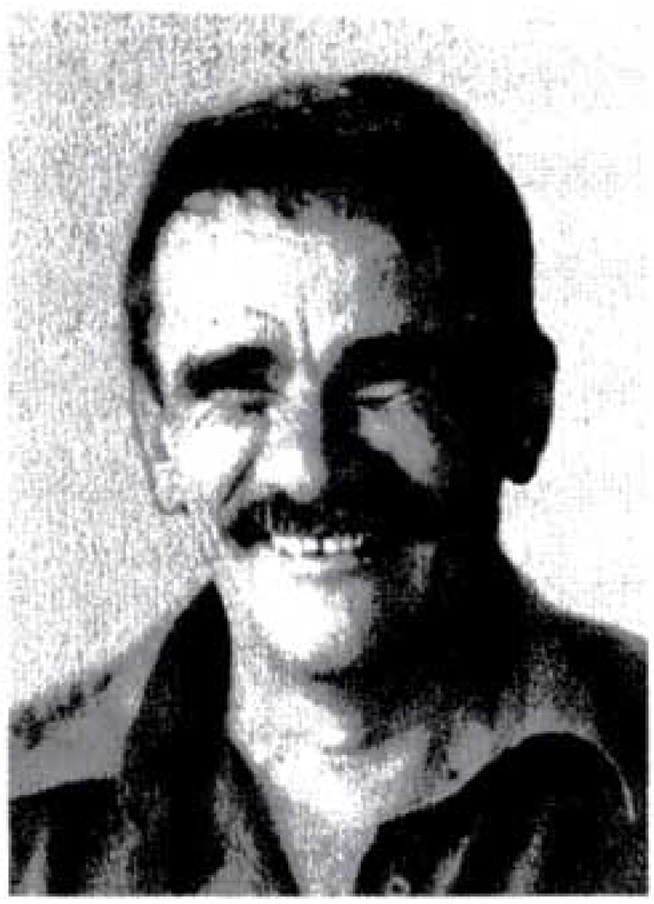
Я щасливий уже тим, що не вчився в поетичній школі п'яного дяка, не шукав провіщення в хлипнівських малярів, не шукав перепустки на Парнас у земляків із циновими ґудзиками, хоча хо-

лод таємних канцелярій проймав і мене з юних літ, і від колискової землі мене відлучали замолоду. Так, не вбили, не розстріляли, не замучили, не потягли на панську стайню, та хіба Шевченко не мріяв про свободу за життя, а не про посмертну маску і посмертну харизму? Ще рано, рано думати, що наше Берестечко, Полтава й Крути – позаду. І ми б загинули, якби не гинули, та й нам, та й мені просяяв удалині берег України-Атлантиди, яка підніметься з дна тоді, коли наші душі піднімуться з колін, а водою Дніпра змиємо з чола тавра, змахнемо порох і попіл спалених століть України.

І буде син, і буде мати...

Петро Мідянка

КИМ ДЛЯ МЕНЕ Є ШЕВЧЕНКО?

Колись мені в шкільній бібліотеці "визичили" книжечку "Про дідуся Тараса". Книжка була погано ілюстрована і я її не прочитав, а швидко повернув назад, незважаючи на те, що бібліотекарці треба було переказати зміст прочитаного.

До Шевченка я прийшов досить пізно, навіть в університеті лекції про його творчість слухав неуважно: чи викладач був якийсь невмілий, чи молодечий максималізм...

Та й хіба можна швидко здолати шлях до такого астрального тіла? В Ужгороді Петро Часто дав мені прочитати біографію Шевченка Олександра Кониського 1898 року видання, найправдивіше із життєписання про Шевченка. То хто ж таки Тарас Шевченко? Народник, просвітянин, шароварник чи міфотворець? Шевченко – це метафорист і модерніст, Шевченко – прозеліт...

"Слова дощем позамивало і не слова, і не дощем". Це й досі для мене приголомшливо. Саме це, а не вулиці й пам'ятники Шевченка, це вже було з Іллічем і не треба ідолопоклонства!

У 1990 році в рамках апоетичного фестивалю "Золотий гомін" я побував у Каневі на могилі Шевченка. Тоді в Україну масово "привалила" діаспора, бандурист убрався в якусь концертну одежу, співав думи й до його солом'яного бриля полетіли долари. Це було на сходах до могили. А ще старенький музей із історичним директором Зінаїдою Тархан-Березою. Ми зі Сергієм Проскурнею ходили по тихих залах і режисер пошепки щось коментував.

На гробі Шевченка були викарбувані слова з його російськомовного твору, й поет Павло Мовчан закликав це негайно прибрати.

А так, у загальноосвітній школі з Шевченком я вже десятки й десятки років. Правда, не з тими текстами, які я хотів прочитати дітям. Тобто, державна програма з української літератури вважає й досі Тараса Григоровича революціонером-демократом. Укладачі програм ігнорують навіть знамениту статтю Івана Франка, я вже не кажу про контраверсійне дослідження професора Гарвардського університету з Америки Григорія Грабовича "Шевченко як міфотворець", варто було б поговорити з дев'ятикласниками про писання Олеся Бузини. Ми ще довго-довго будемо йти зі школярами до Шевченка. А їм же, школярам, носив юний Тарас воду.

Вдруге я побував на Чернечій горі в Каневі 2012 року як лауреат Національної премії України ім. Тараса Шевченка. Гелікоптер Президента України, охорона, есенбісти – все це сковувало відчуття Шевченка. Не додавали снаги білі митрополичі клобуки, ні російськомовна молитва Бориса Олійника над тлінними останками Пророка. Тільки Дніпр синів у підніжжі пагорба й кривавили троянди в руках Ганни Герман...

Шевченко в Закарпаття прийшов із діяльністю "Просвіти". Півцо-учителі катехітичних шкіл русинам Угорського королівства Шевченка не читали. В сусідній Галичині в той час все було по-іншому.

Але Закарпаття любило й любить вірші Кобзаря. Його знали й ті селяни, які ходили до школи "чотири зими". Ті селяни читали його вірші напам'ять і мені, маленькому скотареві з корівкою Зоряною. У Шевченка слова дуже місткі й сучасні. Їх можна сміливо і "в десятку" адресувати нинішнім олігархам і нардепам, багато кому.

Вічна Шевченкова зоря, яка зійшла над Моринцями 9 березня 1814 року, пустила промінчик у серце кожного українця й закарпатського в тому числі. Шевченко триватиме доти, доки є українці, які його шанують і знають.

З ІСТОРІЇ ЗАКАРПАТСЬКОГО ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВА

Ужгородська шевченкіана
Закарпатці

Гіядор Стрипський

ПЕТЕФІ Й ШЕВЧЕНКО

Хоча й звикли порівнювати Петефі з Байроном, Беранже та іншими, і в таких випадках зазвичай розглядають безпосередній вплив одного на іншого, але ще можна написати порівняльне дослідження і про двох поетів, які нічого не знають один про одного, – найкращий приклад стосовно Петефі є саме випадок українського Петефі – Тараса Шевченка. Характер і життєвий шлях двох велетнів виявляє стільки схожих ознак, що ми не можемо пропустити надалі й уже тепер окреслити хоча б основні риси цієї подібності.

1. Син простого сільського м'ясника, Петровича, – справжнє дитя народу; Шевченко – простий хлопець-кріпак, який цілком злився з народом.

2. Мова й голос угорської літератури до 1836-го ще переважно малорозвинена, штучна; вона шукає вихід у кількох напрямках й походить з епохи, що завершується романтизмом, і в якій Дуґоніч, Чоконої, що торкнулися народного голосу, – лише винятки; на її місце, разом із Петефі, остаточно вступає дійсно угорський і природний напрям. Перед Шевченком теж були винятки типу Чоконої (Квітка, Котляревський), проте українська мова ще була не очистилася від церковно-болгарського й російського впливів й так ще й не могла знайти живий, природний, дійсно національний напрям. Тільки у 1840 році ці впливи повністю зупинив чисто національний український і народний характер Шевченка (збірка "Кобзар").

3. Обоє своєю запальною мовою, що живиться селянськими традиціями, високо піднесли свою національну літературу, бо спрямували її у природне русло.

4. Степове життя, рівну низовину однаково обожнюють обоє, адже на рівнині гойдалися їхні колиски.

5. Обоє гарячі, полум'яні, неприборкані натури. Звичайно, Шевченко лише до 1851-го, бо десятирічна військова каторга, що почалася після цього, зламала його непокірність, й він змінив голос своєї попередньої лірики.

6. Обоє схильні до революційності: обидва з однаковим запалом гримлять проти напряму, що заперечує свободу; проти абсолютизму і тиранії пануючої політики. Відправною точкою й пружиною боротьби за національну свободу є їхня доля; вони обоє переймаються життям кріпаків.

7. Обоє готувалися стати художниками й обоє стали поетами.

8. Обоє переважно ліричні поети й найбільші поети своїх націй.

9. Обоє зробили свої нації всесвітньовідомими саме своїми віршами. І тут, і там окрім них є й інші видатні письменники, але їх закордон не знає. Їхню всесвітню відомість можемо приписати тому, що окрім вужчих національних почуттів і змісту, вони з мистецькою величністю дали могутнє вираження далеко чутним, для будь-якої нації зрозумілим та співчутним, загальнолюдським мотивам.

10. Рідкісні форми віршування однаково трапляються у їх віршах, особливо злита форма у наголошеному і метричному віршуванні ("Кінець вересня").

11. Головною рисою поезії обох є демократичний світогляд, із чого випливає і те, що обоє є гучними захисниками бунтарства, протесту проти кріпацтва, а також ідей та ідеалів усієї нації 40-х років.

12. Обоє залишили по собі всього по два томи віршів, бо обоє рано померли: один із них на полі бою проти москалів, а другий - на суспільному полі бою за добробут свого народу і також проти москалів.

Stripszky. Petőfi és Sevcsenkó. – Ukrania, 1916, I évf. 7-8 sz., 152 old.

Переклад з угорської Йосипа Кобаля

ТАРАС ШЕВЧЕНКО И ПÔДКАРПАТСКѢ РУСИНЫ

З нагоды 65 лѣтнього ювилею его смерти.
*— † 26. февруара по ст. ст, 1861. р. —**

Шѣстьдесятьпять лѣтню рôчницю смерти Тараса Шевченка зустрѣчає Пôдкарпатска Русь в розгарѣ свого нового культурного и народнього житя. Прилученя єѣ до чесcословенскоѣ републики забезпечило єѣ право на свой питомый культурный розвиток, який лежить в єѣ окремôм расовôм обличу и религийном свѣтоглядѣ. Перше тѣсно звязане з именем руським и тым самым нагадує, що не лиш языково але и культурно Пôдкарпатскѣ Русины жили плодами руськоѣ культуры, почавши од принятя христіянства аж до найновѣйших часôв, хоть в послѣдних десятилѣтях то житя слабѣло. Религийный свѣтогляд звязаный быв тѣсно из культурою, бо цѣла организація церковна прийшла из центра початкового руського житя т. є. Киѣвскоѣ Руси.)

Не диво отже, що и Шевченко стався тут своим и то дуже вчасно, бо зараз по своѣй смерти. Як звѣстно, творы Шевченковѣ поширилися в Галичинѣ лиш по его смерти а отси перейшли и на Пôдкарпатску Русь. Громкѣ слова Шевченка заговорили и до душѣ тутешних Русинôв и его творы выкликують не мале заинтересованя. Про се можемо читати в кореспонденціѣ Богдана Дѣдицкого з наилучшим представителем нашоѣ тодѣшньоѣ интелигенціѣ Анатолем Кралицким. Дня 12. XI. 1862. пише ему Б. Дѣдицкий, що кромѣ "Галичанина" (литературно-наукового журнала, в котрôм помѣщовалися творы так галицких як пôдкарпатских Русинôв) посылае ему и портреты Тараса Шевченки и Наумовича.)

Но круг почитателѣв Тараса Шевченка здається не був тогды великий, бо довго потôм не находимо ни слѣдôв его почитаня, нѣ пере-водженя его гуманных идей в дѣло. Не впало мабуть до вподобы Пôдкарпатским Русинам одушевленя

* *Авторство не встановлено*

романтичным козакофильством Шевченка, яке ширилося в Галичинѣ через цѣлый десяток лѣт, бо аж до рокôв 70-ых. А коли Русины галицкѣ почали Шевченка розумѣти як слѣд, переводити его идеѣ в дѣло, пôдносити найменшого брата з єго нещасного положеня, просвчѣати єго, закладати для него просвѣтнѣ организацiѣ, видѣти в нѣм свого брата, тодѣ на Пôдкарпатскôй Руси житя пôшло зовсѣм иншими дорогами. Руське житя почало пôдупадати, интелиґенція од народу що раз бôльше одчужоватися, видячи в нѣм щось негôдного зватися чоловѣком. До таких сердець тяжко мôг промовити Тарас Шевченко, бо руське слово вже не ималося до душѣ. Єсли про Тараса Шевченка и знала пôзнѣйша интелиґенція, то хиба из переводôв его творôв на язык мадярский, котрѣ выходили таки из пера людей наших.

Зворот у одношеню до Шевченка наступив лиш из обновою народнього житя на Пôдкарпатскôй Руси в 900-тых роках, коли гурток вѣрньх сынов руського народа почав выдавати "Науку" и поволи зачав познакомлювати Пôдкарпатских Русинôв из его творами, Творы его шо раз часѣтйше перепечатуються на сторôнках "Науки" и "Мѣсяцословов" тов. "Уню."

Не диво отже, що той невеликий гурток людей из староѣ добы, як лиш засвѣтило сонце свободы, почав осущевляти гуманнѣ идеѣ Шевченка и йдучи за его словами высказаными в "Посланію":

Обнимѣтеж, браты моѣ,
Найменшого брата, –
Нехай мати усміхнеться
Заплакана мати,..

розсѣяв идею пôднесеня нашого народа до царства свѣтла. И коли нынѣ мы всѣ з жаром не лиш учимо его, сповняючи свôй уряд, але працею позашкôльною над народом, хорами, театральными кружками стараємося сплатити свôй довг нашому народови, несучи ему свѣтло в его роднôм языцѣ, то при тôм и сповняємо єго, знаменнѣ слова :

Учѣтеся, брати моѣ!
Думайте, читайте,
И чужому научайтесь

И свого не цурайтесь!
Бо хто матѣр забуває,
Того Бог карає,
Чужѣ люде цураються,
В хату не пускають . . .

Шевченко ще довго буде нам євангелієм братолюбія в найширшôм слова того значѣню.

Пôдкарпатська Русь. – Ужгород, 1926. – Рôчник III. – Число 3, 15 марта. – С. 51-52.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО, ЧЕХИ И СЛОВАКИ

Л. Луцѣв*

Кождому вѣдомѣ слова Шевченка з "Посланя до землякôв", де поет згадує про "Коляра,.. Шафарика и Ганку". Всѣм вѣдоме сердечне "Послание славномуП. И. Шафарику", де поет сказав:

Слава ж тобѣ,
Шафарику, Во-вѣки и вѣки,
Що звѣв єси в одно море
Славянськѣѣ рѣки.

И Шафарик, читаючи се посланя Шевченкове, плакав вдячными сльозами.

Яким вôдгомоном подôивалась творчôсть Шевченкова на батькôвщинѣ Ивана Гуса, се побачимо из дальших рядкôв. Мимо живого зацѣкавленя украинською литературою в Чехах, не звернено уваги на выхôд "Кобзаря". На Шевченка не звернули уваги нѣ в Чехах, нѣ ческѣ письмемники у Львовѣ тому, що прямо незнали нѣчого про Шевченка.

Мусимо собѣ усвѣдомити, як тяжко було тодѣ дôстати нову книгу з Росiѣ в Австрiѣ. Шафарик писав Погодинови, що про нову московську литературу знає так мало, як про китайську.

Чи знав що про Шевченка палкий оборонець украинського народу Карло Гавличек-Боровський, на основѣ його литературноѣ спадщини не вѣдомо; можна одначе догадуватися, що в часѣ свого побуту в Москвѣ (1843-1844), де заприятелювався з о. Бодянським, мусѣв молодый Гавличек чути про автора "Кобзаря".

1847. р. на цѣле десятилѣтя замкнулись за Шевченком дверѣ волѣ; в часѣ братаня славянських народôв на зѣздѣ в Празѣ 1848. р. Шевченко в "салдатськôй" (войсковôй) шинелѣ плавав на Аральскому озерѣ, дôстаючи тôлько рѣдко скупѣ вѣсти зô свѣту. А в Европѣ вôдбувалися тодѣ великѣ подѣѣ, якѣ приковували всю увагу до себе...

* *Особу автора не встановлено*

1860. р. появилася больша чеська статя про Шевченка в литомиськôм журналѣ "Obrazy zivota" з-пôд пера знаного слависта-историка, пôзнѣйше професора Варшавського университету Иос. Первольфа. Первольф (род. 1841 р.) був тодѣ студентом фильозофiѣ на Празькому университетѣ; знаючи славянськѣ мовы, працював вже тодѣ на полѣ славянського зближеня. Одною з перших його праць и є статя про Шевченка: "Taras Hryhorovič Ševčenko, basnik malo-ruský" Podal Joxef P—f.

Дальшу згадку про Шевченка можна зареєструвати щойно зр. 1862. р. Смерть Шевченка, "дається не знайшла вôдгомону в Чехах.

Цѣкаву полемику на сторôнках "Narodnich Lis-tôв" початком 1864 р. спричинив був польський емигрант Иос. Штейнике, зачепивши своєю статею Иос. Ранка. Поляк закидав Чехови, що вôн уважав Шевченка російським письменником, на що слѣдувало спростованя Ранка, в якому писалося про те, що Шевченко належить украинськôй литературѣ, а не російський.

В "Kvĕtax", выдаваных Нерудою и Гальком, друкувалася 1866 р. бôльша статя про Шевченка.

Автор ѣѣ Емануел Вавра ось як оцѣнював Шевченка: "Мѣж великѣ поетичнѣ духи, котрых творы є власнôстю цѣлого культурного свѣта, належить и Т. Шевченко. Його имя достойно стоить коло имен найвьѣзначнѣйших славянських спѣвцѣв: Мицкевича, Пушкина, Лєрмонтова и Гундулича". Автор высоко ставить поему "Невольник". Довше спинився, як Чех над поемою "Иван Гус".

Рôвночасно з першими оцѣнками Шевченка появляються и чеськѣ переклады з "Кобзаря". Иосиф Первольф у своѣй статѣ в Obraz-ax Život а подав перший чеський переклад з Шевченка. Будучого историка зацѣкавила исторична Шевченкова поема "Иван Пôдкова". Перекладав однак Первольф не з украинського оригиналу, а з російського перекладу Шевченковоѣ поемы, зробленого поетом М. Михайловым.

Коли "Чеська Академія Наук" зачала выдавати "Sbornik Svĕtovĕ Poesie" — то письменниця Ружена Єсенська, здається, за заохотою Чеха-украинофила Франтишка Ржегоржа взялася перекладати до сего збôрника Шевченка.

Такий знавець перекладноѣ штуки, як И. Франко, котрый перекладав майстерно з усѣх майже европейських мов (з чеськоѣ:

Гавличка, Неруду, Врхлицького, Махара), зачислив переклады Єсенськоѣ до "найвьѣдатнѣйших в усякôм разѣ" з усѣх чужоземных перекладôв Шевченка.

Знаный тôлько в уривках Шевченкôв "Гус" дочекався досить пôзно чеського перекладу. Щойно 1915 р. Фр. Тихий хотѣв чеським перекладом украинськоѣ гуситськоѣ поемы звеличати велику рôчницю свойого земляка.

Говорячи про Шевченка й Чехôв, мусимо згадати и про найповнѣйше на свôй час выданя "Кобзаря", зроблене в Празѣ 1874 — 1876 р. "Киѣвська Украинська Громада", бачучи зростаючу антиукраинську акцію російського уряду, выслала 1875 р. Ол. Русова за кордон зô всѣма Шевченковыми творами, якѣ досѣ находилися по руках знайомых Шевченка, щобы их там выдати. Киѣвський цензор Пузыревський за 50 рублѣв посортував всѣм знаный украинський маєток украинського генія на цензурный и не цензурный; так мало выдаватися, щобы хоч один том був допущеный в Росію. Покôйный Ол. Русов поѣхав з рукописами до Праги. Поет — урядовець петербурзькоѣ цензуры Якôв Полонський радив Русову спѣшитися, бо сподѣвався часôв, що и перший том "Кобзаря" не буде впущеный в Росію.

Так отже перше выданя Тарасовых творôв выйшло в тôй Празѣ, куды року 1845. перед 30 роками з огненою посвятою посылав Шевченко Шафарикови свого "Гуса".

Словаки могли частинно послуговатися чеськими перекладами Шевченка. Словацький библіограф Л. Різнер зазначує тôлько одинокий переклад Шевченка. Є се переклад Шевченкового вѣрша "Минають днѣ, минають ночѣ"...

Не без вплыву на мале знайомство Словакôв з Шевченком був и политичный мадярський режим, котрый маючи Пôдкарпатську Русь, не допускав ничого украинського в своѣ границѣ.

Те незнайомленя з Шевченком вôдчувала молода словацька генерація. В ѣѣ органѣ "Prúdy, revue mladeho Sloveňska" писав 1911 р. Нересицький:

"У нас загалом є Шевченко незнаный. А прецѣнь жадному народови негодилася б так поезія того спѣвця свободы, и вогненного оборонця поневоленых и пониженых, як нашому. Вся його поезія є выгуком, могутным выгуком його пристрасноѣ, покореноѣ, та при тôм молодоѣ души. Шевченко, се втѣлена душа украин-

ського народу" (ст. 334). В кôнци своѣй статѣ згадав автор про тѣ забороны, якѣ 1911. р. ставила російська влада святкуваню Шевченкового ювилею.

Тамже подав Нересницький два переклады Шевченка: ѣ) "Минають днѣ, минають ночѣ" и 2) "Заповіт", котрого кôнець ось як выѣглядае в словацькому одязѣ:

A mne v zemi velkej. Volnej
– v domove to novem –
Ne zabud'te pripomenui
Ne zlým, tichým slovom.

Шевченка в Чехах пôзнали досить пôзно, з початком шѣстьдесятых рокôв. Причины сього чисто техничнѣ: Чехи просто не мали можности пôзнати украинського поета. Коли 1860 р. выйшов новый "Кобзар", то вôдразу на нього вôдгукнулись два чеськѣ авторы. Пôзнѣйше интерес до Шевченка не втихав, все вôд часу до часу друкувалися переклады из "Кобзаря", або писалися про нього студіѣ и замѣтки. Всього 14 чеських авторôв перекладали украинського поета. Переклады сѣ чотыри разы появлялися осôбными книгами, решта по периодичных выданях. Всього перекладеных 36 поезій Шевченковых, друкувалися загально 76 разôв; словацькою мовою перекладено тôлько двѣ поезіѣ; одна з них друкувалася два разы в перекладѣ двох авторôв. Больших студій про Шевченкову творчôсть появилося три, якѣ в цѣлости освѣтлювали велику постать нашого поета.

Думаю що отсѣ моѣ рядки будуть милою несподѣванкою не лише для нас, але и для чеських поклонникôв нашого генія.

Пчôлка. – Ужгород, 1930. – 7 марта

ТАРАС ШЕВЧЕНКО*

І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте спомянути...

...І споминають Його скрізь по українських землях ; всюди там, де б'ється українське серце. Споминають Його не тільки при нагоді уродин чи смерти, але споминають Його при кождім підйомі і при кождій невдачі, що взаїмно чергуються в боротьбі українського народу за краще завтра.

І в нас на Підкарпатті, куди найпізніше блиснуло світло відродження, споминають Його, великого борця, Тараса Шевченка.

Вже 75 літ минає, як Він умер, а Його твори не тратять своєї свіжости, ні сили. Його гасла несе український народ на своїх прапорах боротьби. Він бо висказав стремління і тугу української сім'ї. І висказав це так, що кождий член цієї великої сім'ї зрозумів Його.

Гарячі мов грань і сильні як буря слова, що їх над Дніпром виронили пророчі уста, мов дужий весняний грім покотились широко-далеко по українських землях і голосили: "Вставайте! Кайдани порвіте!"

І почули ці слова люди, і запали їм вони в серце так, що жадна сила не вирве їх відти.

Вже 75 літ минає, як Він навіки закрив змучені очі. Вже восьма десятка літ проходить, як благородне, кайданами куте тіло Великого Тараса спочиває в далекому степу, над Дніпром широким, у могилі глибокій.

Умер поет.
Але огонь, який Він запалив у наших серцях горить!..
Горить, не вгасає. Не вгасає, але кріпне, дужає.

Тепер, при нагоді річниці Його уродин та смерти, ми особливо уважно роздумуємо над Його життям-боротьбою, над Його

---

* *Авторство не встановлено*

заповітом; побожно клонимо свої голови перед нашим народнім генієм.

Замісць вінця на Його могилу, що її в далекому степу вітер гладить, ми складаємо обіт:

Останемо вірними нашому народові так, як остав Йому вірним Великий наш Тарас. І так, як Він, будемо і ми боротися, щоб "була правда на землі".

Будемо боротися, щоби була "в своїй хаті своя правда і сила, і воля".

До перемоги: суспільно-господарський та літературно-критичний місячник. –Ужгород., 1936. – Рôчник II. – Число 3, березень

Василь Микитась

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ТВОРІВ ШЕВЧЕНКА НА ЗАКАРПАТТІ І ПРО ЙОГО ВПЛИВ НА МІСЦЕВИХ ЛІТЕРАТОРІВ

Геніальна спадщина Великого Кобзаря українського народу Т. Г. Шевченка є величезним культурним надбанням усього прогресивного людства. Тепер майже немає такого куточка на земній кулі, де б не звучало мужнє, пристрасне і разом із тим ліричне слово Тараса як рідною, так і в перекладі на інші мови. Його могутній талант зробив помітний вплив на творчість прогресивних письменників пошевченківської доби у всіх слов'янських і багатьох неслов'янських землях. Про це свідчать хоч би найновіші дослідження вітчизняних і зарубіжних шевченкознавців, зокрема Ф.Я. Прийми "Шевченко и русская литература XIX века" (М. Л., 1961), Б. Чайковського "Т. Г. Шевченко та білоруська література"(К., 1964), І. І. Пільгука "Традиції Т. Г. Шевченка в українській літературі" (К., 1963), М. Мольнара "Тарас Шевченко у чехів і словаків" (Пряшів, 1961), О. Шпильової "Т.Г. Шевченко і болгарська література" (К., 1963).

Зрозуміло, Тарас Шевченко був рідним і для трудящих українців, що жили в дорадянські часи за високими Карпатами. Про поширення творів поета і про боротьбу за його спадщину на Закарпатті вже написано цілу низку наукових і популярних праць, зокрема статті і книга П. Лісового "Близький і дорогий" (Ужгород, 1961), компілятивна брошура І. Добоша "Шевченко і Закарпаття" (Пряшів, 1956), статті автора цих рядків у газетах і "Збірнику праць шостої наукової шевченківської конференції"(К., 1958) та інші.

Сьогодні вже можна точніше сказати про ті шляхи, якими Шевченко йшов до своїх кровних братів за Карпатами і про яких він , напевно, знав.

По перше, закарпатцям було відоме петербурзьке першовидання "Кобзаря" Шевченка 1840 року, як це документально підтвердив П. Лісовий у книзі "Близький і дорогий". Отже, ціл-

ком можливо, що їм були доступні й інші прижиттєві видання Шевченка, а пізніше празькі, віденські та львівські окремі видання.

По друге, у названих роботах висловлювалося припущення, що закарпатці могли познайомитись із творами Шевченка і критичною літературою про нього через галицьку пресу. У зв'язку з виходом у світ академічного двотомного видання "Т.Г. Шевченко. Бібліографія літератури про життя і творчість, 1839 – 1959"(К., 1963) припущення ці підтверджуються великим фактичним матеріалом. Так, про твори і про самого Шевченка в західноукраїнських журналах, газетах і альманахах "Дневник руський", "Слово", "Місяцеслов", "Вечорниці", "Нива", "Мета", "Зоря", "Правда", "Галичанин", "Учитель", "Друг", "Ластівка", "Пчола", "Діло", "Світ", "Ватра", "Житє і слово", "Буковина", "Громада", "Руслан", "Літературно-науковий вісник" та інших періодичних і окремих виданнях лише за період від 1848 до 1900 рік згадувалося і писалося близько трьохсот разів, не кажучи вже про публікування окремих творів. Представники закарпатської літературної громадськості та інтелігенції не тільки виписували деякі з цих журналів і газет, але й друкували в них свої твори. О. Духнович, наприклад, був постійним автором "Зорі" та "Слова", друкувався також у "Галичині" і "Ластівці"; О. Павлович – у "Слові", "Зорі", "Галичині", "Руській читанці" А. Тронського (Львів, 1868); А. Кралицький – у "Зорі", "Слові", "Науковому сборнику Галицко-русской матицы", "Бесіді", "Житті і слові"; І. Сільвай – у "Слові" і т. д. А це ще раз підтверджує гіпотезу, що закарпатські письменники не могли не зацікавитися творами і самим ім'ям Шевченка, навколо яких точилася гостра літературна полеміка між москвофілами і українофілами.

По-третє, через петербурзькі, московські та київські журнали й альманахи "Весник Юго-западной и Западной Росии", "Северная пчела", "Славьянский ежегодник", "Киевская старина", окремі номери яких нам удалося розшукати в архівах Закарпаття і в яких є матеріали про Шевченка.

По четверте, через чеську і словацьку періодику. Детально це питання висвітлене в згаданій монографії чехословацького дослідника М. Мольнара та ґрунтовній бібліографічній робо-

ті Єви Вілінської і Ореста Зілінського "Taras Sevćenko v české kulture", яка вийшла окремою книгою в празькому видавництві "Slovanská kniovna"(1962). Важливо зазначити тут, що перший переклад поеми Шевченка "Іван Підкова" на чеську мову з'явився ще за життя поета – в 1860 році, а уривки знаменитої поеми "Єретик" були перекладені і опубліковані в чеському журналі "Zvony" за 1863 рік. Із зрозумілих причин ця поема згодом переклададалася різними перекладачами і друкувалася в різних виданнях. Взагалі до кінця XIX ст. у періодичних чеських виданнях було опубліковано близько 50 поетичних творів Шевченка та понад 60 різних статей, рецензій і заміток про нього. Живучи в безпосереднім сусідстві і маючи дуже тісні культурно-літературні зв'язки з чехами та словаками, закарпатські письменники і грамотне населення могло читати Шевченка у зазначених перекладах.

По-п'яте, в умовах Австро-Угорщини закарпатцям могли бути доступні віденське видання роботи М. Драгоманова "По вопросу о малорусской литературе"(1876), женевські збірники "Громада" (1878 – 1879), де вперше друкувалися праці Драгоманова "Шевченко, українофіли і соціалізм", Ф. Вовка "Т. Г. Шевченко і його думки про громадське життя". Були відомі і перші переклади Шевченка на угорську мову ще в XIX ст.

І, нарешті, по-шосте. Значно ширше ознайомлення з невмирущою спадщиною Кобзаря припадає на 20-30 роки XX ст., коли твори постійно передруковувалися в місцевій, особливо прогресивній пресі, видавалися окремими збірочками. Всенародне визнання здобули тут і найґрунтовніші радянські видання "Кобзаря", що проривалися на Закарпаття через гори і кордони, поліцейську цензуру.

Питання про вплив Шевченка на творчість закарпатських письменників тільки ставилося, але в достатній мірі ще не вирішувалося. Принагідні згадки є у працях П. Лісового ("Близький і дорогий"), В. Микитася ("Боротьба за спадщину Шевченка на Закарпатті" і "О. В. Духнович" (1959), А. Шелепецького ("Наскільки пізнали Україну та твори Т. Шевченка будителі Закарпаття", журнал "Дружно вперед", Пряшів, 1961, № 3), І. Вишневського ("Традиції та сучасність", Львів, 1963) та інших авторів.

Нещодавно з'явилася невелика стаття пряшівського дослідника Й. Шелепця "Шевченко і Павлович", де поряд із цікавими думками є і хибні або суперечливі. Так, наприклад Шелепець заперечує будь-яку подібність і вплив поеми Шевченка "Іван Підкова" на поему О. Павловича "Дума об отамане Підкові убитому Польшей во Львові", кажучи, що вони "діаметрально різні", "між ними немає жодної схожості..., жодного Шевченківського впливу у поемі Павловича не чути". Однак судити про впливи тільки на підставі подібності сюжетів було б, принаймні, наївним, що далі заперечує і сам Шелепець, говорячи про вплив загального настрою Шевченкової творчості на Павловича. З самою поемою "Іван Підкова" Павлович міг познайомитися через своїх родичів у Львові, у яких він виховувався малим хлопцем, і через чеські переклади її, надруковані в "Obrazy Zivota" (1860, ч. 7) чи в пізніших виданнях. Крім того, не можна заперечувати наявності романтизму в обох поемах та певних слов'янофільських ідей. Від Шевченка і чеських та словацьких будителів іде у Павловича заклик до єднання, до братання всіх слов'ян у єдиній сім'ї народів-братів. До речі, багатьом своїм творам Павлович давав назву просто "Думка", що ми маємо і в ранній творчості Шевченка. Частина таких поезій Павловича опублікована ("Думка над Маковицеградом", "Думка над могилою", "Думки", "Думка" та ін.), ще більше їх зберігається в рукописі у фондах Львівської публічної бібліотеки.

Якщо про вплив Шевченка на творчість О. Духновича і О. Павловича вже дещо сказано, то про інших письменників другої половини XIX стоїть майже не говорилося. Перш за все маємо на увазі Ф. Злоцького (1846 – 1924), який у своїй творчості стояв найближче до Павловича і зазнав деякого впливу поезії Шевченка та народної творчості.

Епігонське наслідування Шевченка і народної пісні помітні також у віршах маловідомих поетів початку XX ст. С. Білака, Ф. Костраби, І. Васька, І. Апшая та Луки Дем'яна, що друкувалися в "Місяцесловах", "Науці" та "Неділі". Хоч тематика їхніх поезій, як і форма, була примітивною, однак вони круто повернулися від горезвісного "язичія" до розмовної мови своїх земляків, до літературної мови галицьких і східно-українських письменників.

Інтенсивне розповсюдження творів Шевченка в 20-30-х роках нашого віку, загальне піднесення літературного процесу на Закарпатті в цей час, природно, посилило увагу місцевих літераторів до поезії Великого Кобзаря, яка зробила на них найпомітніший вплив у дорадянський період. Вже говорилося про вплив на творчість Ю. Боршоша-Кум'ятського, Д. Вакарова, О. Улинця.

До цих думок необхідно зробити істотні доповнення. Могутня поезія Шевченка благотворно вплинула на кращі твори В. Гренджі-Донського – романтичну поему "Червона скала", поезії "Вбитий герой", "Ударив з неба грім з огнем", "Ой високі гори..." та збірку "Тернові квіти полонин". Між іншим, Ґренджа-Донський присвятив Шевченкові поетичний твір "Пророкові – великому Кобзареві", якого поліція заборонила читати на Шевченківському вечорі в Ужгороді 1928 року. Як редактор "Нашої землі", Ґренджа-Донський сам популяризував геніальну спадщину Кобзаря, широко інформував про вшанування його пам'яті на Радянській Україні. Можна з впевненістю сказати, що не було такого номера журналу, де б не було згадки про Шевченка. Шкода тільки, що автор і редактор не завжди стояли на належному ідейному рівні.

Вплив Шевченка позначився на творчості трьох "гірських квіток" – поетес Марійки Підгірянки, Миколаї Божук, Марусі Тисянської-Кабалюк. У цьому можна легко переконатися, якщо переглянути невеличку збірочку їхньої поезії, видану в 1962 році. Окремі твори є просто наївним переспівуванням Шевченка, та це й не дивно, бо він для них був натхненням, порадником, джерелом радості і совісті.

Нову сторінку в традиції Шевченка на Закарпатті вписала неповторна радянська дійсність. Не окремі твори, а вся спадщина революціонера-демократа стала невід'ємною частиною духовної культури і для багатонаціонального населення Радянського Закарпаття. Нещодавно видана Закарпатською обласною бібліотекою і бібліотекою Ужгородського університету пам'ятка до 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка "Шевченко і Закарпаття" красномовно розповідає мовою бібліографії і про поширення творів поета в області, і про нові літе-

ратурні твори письменників Закарпаття Л. Балли, М. Вовка, І. Мельника, С. Панька, П. Угляренка, І. Чендея, присвячені Боянові українського народу.

Безперечно, що нові розшуки принесуть і нові цікаві дані про таке важливе питання, як Шевченко і Закарпаття.

Тези доповідей та повідомлення наукової конференції професорсько-викладацького складу, присвяченої 150-річчю з дня народження Тараса Григоровича Шевченка / Ужгород. держ. ун-т ; редкол. : Й. О. Дзендзелівський [та ін.]. – Ужгород, 1964. – С. 8-12.

Василь Поп

ШЕВЧЕНКО В ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКІВ ЗАКАРПАТТЯ

Літературна Шевченкіана нараховує сьогодні велику кількість віршів, балад і поем, оповідань і повістей, романів і драматичних творів, у яких автори художнім словом намагаються оживити добу й образ поета, передати любов і шану до нього нових і нових поколінь.

До постаті великого українського Кобзаря звернулися і письменники Закарпаття, для трудящих якого поет був символом патріотичної гордості, революційної боротьби проти "своїх" і чужоземних гнобителів, за краще майбутнє. "Він, – писав комуністичний журнал "Наша земля" в 2 номері за 1927 рік, – найбільший син того самого народа, котрого й ми є нероздільною частиною. І ніхто не зможе нас відмежувати від його думок".

У тому ж номері журналу, до речі, присвяченого Т. Г, Шевченкові, було розміщено і вірш В. Ґренджі-Донського "Могила пророка". На противагу таким письменникам, як, скажімо, С. Черкасенко (п'єса "До світла, до волі"), що малювали образ Шевченка в ідилічному плані, Ґренджа-Донський намагається підкреслити, що Шевченко і за життя і після смерті запалював трудящих до боротьби з соціальним і національним гнітом. Не лише твори, але й могила Шевченка наводили страх на царських сатрапів:

Дрижав престол тюрми народів,
Тряслись московські стіни:
Царі боялися могили
Пророка України.

Народ ходив, горнувсь на скаргу
Щороку до могили,
Царі гармати наставляли –
Та не зломили сили!

Народ бродив колючим терньом,
У крові до коліна,
Пророк збудивсь, промовив зтиха:
"Повстане Україна!"

В. Ґренджа-Донський називає Шевченка "великим пророком", вкладаючи в цей образ революційний зміст, утверджуючи ідею боротьби за соціальну правду. Цим віршем поет заперечує тим українським буржуазним націоналістам та їх підспівувачам на Закарпатті, які намагалися видавати Шевченка за поборника суто національних інтересів.

Серед творів літераторів дорадянського Закарпаття своєю життєвою правдою привертає увагу і оповідання П. Пойди "По гриби". Автор тепло розповідає про простих сільських хлопчиків, які вирішили назбирати грибів і на виручені гроші придбати для читальні портрет любимого Кобзаря.

Глибше художнє осмислення образу Т. Г. Шевченка здійснили письменники Радянського Закарпаття, трудящі якого практично відчули здійснення заповітів поета. Хоч письменники Закарпаття ще не створили історико-біографічних полотен з життя Кобзаря, однак у ряді віршів та оповідань вони по-своєму осмислюють шевченківські місця, висловлюють почуття і думки радянських людей про поета, його мрії, показують його близькість інтересам трудящих різних національностей.

Народний коломийкар О. Улинець від імені своїх земляків висловлює палкі почуття любові до Шевченка. Київ, Дніпро асоціюються у нього з іменем Кобзаря:

У весняну ясну днину
З Дніпром розмовляю.
Любов посилаю.

Прийми, батьку, щире слово
З серця України,
Прийми, славний наш Кобзарю,
Шану Верховини!

("Красень на Дніпрі")

В іншому вірші "Шанує Вкраїна" соціалістичні перетворення О. Улинець вдало передає образами "квітучого саду", "нового Дніпра" і завдячує це теплу братерства народів, про яке так мріяв Тарас.

З іменем Шевченка, його заповітними думками зв'язує наші мирні творчі будні, оновлення і розквіт Радянської України, возз'єднання всіх її земель в єдину "вольну, нову сім'ю" і коломийкар І. Мельник:

Те зерно, що ти посіяв
Уродило рясно:
Над радянським краєм сонце
Волі сяє красно.

Україна приласкала
Всіх до себе діток.
Ми вінок тобі сплітаєм
Із барвистих квіток.

У сім'ї радянській, вільній,
Сповнені любові,
Згадуєм тебе, Тарасе,
Добрим, вдячним словом!

("Т. Г. Шевченкові")

А у вірші "Повій, вітре!" І. Мельник, використовуючи поширений художній прийом звертання, з подякою і гордістю говорить-звітує Кобзареві про розквіт України в братній сім'ї радянських народів.

Вдало зіставляє понівечену колишню і радісну сучасну долю трударя Ю. Шкробинець у вірші "Катерина". Обездоленій Шевченковій Катерині протиставляє автор світлі шляхи у житті нашої молоді.

Крізь багато віршів виразно проходить ідея безсмертя Тараса. Його безсмертя – в безсмерті рідного народу, його величних діянь, – стверджують поети. Він живе в уяві народу. Поет В. Панченко у формі легенди ("Легенда") розповідає про дідуся, що владно крокує по радянській землі як наш сучасник.

Про Велич Шевченкових дум і силу його поетичного слова розкриває В. Панченко у віршах "Тополя", "Розмова з Дніпром", вдаючись до використання Кобзаревих образів. На жаль, поети часто декларують свої почуття, повторюють уже трафаретні образи, відомі мотиви, не знаходячи цікавих деталей, нових тем, вагомих і свіжих думок для художньо яскравого розкриття духовного багатства Шевченка, краси глибинної сутності його слова.

В цьому відношенні вигідно виділяється вірш П. Скунця "Тарас". Поет розкриває суть вічності Кобзаря, його прометеїзм, бо ж з фізичною смертю почалось його нове велике життя.

Запорукою цьому, наголошує П. Скунць, стало саме найвище надбання – органічне злиття Шевченка з народом, з його думами і болями, що принесло його безсмертя.

Коли поет народним гнівом став,
І вже народ немислимий без нього.

В українській поезії відомий цілий ряд віршів, присвячених священному місцю на Чернечій горі – Шевченковій могилі. Цілком по-своєму підходить до вирішення цієї теми угорський радянський поет Л. Балла у вірші "Біля могили Шевченка".

Ліричний герой приніс Шевченкові "від народу Петефі" чисте, схвильоване серце і свою любов. Він усвідомлює історичну місію Шевченка у визвольній боротьбі, стверджує мирні трудові звершення вільних народів, підкреслює, що Кобзар, думи якого нині стали "піснею живою", "в народі вічно буде жить", бо він близький і рідний усім трудящим світу:

Кобзарю наш, ти піснею живою
В серця ввійшов, ти друга-брата кров
В мені стривожив думою святою.

(Переклад Ю. Шкробинця)

Розмова про Шевченка стає для Л. Балли приводом до вагомих художніх узагальнень про дружбу угорського й українського народів, спільність їх історичної долі, про колишні і нинішні часи, про силу і красу нового, щирого браття народів.

Рідко вживана поетами строфічна форма терцини з властивими для неї п'ятистопним ямбом і ланцюговим римуванням ефек-

тивно використана тут для історичного проектування фактів дійсності, для розкриття закономірного зв'язку різних епох, для підсилення вольових інтонацій і урочистого ствердження буття як діяння. А часте повторення слів: "Я від народу Петефі прийшов" підсилює громадський пафос твору, його ліризм.

В іншому, епічному плані будує свою розповідь про долю Кобзаревих героїв, зокрема Катерини, угорський радянський поет В. Ковач у вірші "Перед пам'ятником Шевченка". Поет ділиться асоціаціями під враженням харківського пам'ятника народному співцеві і роздумує над долею Катерини, яка "стоїть сиротливо схиливши голову, гнана соромом у море". "Рука і серце її пробите безжалісною кулею" фашиста, але невмируща Катерина. Символічно звучать рядки: "гордо стоять облиті дощем і снігом велетні, серце їх зранене, та їх не бере тлінь часу і іржа".

Відомо багато фактів, коли закарпатські трудівники любовно зберегли портрет Шевченка, як священну сімейну реліквію. Один із таких епізодів і ліг в основу оповідання І. Чендея "Ярина", у якому розповідається, як верховинець Митрич у дорадянський час любовно зберігав у своїй хаті портрет великого Кобзаря. На запитання жандарма, чи то святий, господар з гідністю відповідає: "Святий! Найбільший з усіх святих великомучеників! То наш святий! Шевченко!". Коли ж жандарми насильно забирають цю дорогоцінну реліквію, Митрич обурено відрізав: "Бери, пануй, смішкуйся над нами, гартуй злість у нас, щоб вона потім тебе вогнем палила! Звідти візьмеш, понесеш, а звідси – ніколи! – Ілько вдарився в груди".

У цьому гострому епізоді досить повно окреслюється духовний світ героїв, чітко виявляються і характери, допомагаючи розкрити основну ідею твору – наростання в масах боротьби за свободу, за возз'єднання з Радянською Україною і беззавітну любов трудівників до Шевченка, який революціонізував їх. Старий верховинець Митрич із його священною любов'ю до Шевченка, до волі виростає тут у рішучого і свідомого борця за високі людські ідеали, співцем яких і був поет.

З іншою ідейно-художньою метою вводить портрет Шевченка і згадку про поета П. Угляренко в оповіданні "Осіння гроза". Відштовхуючись від любовно виведених на рушнику слів "Обні-

міться ж, брати мої, молю вас, благаю…" автор розповідає живу легенду наших днів, коли пророчі слова Шевченка стали нормою моралі, дійсністю, втіленою в долях, шляхах і ділах людських. Герої оповідання П. Угляренка – і українець, і угорець, і росіянин – щиро здружилися і поріднилися, вболіваючи за загальне колгоспне добро. Письменник захоплено узагальнює: "великий трудовий рід, і всі як брати, як рідні…". Є, звичайно, щось символічне у тому, що закарпатець Федір Вагерич шле в далеке село Казбарино дорогий його серцю подарунок – вишиваний портрет Шевченка і рушник із його словами, незабутній російській матері, що колись прийняла його за сина.

Як натхненник у боротьбі і в праці, як зразок вірного служіння народові, Вітчизні сприймається і художньо осмислюється великий український народний Кобзар митцями різних літератур, жанрів, стилів і епох. Не випадково Ю. Гойда в одній із своїх записних книжок зробив таку яскраву помітку-зізнання: "Т. Г. Шевченко щоденно питає з портрета: "Що ти сьогодні зробив?". Після вдалої роботи його погляд здається лагідним, як у доброго батька, але погляд його дуже сердитий, якщо я за останній день нічого не зробив".

Як бачимо, письменники Закарпаття, як і всі радянські митці, що звертаються до світлого образу Т. Г. Шевченка, на різному життєвому матеріалі, в різних художніх жанрах і планах показують всенародну шану і любов до нього, стверджують його велич і безсмертя.

Тези доповідей та повідомлення наукової конференції професорсько-викладацького складу, присвяченої 150-річчю з дня народження Тараса Григоровича Шевченка / Ужгород. держ. ун-т ; редкол.: Й. О. Дзендзелівський [та ін.]. – Ужгород, 1964. – С. 13-17.

Юрій Шкробинець

ШЕВЧЕНКО І ПЕТЕФІ

Паралель "Шевченко і Петефі" не нова в літературознавстві. Однак вона проводилася, як правило, мимохідь, у зв'язку з іншими проблемами. Безпосередньо цій темі присвятив свою невелику статтю-замітку Г. Стрипський, надруковану 1916 р. під назвою "Шевченко і Петефі" в угорському журналі "Ukránia".

Питання ідейно-художньої спорідненості Шевченка і Петефі торкалися А. Луначарський у своїй статті "Олександр Петефі" (1925 р.), Л. Первомайський (1938 р.), А. Малишко (1949 р.), академік О. І. Білецький у статті "Світове значення творчості Шевченка" та деякі інші автори. Зупинившись на порівняльних, які проводилися і проводяться між Шевченком, з одного боку, і Бернсом, Беранже, Шеллі і Гейне, з другого, О. І. Білецький робить висновок: "Найбільше співзвучного у Шевченка з поетом угорського революційного руху Шандором Петефі".

Шевченко (1814 – 1861) і Петефі (1823 – 1849) не зустрічалися, не читали творів один одного, хоча й були сучасниками. На перешкоді стояли не тільки державні кордони між Австро-Угорщиною та царською Росією, а й цензурні та мовні бар'єри, переслідування творчості великого Кобзаря.

Чи могли чути один про одного ці два великі сини своєї епохи? Петефі, певно, не міг. Згідно з твердженням І. Кулчара, перша згадка про Т. Г. Шевченка в угорській пресі зустрічається в одному з номерів журналу "Korunk tárcái"за 1865 рік. Перший переклад одного з віршів Шевченка на угорську мову, як вказує угорський академік Й. Вальдапфель, з'явився лише в 1888 р.

Шевченко міг чути про Петефі, зокрема від соратника Чернишевського – революційно-демократичного поета, публіциста і перекладача М. Л. Михайлова (1829 – 1865), який у 1859 – 1860 рр. завідував відділом зарубіжної літератури журналу "Современник» і, за свідченням свого друга М. В. Шелгунова, "почував себе вдома в зарубіжній і російській літературі". Михайлову належать перші російські переклади віршів Петефі, зокрема вірша "Пісня" ("Проснувшись, плачет дитя больное"), здійсненого до арешту

Михайлова (вересень 1861 р.), очевидно в період його зустрічей з Шевченком.

Про інтерес Шевченка до Угорщини свідчать інші місця в його повісті "Капитанша" (1855 р.). Українець-хазяїн, в якого заночував герой повісті і якого автор змальовує з великою симпатією, говорить: "Я и по-французкому и по-немецкому умею. Еще в десятом году, когда ишлы мы из-под турка, один венгер выучив мене, царство ему небесное!"

Тут же герой, від якого ведеться розповідь, згадує "Записки руського офіцера". Точніше ця книга називається "Письма русского офицера" (вийшла в 1815 р., в Москві) і належать перу Ф. М. Глінки (1786 – 1880), – поета і публіциста, учасника Вітчизняної війни 1812 р. і походів у Францію, одного з перших російських подорожувачів, які побували в Угорщині. У своїх нотатках, з якими, виявляється, був знайомий Шевченко, Глінка з захопленням пише про батьківщину Шандора Петефі: "Венгрия! Как приятно путешествовать по сим местам! Какая картина! Длинные цепи гор Карпатских: издали голубые верхи их синеют сквозь прозрачную завесу белого тумана... Чистые перелески, зеленые полянки, виноградные сады придают много и прекрасних мест: извне это бесподобная земля".

У повісті "Капитанша" говориться і таке: "Кроме современной литературы, у нас часто заходила речь о тонкой политике Меттерніха". Йдеться тут про австрійського князя Меттерніха, який вкрив Угорщину в'язницями й ешафотами, про Меттерніха, якого всім серцем ненавидів Петефі. Звичайно, вислів "тонка політика" – це добре завуальована іронія. В оцінці цього реакціонера зі "Священного Союзу" Шевченко стояв на точці зору Герцена, який у своїй статті "Война", вміщений у "Колоколі" за 1 липня 1859 року, писав так про угорський народ і його ката Меттерніха: "Это какое-то кованое плем'я, до того упругое, что сам Меттерних не мог никогда его сломить. И когда Венгрия восстала, Австрия дышала на ладан, и совсем перестала бы душать, если бы не преступная рука Николая. Николай, помагая Австрии, изменил столько же России, сколько Гергей, помагая ему, изменил Венгрии".

Відгуком Шевченка на революційні події в Європі 1848 р. була поезія "Царі" (1848). В ній поет мріяв про те, щоб "зогнать оскому

на коронованих главах, на тих помазанниках божих... і ми б по-держали в руках святопомазану чуприну". Шевченко закликав:

Бодай кати їх постинали
Отих царів, катів людських!

Цього ж року Петефі написав свій революційний вірш "На шибеницю королів" сповнений такої ж непримиренності й ненависті до монархів:

Нема вже Ламберга – кинджал зробив своє.
Латур повішений. Час іншим настає.
Народе, врешті й ти відчув свою могуть!
Все це гаразд, усе! Туди падлюкам путь!
Але яка користь. Не досить двох голів!
На шибеницю королів!

Такого характеру й вірші Петефі "Лук мій славний", "До королів", "Проти королів" та ін. Цікаво відзначити, що поезію Петефі "Повісьте королів" не наважився надрукувати жоден із тодішніх видавців, вона, як і багато революційних творів Шевченка, поширювалася в рукописах, побачивши світ в 1874 р. тільки після загибелі поета.

Непримиренність до коронованих і некоронованих гнобителів, від яких "добра не жди, не жди сподіваної волі", – ця риса міцно єднає творчість Шевченка і Петефі. Обидва вони викривали псевдопатріотизм поміщиків і обивателів. Про це свідчать твори Шевченка ("Сон", "І мертвим і живим", "П. С."). і Петефі ("Угорський дворянин", "Пал Пато", "До графа Шандора Телекі" та інші. Автор вірша "Палац і хатина" Шандор Петефі перегукується з Шевченковими творами, прийнятими ненавистю до поміщицьких палат, до прокляття російського поля – панського будинку (вислів Герцена), закликами до революційного перетворення суспільства.

І Шевченко, і Петефі бачили найвище призначення поезії в служінні народові, його боротьбі за визволення з-під феодально-кріпосницького гніту. У Шевченка співець – проста людина з народу ("Перебендя"), борець за його волю. Петефі вважав, що поезія – це храм, у який "дозволено вступати у личаках і навіть босоніж".

Любов до батьківщини в обох поетів поєднується з любов'ю до всіх народів, з уболіванням за їх долю. Шевченків "Кавказ", його "Заповіт" з мрією про сім'ю вільну, нову перекликається з віршем Петефі "Мене тривожить мисль одна", з його поривами:

"І враз відчувши гру живої крові
Всі постають під прапори багрові.
Як прозвучить від заходу до сходу
Священний клич: "Всесвітняя свобода!.."
Хай тоді в тій борні
Доведеться мені
Пролить з юного серця останню краплину".

Обидва поети гнівно викривали реакційну суть релігії, "годованих ченців" (Шевченко "Світе ясний, світе тихий", "Єретик" та ін., у Петефі "До дюлдейських юнаків").

Багато віршів обох поетів ще за їх життя стали народними піснями. Їх народність не тільки в формі творів, а й у їх змісті, у вірному відтворенні дум і сподівань трудящих.

У Шевченка і Петефі органічно поєднувалося слово і діло. Те, за що вони боролися за допомогою віршів, було кровною справою їх життя.

Обох поетів споріднює спільна любов до таких видатних представників світової літератури, як Шекспір, Беранже та інші.

Ще довго після їх смерті Шевченко і Петефі були для своїх народів символами боротьби за соціальне і національне визволення.

Як трудящі України вірили в силу свячених ножів, захованих на могилі Тараса до слушного моменту, так угорський народ навіть після загибелі свого поета-співця вірив у життя Петефі, який прийде і поведе його на нові бої за волю.

Тези доповідей та повідомлення наукової конференції професорсько-викладацького складу, присвяченої 150-річчю з дня народження Тараса Григоровича Шевченка / Ужгород. держ. ун-т ; редкол.: Й. О. Дзендзелівський [та ін.]. – Ужгород, 1964. – С. 69-73.

Віра Васовчик

Т. Г. ШЕВЧЕНКО В УГОРСЬКІЙ КРИТИЦІ ДО 1945 РОКУ

Творчість великого Кобзаря стала відома далеко за межами Росії ще за життя поета. Особливо багато перекладів поезій Шевченка і критичних матеріалів про нього з'являється на сторінках закордонної преси в другій половині XIX століття. В цей час і в Угорщині посилюється інтерес до російської та української літератур. Угорська критика минулого століття ще не диференціює чітко російську і українську літератури, тому й не дивно, що Шевченка іноді характеризують, як "російського" поета. Але вихідці з Закарпаття (Жаткович, Стрипський) вже згадують "малоруську" літературу, яка відрізняється від російської і має свою історію.

Говорячи про відгуки угорської критики кінця XIX і початку XX століття на творчість геніального українського поета, слід виділити те основне, що об'єднує їх. Перш за все, високу оцінку одержує гнівний революційний пафос Шевченка, за що часто порівнюють його з великим угорським поетом Петефі. Однак розуміння революційності буржуазними критиками обмежене, бо вони підкреслюють тільки національно-визвольний характер революційної боротьби, вихолощуючи повністю її соціальний зміст як у творах Шевченка, так і в творах Петефі. Поетичний дар Шевченка критиками ціниться високо. Його важка доля мученика за волю викликає щире співчуття.

Одне з перших повідомлень в Угорщині про Шевченка надруковано в популярному журналі "Недільна газета" ("Vasárnapi uiság"), № 38, 1888 під назвою "Один російський селянський поет" (Egy orosz parastköltő). Стаття підписана криптонімом К.Т.К. Це Könyves Tóth Kálmán (Кеньвеш Товт Калман), відомий у свій час літератор. Автор підкреслює, що коли Толстого, Тургенєва, Пушкіна знає вся освічена Європа, незаслужено забувати про такого по-справжньому талановитого поета, як Шевченко. Біографію поета подає на історичному фоні, наголошуючи на волелюбності, гордості українського народу, який не скоряється кріпосницькій системі. Очевидно, автор обізнаний з історією України, добре

знає твори Шевченка, часто наводить уривки з його "Журналу". Особу Шевченка-людини трактує дещо в романтичному дусі, як героя "недооціненого світом". У зв'язку з нездійсненними мріями поета про сімейне життя, автор намагається довести, що його не визнав народ. З такою думкою критика не можна погодитись, бо трудовий народ України цінив і шанував Шевченка.

Цікаво порівняти оцінку К. Товта з висловлюванням іншого критика та перекладача російської та української поезій на угорську мову Миколи Матея (Máthé Miklós). І Матей, і К. Товт – представники духовенства, але коли К. Товт в основному вірно оцінив Шевченка, то М. Матей у своїй статті "Egy ukrajnai költő" (Один український поет: Тарас Шевченко), надрукованій в газеті "Magyar Allam" (Угорська держава) № 150 за 1896 рік не зміг побороти свою станову обмеженість, тому картав Шевченка за "зневагу" до царя, непокірність і ненависть до пануючих класів.

На відміну від К. Товта та Матея, які оцінювали Шевченка, як селянського поета-самоучку, Калман Жаткович характеризує його, як найвидатнішого представника української літератури. В рецензії на шеститомну історію української літератури О. Огоновського, надрукованій в журналі "Magyar szemle", № 26 за 1900 рік (Угорський огляд) під назвою "A kis-orosz irodalom történeték rövid vázlata" (Короткий нарис української літератури) Жаткович підкреслює, що в Австро-Угорщині живуть понад 3 мільйони українців, які своєю мовою, культурою єдині з 17-мільйонним українським народом Росії. Він першим з угорських критиків висунув тезу спорідненості Шевченка з творчістю Петефі. На думку автора, з творів російської літератури тільки поезії Пушкіна і Лермонтова можуть змагатися з поезіями Шевченка. Основний зміст творів Шевченка він бачить у співчутті до пригноблених і оспівуванні героїчного минулого.

Героїчна тематика творів Шевченка високо ціниться й іншими критиками. Так, Іштван Молнар у статті "Тарас Григорович Шевченко. Російський народний поет" (Tárász Grigorjevics Sevcsenkó. Egy orosh népköltő), надрукованій в журналі "Ukrania" за 1910 рік, звертає особливу увагу на патріотизм поета. Україну автор називає Еладою Росії. Своєрідну свіжість шевченківського таланту Молнар пояснює тісним зв'язком поета з народним життям, вка-

зує на те, що Кобзар черпав натхнення з народної поезії, його твори насичені народними образами – героїчними (Хмельницький, Залізняк, Гонта й інші) і казковими (русалки, тіні предків, заворожені дівчата). Автор високо цінить і шанує багатство духовних сил, глибину почуттів, властиву слов'янським народам. "Як би дивно не звучало, – говорить Молнар, – але мабуть немає багатшої на світі душі від велетенського духу російського народу, так же, як немає більш родючогоґрунту від славного чорнозему". Відзначає, що поет багато зробив у справі пробудження національної свідомості українців. З творів Шевченка найбільш важливим вважає поему "Гайдамаки". Нарис про творчість Шевченка автор ілюструє перекладами творів поета, зробленими ним самим. Але відбирає в основному такі вірші, які за своїм змістом були найближчі до розуміння автором шевченківської поезії, насичені народними казковими образами. Так, він захоплюється віршами "Тече вода в синє море...", "Ой не п'ються пива, меди...", "Вітер буйний". На думку автора, найбільш характерним у творчості поета є "Свіжість і безмежність величезних просторів, насичених диханням польових квітів, тополь, очеретів, спогадів про славне козацьке минуле, страждання кріпаків". Молнар цінить Шевченка як "малоруського" національного поета.

Гіядор Стрипський вважає поезію Шевченка національною програмою українців. Він знову проводить паралель між творчістю Шевченка і Петефі. Його стаття "Kisoroszok Petőfije", надрукована в журналі "Vasárnapi ujság" за 1914 рік № 15, так і називається "Петефі малоросів". Крім того, автор порівнює культ Шевченка на Україні з культом Данте в Італії, бо так само, як і Данте в Італії, на Україні Шевченко підняв народну мову до рівня літературної. З Петефі його ріднить демократизм, справжній народний зміст вольової лірики і спільна з творами тематика – воля, справедливість і кохання. Він і пізніше в редагованому ним журналі "Ukráinia" (Україна), починаючи з 1916 року систематично публікує переклади віршів Шевченка, друкує серію статей про творчість поета з націоналістичних позицій, трактуючи його як виразника ідей "самостійної України".

Після Першої світової війни вже дуже мало матеріалів про Шевченка в угорській пресі. В тридцятих роках про нього є праці

угорською мовою, видані за межами Угорщини. Так, у 1936 році надрукована стаття про Шевченка в угорському журналі "Korunk" ("Наш час"), який виходив у Румунії. У московському журналі "Uj hang" (Новий голос) за 1939 рік № 4 була надрукована стаття угорської поетеси Шарольти Лані під назвою "Tárász Sevcsenkó. Születésének 125 fordulójára" ("Тарас Шевченко. До 125-річчя з дня народження") та кілька перекладів віршів Шевченка.

По суті це перша спроба марксистської оцінки шевченківської поезії в угорській критиці. Автор підкреслює тягу Шевченка до мистецтва, характеризує важкий, сповнений перешкод шлях до мистецтва. Вона звертає увагу на благотворний вплив поезій Пушкіна на розвиток Шевченка. Саме під впливом передової російської культури розкрився і зміцнів талант Кобзаря. Жадоба до знань, тяга до краси не віддаляють Шевченка від народу, а навпаки, загострюють ненависть до соціальної несправедливості, і юний поет повертається на Україну з певною програмою – боротись проти соціальної несправедливості. Ш. Лані звертає увагу на петербурзькі зв'язки Шевченка з представниками передової російської інтелігенції – Чернишевським, Добролюбовим. Вона правильно відзначає, що заслання не зламало його волю, прагнення до боротьби, поет і після заслання продовжував висловлювати протест проти поневолення народу і власної покаліченої долі.

Кількість критичних матеріалів про Шевченка в Угорщині до 1945 року мала. Але в них правильно характеризується Шевченко не тільки як національний поет, а й борець за волю, борець проти царського самодержавства. Творчість Шевченка в Угорщині стала здобутком широких мас тільки після визволення Угорщини Радянською Армією. Але й та невелика кількість матеріалів, що дійшла до нас, свідчить про великий інтерес угорців до творчості українського поета.

Тези доповідей та повідомлення наукової конференції професорсько-викладацького складу, присвяченої 150-річчю з дня народження Тараса Григоровича Шевченка / Ужгород. держ. ун-т ; редкол. : Й. О. Дзендзелівський [та ін.]. – Ужгород, 1964. – С. 74-77.

Петро Лінтур

"ТОПОЛЯ" ШЕВЧЕНКА ТА НАРОДНІ БАЛАДИ ЗАКАРПАТТЯ

"Тополя" Шевченка – один із найпопулярніших творів геніального поета, що увійшов у всі шкільні хрестоматії і розглядається в багатьох критичних роботах, монографічних і спеціальних. У серії статей розкриваються і фольклорні джерела цього твору (див. М. Костомаров "Об историческом значении русской народной поэзии", Етнографічні писання Костомарова, держ. вид. України, 1930, ст. 30; І. Пільгук "Балади в українському фольклорі і балади Т. Г. Шевченка", Учені записки Харківського державного університету ім. Горького, № 17, Х., 1939; Т. Комаринець "Шевченко і народна творчість", Київ, 1963, стор. 31-35 і інші).

Однак наші літературознавці підкреслюють, у першу чергу, близькість "Тополі" до народних казок і легенд. Наприклад, М. Костомаров, а слідом за ним Т. Комаринець наводять сюжет української легенди про молодого козака, який поїхав за море, залишивши дома милу. Нещасна дівчина чекає – не дочекається свого жениха і з нудьги перетворюється в тополю. Іван Франко також пов'язує "Тополю" з народними казками.

Що стосується народних пісень, то відзначаються тільки окремі подібні мотиви; зокрема Т. Комаринець порівнює "Тополю" з відомою української баладою з метою повернення милого. Нам здається, що ця пісня має тільки віддалену схожість з шевченківською баладою. Козак, хвалячися своїм багатством, говорить дівчині, що він не хоче на ній женитись, і дівчина знаходить "розмай-зіллечко", варить його в спирті – "горілці" і закликає милого. Козак з'являється верхи на "сивому коні".

Нам пощастило записати в с. Горбки Берегівського району Закарпатської області народну баладу, яка і за своїм сюжетом, і за жанровими ознаками, і за стилем стоїть значно ближче до "Тополі" Шевченка, ніж названі пісні. Сюжет її такий: дівчина гаряче полюбила парубка, але він поїхав далеко "в білий світ", і ось уже сім років немає від нього вісті. В страшній нудьзі дівчина йде до ворожки і молить помогти її горю. Баба "добра була", вона від душі бажає полегшити страждання дівчині і радить їй викопати в полі під калиною "пахучої трави" і по-

садити милому в сад. Якщо трава прийметься – він повернеться, якщо ні – він загинув. Дівчина знайшла ці "пахучії трави", викопала і посадила милому в сад, але трави висохли... Проливаючи гіркі сльози, співаючи жалібну пісню, дівчина відходить з дому в дике поле і там гине.

Як бачимо, сюжет закарпатської пісні збігається з сюжетом шевченківської балади. І хоч у нашій пісні не сказано словами, що дівчина перемінюється в тополю, трагічний фінал той самий: дівчина, ридаючи і в пісні виливаючи свою скаргу на жорстоку судьбу, відходить назавжди з дому в "дикоє поле" – степ.

Дивує нас схожість у першому і другому творі ліричного настрою, надзвичайна емоційність оповіді і характеристика головних образів: образу дівчини, яка пристрасно добивається свого щастя, і образу "доброї ворожки", яка наділяється не традиційними, як у казках, рисами "страшної", "суворої" і таємничої віщунки долі, а рисами людяної, добросердечної бабки, що добре розуміє чуже горе.

Не можна не помітити спільності фону, на якому розігруються трагічні події: в нашій пісні "дикоє поле", в "Тополі" – "степ".

Кидається у вічі також схожість музичної форми: чергування восьмискладового вірша з шестискладовим. Це коломийковий вірш і розмір; його можна співати на лад пісні-коломийки.

Мотив ворожби з метою повернення милого, який становить композиційну основу шевченківської балади, широко побутує на Закарпатті і в інших варіантах. Один і з них – відомий як пісня "Ой на горі синета" або "На тім боці Дунаю" – записаний нами в селах Хустського та Тячівського районів, розповідає про те, що дівчина, відкинута парубком-чабаном, "копле коріння з-під білого каміння", варить це зілля в молоці і примушує парубка повернутися до неї. Це дуже стара пісня, що своєю формою нагадує замовляння-закликання.

Інший варіант (побутує переважно на Пряшівщині, на галицькій Лемківщині та серед бачванських русинів) починається віршем "Кед ся милый от милой брал". Парубок, прощаючися з дівчиною, говорить, що коли не повернеться за два роки, то може вважати його загиблим. Як два роки минули, дівчина "чарувала, суху грушку подливала". І опівночі милий постукав у вікно, дівчина вибігла на двір, обняла його, завела до кімнати, але бачить, що волосся його посивіло. Милий відходить і просить дівчину, щоб та проводила його "за гумно". Поки вони йшли, заспівали півні, і милий зізнався, що він – мрець, злий дух – хотів погубити дівчину, але півень перешкодив йому.

Ця пряшівська пісня займає проміжне місце від мотиву "ворожби з метою повернення милого" - характерного для східнослов'янського фольклору - до мотиву "жених - мрець", характерного мотиву для західно-слов'янського фольклору.

Різницю між ними треба шукати в розв'язці - фіналі; в чеських та польських баладних піснях дівчина гине в обіймах жениха-мерця, в українських баладних піснях та оповіданнях дівчина рятується тим, що заспівав півень, і злий дух повинен щезнути.

І слов'янські поети, автори літературних балад, знають два варіанти цього сюжету. Чеські та польські поети, дотримуючись своєї народної традиції, складають балади на мотив "жених-мрець" (див. "Втеча" Міцкевича і "Весільні сорочки" Ербена); українські та російські поети складають балади на мотив "ворожби з метою повернення милого".

Шевченко в основу "Тополі" кладе мотив ворожби з метою повернення милого, але він поєднує цей мотив з мотивом перетворення людини в дерево, дуже розповсюджений у багатьох народів Європи.

У Свалявському, Воловецькому, Міжгірському та інших районах Закарпаття ми записали півтора десятка варіантів пісні "Оженила мати сина", що розвиває сюжет перетворення невістки в тополю внаслідок закляття злої свекрухи.

Треба припустити, що Шевченко знав цю пісню в її повному тексті, але використав її тільки для закінчення "Тополі".

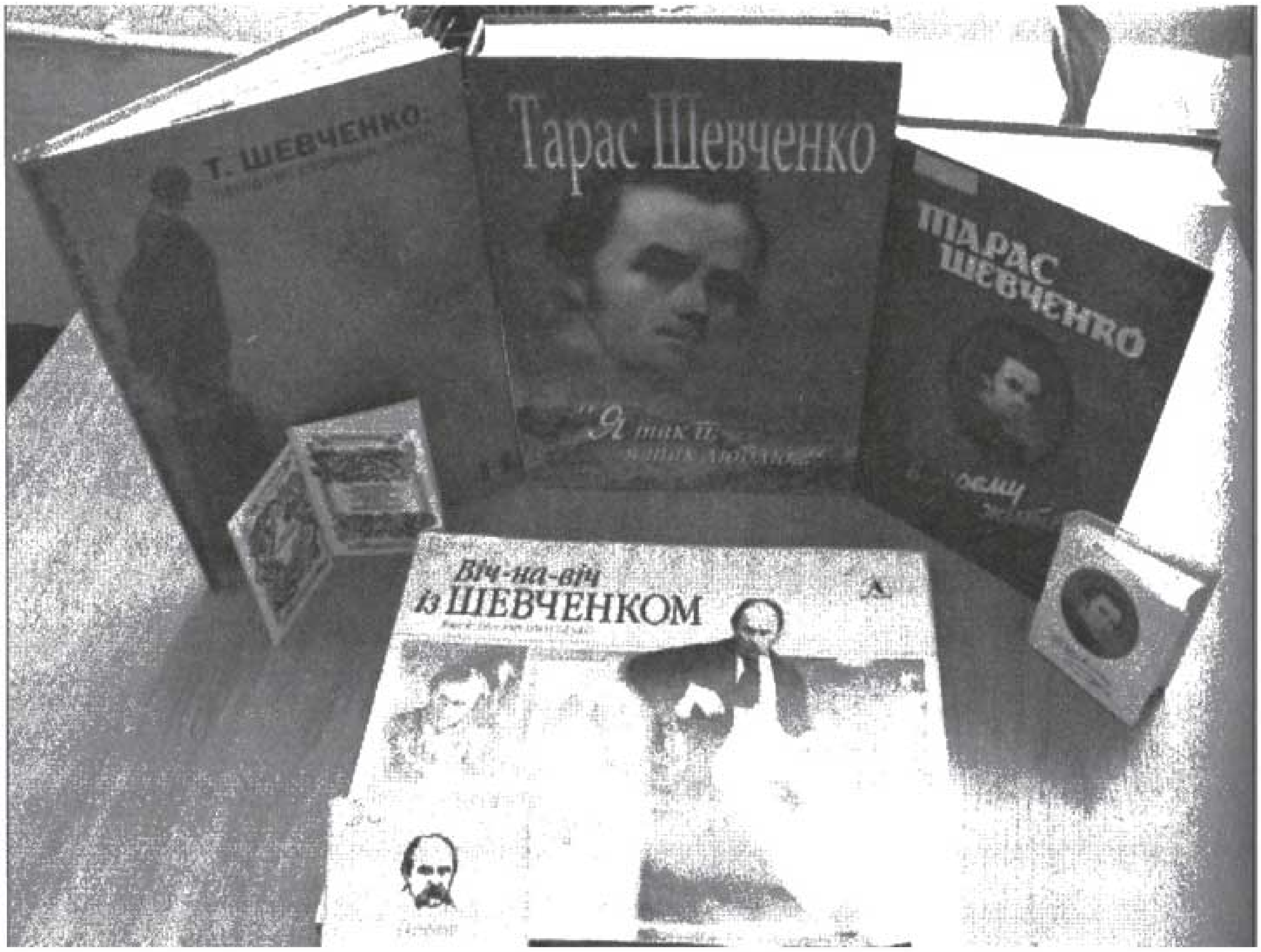
Порівнюючи балади Шевченка, зокрема "Тополю", з баладами Жуковського, Пушкіна, Міцкевича, Ербена, ми відзначаємо їх жанрові особливості, а саме: їх надзвичайну емоційність, їх ліричну насиченість.

Прагнучи пояснити ці жанрові особливості шевченківських балад, ми приходимо до висновку, що вони сприйняті із усної творчості рідного народу. Порівняння українських народних балад із російськими, польськими, чеськими та іншими показує, що вони відзначаються своєю емоційністю та ліризмом.

Тези доповідей та повідомлення наукової конференції професорсько-викладацького складу, присвяченої 150-річчю з дня народження Тараса Григоровича Шевченка / Ужгород. держ. ун-т ; редкол. : Й. О. Дзендзелівський [та ін.]. – Ужгород, 1964. – С. 18-20.

“З ЙОГО БАГАТСТВА МИ ЧЕРПАЄМ ДОСІ...”

ТВОРИ ПОЕТІВ ЗАКАРПАТТЯ

Т. ШЕВЧЕНКО:
Тарас Шевченко
ТАРАС ШЕВЧЕНКО
Віч-на-віч
із ШЕВЧЕНКОМ

Василь Ґренджа-Донський

ПРОРОКОВІ – ВЕЛИКОМУ КОБЗАРЕВІ

...Поет помер – Кобзар живе!
Кобзар наш житиме повіки,
І він зведе на правий шлях
Всі українські ріки.

Думки пророка рознеслись
Й по нашій Україні,
І нам відваги надають
У боротьбі, в лихій годині.

І дармо ворог скреже в зуби
І хоче розлучити нас, –
Ми не підем до власної загуби,
Бо в нас Кобзар, у нас Тарас!

Його огненнії слова
Карпаття зрозуміло,
Він нас веде на спільний шлях,
А ми ступаймо сміло!

Спиридон Черкасенко

ПРИСЯГА
(На Шевченківські роковини)

"Учітеся!" – ти нам прорік, –
"Борітеся з ярмом неволі!"
І певен будь: юнацький вік
Ми не змарнуєм вітром в полі.

В душі, ще чистій, молодій,
Той заповіт святий поглибим:
В путі до Правди осяйній
Ми – присягаємось! – не схибим.

Наллємо серце наше вщерть
До Краю Рідного любов'ю,
Коли ж на герць покличе Смерть –
Його врятуємо ми кров'ю!

В страшні ворожих бур часи
Розпалим ми своє завзяття
За гори вільні, за ліси
І за свободу Підкарпаття.

За твій великий заповіт
Ми згрудимось стіною нині
Й Тебе на весь широкий світ
В одній прославимо родині.

Іван Ірлявський

ШЕВЧЕНКО

У тих роках, що божевіллям
зістали в пам'яті людей, –
де шум степового дозвілля,
бурливий Дніпр, ясне Поділля,
там жив Творець нових Ідей.

Син українського народу,
минулих світлостей Боян,
і Месник, що над все свободу
цінив, – з козацького був роду, –
у бою не лякався ран.

Пророк святої України,
великих замірів, Голгот,
Він воскресив дух на руїні,
засланцем мучився в чужині
за рідну землю, свій народ.

Це вождь палкого покоління,
що розуміє ціль життя,
що в бій іде, у полуміння
із честі, з власного сумління,
без повеління й каяття.

Його слова – це жар, багаття,
що опромінило весь світ,
це – сонце, запал і завзяття,
закони правди, а печаттю
над ними – вищий Заповіт.

Семен Панько

УКЛІН ТАРАСУ

Підпаском в довгій сорочині
Колов я ноги на стерні,
Збирав зернину до зернини,
Щоб мати хліб спекла мені.

Коли ж отара спочивала,
Сидів на сонці серед трав,
З старої книжки пив-читав:
"Мені тринадцятий минало..."
Здавалось, сам я написав.

Минали дні, минали роки,
Несміло рушив я в життя.
Ти вів, Тарасе, в світ широкий
Мене за руку, мов дитя.

Навчав людей простих любити,
І ненавидіти панів,
Учив мене по правді жити
Аж до моїх останніх днів.

І хочу я тобі сказати:
Спасибі, батьку мій, стократ.
Дозволь уклін свій передати,
Уклін оновлених Карпат.

Шандор Вереш
(Угорщина)
Переклад Юрія Шкробинця

ПАМ'ЯТІ ШЕВЧЕНКА

Степи Вкраїни і Росії
Зміряло око Кобзаря…
Канчуки царські, наче змії,
Впились у спину злидаря.

За люд, за воленьку приспалу
Громові блиснули пісні.
Прудкий Урал, прибій Аралу
Вітали музу в засланні.

В слова, заглушені панами,
Вслухались берег, осока.
Простори, зорані річками.
І водорий, і спів струмка;

Озера трав шумливо-сині
І суша, наче моря гладь,
Калини в лузі і долини
Від скель камчатських
до Карпат.

...Тепер сія на видноколі
Вкраїни вільної зоря.
Шевченка пісню більш ніколи
Не закує указ царя.

Василь Вовчок

ТАРАСЕ ЛЮБИЙ, БАТЬКУ НАШ

Тебе малим я ще спізнав.
Не розлучались ми ніколи.
Мені тринадцятий минав,
Як від ягнят побіг до школи.

Тарасе любий, батьку наш,
Мого народу – щастя й мука,
Моя судьба, мій "Отче наш",
Моя відвага і порука.

Для мене ти був старший Брат.
І матір нам одну лиш мати.
В горянці кожній з гір Карпат
Живуть твої і сестри, й мати.

До твого слова, батьку наш,
Я серцем-розумом схилюся
І прошепчу, як "Отче наш",
За Україну помолюся.

З тобою ми – рука в руці.
Дзвенять по світу наші кроки!
В моїй Тереблі і Ріці
"Реве та стогне Дніпр широкий".

За наш великий славний рід
Я присягну тобі й вклонюся
І прошепчу твій "Заповіт",
Вкраїні милій помолюся.

Микола Рішко

ТИ ЖИВЕШ, КОБЗАРЮ

Проліски в діброві,
Березня окраса,
Щебет над селом.
Ми живем на волі,
В наші дні, Тарасе,
Обнялася Тиса
Із твоїм Дніпром.

Ти живеш, Кобзарю,
У душі народу,
В мріях, почуттях.
В сім'ї вольній новій
З роду і до роду
Будеш зігрівати
Молоді серця.

Пісня бунтівнича,
Мов весною буря,
По землі гуде.
Будуть люди жити
В згоді і без жури,
І не буде ката
На землі ніде.

Вічний наш Тарасе!
Думи твої-діти
Гріють нас теплом.
Вільна Верховина
Покладає квіти
На високу кручу,
Над твоїм Дніпром.

Василь Вароді

ТАРАСОВА НЕВОЛЯ

I

За обрієм колише плеса Псло,
На Дніпр помчався вітер-гайдамака.
Зеленим терном жито проросло,
І чорний птах над ним всю ніч проплакав.
Бо прокляте.

Солоний падав дощ,
А руки до землі не промовляли.
Під мурами соборів, давніх площ
Конала тінь голодної навали.

З центральної звернув і навмання,
Насуплений, побрів базарним гулом,
І раптом янголя-татарченя
По милостиню руку простягнуло.

II

Де то видано? Де то чувано?
Місяць лячно за хмарами зник.
У степу оренбурзькім,
Вітрами зачумленім,
Говорив з ковилою
Солдат-єретик.
– Не шуми, не шуми,
Не ятри рану-душу, –
Говорив ковилі,
Бо людей не було, –
Я любити хотів,
Але мститися мушу,

Я добро виглядав,
А стрічалося зло.
Не повіривши чорту,
Простився із Богом,
Що в сирітську торбину
Вмістив увесь світ,
І проліг за вишневим
Батьківським порогом
До часу огрубілий
Мужицький мій слід.
І по ньому недоля
Камінням торохче,
Лиш не вибити з мене
Й на зуб каяття.
Вміли прадіди волю
Цінити дорожче,
Аніж їхні нащадки
Ганебне життя.
Я молюся за них, не знаходячи втіхи,
Та, либонь, просвітліє у грудях мені,
Коли віршів моїх голуби вогняні
Залетять під одурені стріхи.

Василь Бухало

ТАРАСОВА МОВА

Не з планет ми далеких пришельці,
Є в нас корінь – Тарасова мова,
Та, на жаль, залишаємо в серці
Мало місця для рідного слова.

А воно може згинути-вмерти,
Наче кинута пташка за ґрати,
Даймо крила йому розпростерти,
Бо розучиться, бідне, літати.

Щоб йому поміж нами не тісно,
Щоб не тліло, а звало до дії –
Як своя не зігріє нас пісня,
То чужа й поготів не зігріє.

Карло Копинець

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

З його багатства ми черпаєм й досі,
Хоч був кріпак, а не вельможний пан.
Пішов із літа, не зайшовши в осінь,
Та заслужив найбільшу шану з шан.

Буває слава, мов легка пір'їна,
А є така, немов у колбі ртуть.
Його, мов Бога, любить Україна –
І в тій любові правди вічна суть.

Жандармів й блазнів шикувались роти,
Сопів фельдфебель: – Ваша благородь!..
Хотіли нашу славу побороти,
Але не можна правду побороть.

Усе в царя: тунгуси і евенки,
Імперія від заходу на схід! –
"Оце б лише приборкати Шевченка,
То вже й хохлів боятися не слід!"

Придворним любі царські забаганки,
Не запече їх слово бунтаря.
І понеслись панове та підпанки
З обіймами навколо Кобзаря.

Та їх не прийняв лицар волі й духу,
Дав холуям одразу відкоша,
Хоч добрим був, не скривдив навіть муху,
А тут горіла гнівом вся душа.

Вона вогнем живим палахкотіла.
Змивала бруд з правдивих позолот:
Ще нам учора слава гомоніла,
І український повставав народ.

Де затишок знайти для небораки? –
Були ляхи, теперка й москалі.
За Україну бились гайдамаки,
І сіялись нові й нові жалі.

Нові жалі й понура блякла днина.
О Боже, нащо кривдити судьбу! –
Ось край воріт спинилась Катерина,
Всі покритки прийшли в мою журбу!

Зневажені, обдерті... З ними й діти –
Безбатченки не з власної вини.
О світе мій, такий тривожний світе!
Вкраїно люба, де твої сини?

Можливо, десь за іншим горизонтом
На щось чекають, а можливо, й ні?
Мерщій приходьте, Залізняку, Гонто,
Бодай у сни роз'ятрені мені!

Але не йдуть... Дуби столітні спали,
І пили хмари воду із Дніпра...
Не раз, було, поета ошукали,
Хоч він чужого не бажав добра.

Хоч дав народу все, що можна дати,
Не просячи нічого узамін,
Його постригли радо у солдати,
Та генієм і там зостався він.

Дарма царі хотіли і царята
Притишити душі бунтарський гнів.
Їм не вдалось. Не стало супостата –
Живе Шевченко в сяйві віщих днів.

Софія Малильо

КОБЗАРЕВІ

Ти навік живий в серцях, Пророче,
Речник Волі, символ наш, Тарас.
Дух свободи вільний із неволі ночі
До свободи й світла кличе нас.

Кличе нас і палко б'є на сполох:
"Гей, до праці, бо настала мить!
Хай лукавий і підступний ворог
Душі ваші знову не приспить!"

Ти навік, Тарасе, в нашій долі,
У боріннях, думах, майбутті.
Хай на подвиг душі наші кволі
Поведуть діла твої святі!

Юрій Шкробинець

КОБЗАР ДО УЖГОРОДА ЙДЕ

Кобзар до Ужгорода йде,
Із-за Дніпра іде в Карпати.
Хіба в таке світання спати
Стрічай-но, плем'я молоде!

І молоде, й немолоде
І плем'я старше, й середуще,
І нині суще, і грядуще:
Кобзар до Ужгорода йде!

Шевченка жде, як брата брат,
У рідні гори зве Духнович,
Уклін Йому несе Довгович,
Тарасе, й ти ж бо – син Карпат.

Аби стояв на повний зріст,
І ми стояли в силі й зрості
Такі ж – і випростані, й прості –
Володарі і сіл, і міст!

Так! Він іде і день веде!
Ось-ось – і ступить у Карпати.
Хіба в таке світання спати?!
Кобзар до Ужгорода йде!

Юрій Керекеш

КЛЯТВА ТАРАСОВІ

Довго ти ішов до нас, пророче.
В місто, де твій дух здавен витав,
Звав до правди, розкривав нам очі
І на боротьбу нас надихав...
Ми, народ, що завжди прагнув волі,
Клянемося в цю врочисту мить:
Хоч ми нині ще убогі, кволі,
Не дамося більше уярмить.
Клянемось твоє, Кобзарю, слово
Для нащадків наших зберегти,
Так любить Вітчизну світанкову,
Як любив її безмірно ти...
Довго ждали ми тебе, Тарасе,
І жаданий день тепер настав:
Ти собою Ужгород прикрасив
І навік себе в нім прописав.
Щоб світ сонця й правди з плином часу
В Закарпатськім краї не згасав.

Василь Густі

ТАРАСОВА ДОЛЯ

I.

У травні, по дорозі в Канів, траурна процесія із тілом Т. Шевченка підійшла до Києва. Власті дозволили поставити домовину лише на Подолі в церкві Різдва Христового за умови, щоб там промови не проголошувалися.

"Святиня", науково-історичний літопис Тарасової Гори, Київ, 1998 р., С. 64.

Була неділя. Йшов холодний дощ,
І травень був пониклий, у жалобі.
Через тяжку похмуру сіру товщ
Веселки лик осяяв грізний обрій.
Мабуть, Господь поглянув із небес,
Як повертавсь на рідну Україну
Страждений син її. І світ увесь
Сповитий горем був у ту годину.
Пливла труна Тарасова, як човн
В людському морі, у людському горі.
...І враз відчув уседержавний трон
У тій плавбі смертельну непокору.
Тож повеління – далі не пущать! –
Неначе грім ударило у натовп.
Прислужливо жандарми верещать,
Спішать наказ виконувать завзято.

Мовчазна тиша. Зціплені уста.
Безсилі руки стали п'ястуками.

Ще мить – і гнів спружинить, наче сталь
Й проллється кров дніпровськими габами.
Промов нема. Не велено і все.
Розгублені і юні й сивочолі
Лиш вітер, завиваючи, несе
Ридання верб й тополь з далекополя.
...Веселки лик у чорних небесах,
Немов знамення: як надалі бути?
Біль і протест вулканять у серцях
У горі невимовному закутих.

І тут – вона. Звідкіль вона взялась –
Незнана жінка в траурній одежі?
І натовпу пучина розверзлась –
Вона постала гордо, наче вежа,
Над страхом, над покорою, над всім,
Що не давало й крок ступити людям.
Завмер би перед нею навіть грім –
Не те що стражі та й дрібні іуди.
І до труни ця жінка підійшла,
Нікому не сказавши навіть слова.
Рука її натомлено лягла
На гріб поета із вінком терновим.
Він мов приріс до віка в мить одну,
Немов труна цього лише й чекала.
Поета путь завершити земну –
Печаті із небес невистачало.
...Прийшла без слова і пішла без слів
Умить, немов збулась Господня воля.
Це ж хто отак, без остраху посмів?!
І видихнули люди слово: "ДОЛЯ!"

II.

Прочани Шевченкової могили запам'ятали на ній скорботну постать старенької жінки у всьому чорному, схиленої на білий хрест... Ця жінка – колишня кріпачка Ликера Іванівна Полусмак, поетова наречена, яка могла дати йому хоч трохи щастя, а додала лише печалі.

"Святиня", науково-історичний літопис Тарасової Гори, Київ, 1998 р., С. 204.

Прочани з дальніх і близьких країв
Розповідали, як прийшли додому ,
Про жінку, не забуть ніяк її,
На Канівському березі крутому.
Виходила удосвіт на Гору
Із квітами, із рушниками часом
І у погожу й дощову пору.
– Куди йдете? – питали.
– До Тараса.
У чорному і тиха, наче тінь,
Ішла, немов на сповідь, на спокуту.
Це хто? Це хто? Неслось їй навздогін...
– Дружиною Тараса мала бути.
О, Господи! Як радувався їй!
Як тішив серце мислію про щастя!
Вона ж бо відвернулась, Боже мій!
Тож як тепер їй в розпачі не впасти
В молитві на коліна і просить
І милості, і Божого прощення?..
Чому життя так запізніло вчить
Болючому, як рана, одкровенню?
А жінка, притулившись до хреста,
Сльозами обливаючись, благала:
– Тарасику! Прости, ради Христа!..

Але прощення теж буває мало,
Щоб зняти камінь із душі тяжкий
І хоч на мить полегшено зітхнути.
...Минули відтоді роки й роки,
Та й нині на Горі Чернечій чути,
Якщо прислýхатися серцем в тиху рань
Чи у вечірню сутінкову пору,
Як голосом молитви і благань
Відлунюють зажурені простори.
Ридає вітер стогоном Дніпра,
Зітхає тиша глибиною поля.
Ото в світанках і у вечорах,
Немов причинна, гірко плаче ДОЛЯ.

III.

У червні 1891 року Леся Українка разом з матір'ю Оленою Пчілкою та молодшою сестрою Ольгою побувала в Каневі, на могилі свого літературного батька Тараса Шевченка. За народними переказами Леся привезла в дарунок поетові рушник, вишитий власними руками й уквітчала ним портрет у Тарасовій світлиці.
Це підтверджується і в спогадах сучасників очевидців.

"Святиня", науково-історичний літопис Тарасової Гори, Київ, 1998 р., С. 64.

Вишивала дівчина рушник,
Душу й серце у шиття вкладала.
Оживав на полотні квітник
І весна зухвало вирувала.
Скільки в ньому серця і тепла!
У мережці кожній – відсвіт щастя.
Тут й вечірня зіронька зійшла
Ясна й чиста – щойно від причастя.

Ось вогнів досвітніх благодать,
Лісової пісні тихий гомін.
Тут оті слова іще мовчать,
Що наповнять світ, неначе повінь,
Добротою світлої душі,
Мудрістю, що наче правда хліба,
Вірністю, що відкида гроші
І облудні та лукаві німби.
Хто ж отой щасливий, що йому
Дівчина рушник свій вишиває?
Й молитвно віддано чому
Душу й серце у шиття вкладає?
Аж тоді збагнули все без слів,
Відколи, мов хрестик на вервиці,
Світлим щастям той рушник зацвів
В Каневі, в Шевченковій світлиці.
В подиві, в зачаруванні люд
Перед рушником вклонивсь покірно –
На таку красу, натхненний труд
Здатні тільки люблячі і вірні.
Що за сила в ньому пломенить!
Скільки в ньому світлого роздолля!
Многозначно все навкруг мовчить.
А в душі озвалось слово ДОЛЯ.

Петро Скунць

ТАРАС

Будь проклят світ, що дав його труні,
Будь проклят день, коли його не стало...
Не граймо, браття, на сумній струні,
Над мужністю ридати не пристало.
Йому один раз жити, як усім...
Та прикро: час дає по сто літ дурням,
А генію – якихось сорок сім,
Ще й тих третину роздарує тюрмам.
Смерть ліпшою не стане від прикрас,
Якщо вона і генієва навіть.
А люди кажуть: вічний наш Тарас!
Я теж кажу, і серце не лукавить.
І серце вірить, що Тарас живе,
Ішло зі смертю щось від неї дужче,
Ішло, мабуть, народження нове,
Коли відпало все чуже, минуще.
Коли хльосткі міщанські язики
Не посмакують долею поета –
Що їв, що пив, і скільки пив, і з ким,
Чи не бував крім музи хтось іще там;
Коли над ним не скиглить самота,
Коли недуга не підкосить ноги,
Коли поет народним гнівом став,
І вже народ немислимий без нього;
Коли не можуть уряд і закон
Над ним вчинити доблесну розправу;
Коли не може п'яний солдафон
Крізь стрій погнати українську славу.

ТАРАСОВА МАТИ

Живе й не вмирає шевченківська мати,
Колгоспна кріпачка, забута не раз.
Синове-поети пішли в дипломати,
А з нею зостався єдиний Тарас.

Їй землю, і воду, і кров отруїли
Чорнобильські думи, вітри і дощі.
І проситься в Душу свобода Вкраїни,
Та зраджено Душу, немає Душі.

Які ми синове? – ми тіні Вкраїни,
"Сьогодні" нема в нас, є тільки "колись".
Чуття пропили ми, а землю проїли
І жебрати щастя у світ подались.

Народжені в пісні, зостались ми зойком.
І знати не знає народ-лоботряс,
Що мати карпатська на прізвище Бойко
Дніпро полюбила і стався Тарас.

Тому, що багата, тому вона вбога,
Очам завидющим нестерпна земля.
Та виріс Шевченко – дорога до Бога,
Коли ми в дорозі були до Кремля.

І от Україна без крові нам дана,
Не вірмо, що дана, бо нині якраз
Повинен узяти її від Богдана
І Богу, не брату, віддати Тарас.

В парламенті нашім – веселі фортелі,
Та все це, між іншим, веселий парад,
Бо підуть ділити шкарпетки й портфелі
Старий партократ і новий демократ.

І що їм до того при ситім кориті,
Що десь на краєчку сумного села
В шевченківській хаті, сто років не критій,
Шевченківська мати дитя привела.

Живе й не вмирає шевченківська мати,
Колгоспна кріпачка, забута не раз.
Синове-поети пішли в дипломати,
А в неї зостався єдиний – Тарас.

ВІЧНА КАТЕРИНА

Людські стежини з'єднуються в траси,
а наше слово, як байстря, само.
Сто тридцять літ без тебе ми, Тарасе,
у черзі по свободу стоїмо.
І чергу вже відстояно зимову,
привів нас у весняну гегемон,
і ми багатші, збагативши мову
словами "рекет", "інтерфронт", "ОМОН".
І ми безликі, як дерева в лісі.
Не бачив ти, як садяться ліси
саперними лопатками в Тбілісі,
де щастя – шмат гнилої ковбаси.
Потроху світ звикає жити спільно,
а ми – вмирати. Нас привчили так.

Ти знав колись преславний город Вільно –
і от він вільно кинувся під танк.
Зате братерство квітне і не чахне,
і квіти крові падають на брук,
і так "черемха" паморочно пахне,
та, що зростає з генеральських рук.
А що душа? У нас вона – вторинна.
І що, Тарасе, слово нам твоє?
Твоя Вкраїна – вічна Катерина –
байстря у дитбудинок віддає.
Він виросте, Іванко чорнобривий,
і по степах, де в сонній ковилі
іржуть вітри козацькі буйногриві,
поплентає служити в москалі.
Не знатиме ні племені, ні роду.
Рідні нема, самі товариші.

...А Катерину витягли з-під льоду.
Живою, кажуть. Тільки без душі.
І я молю: "О Боже, сотвори-но
Нову їй душу і вдихни у плоть!"
І я кричу: "Отямся, Катерино! –
Тебе вертає синові Господь".

Дмитро Кремінь

ВЕРБОВИЙ ШПІЦРУТЕН

Я пригадую – голос і дикцію,
Як читав ти, і як ти ішов...
Як узяв тебе в експедицію
Капітан-лейтенант Бутаков?
Імператор – тиран і деспот,
А тиранів не любить флот.
Миколаїв адміралтейський,
Ти таємної волі оплот.
Але й братові-адміралу
Не напишеш уже в Кронштадт,
Як узяв ти до Кос-Аралу
Недогублений цей талант.
...А вночі понад Кос-Аралом –
Линуть згуки у млі сирій.
І кривавиться обрій помалу,
Мов Тараса проводять крізь стрій!
Не заснеш...
І згадаєш панщину.
Академію – не забуть...
Це не сон...
А судьбу покріпачену
Цар-фельдфебель із
прісними б'ють!
І розриті могили палають,
Де свячені ножі – до пори...
Та не обрій – шинель Миколая,
Мовби хмара, звисає згори.
Ну, а унтерські вигадки – куці:
Крізь шпіцрутени – уперед!

...Та минаються екзекуції,
Час іде, воскресає поет.
І підходить Тарас, пригнічений,
Хоч не час для поетових мук.
І шпіцрутен він, кров'ю мічений,
У задумі бере до рук.
Не журися, Шевченку, не треба.
З цього прутика бути вербі...
І під клаптем чужого неба
Ще сяйне її зелень тобі.
Бо поетова воля – простити
Хоч замучену, а судьбу.
Бо поетова доля – зростити
Із нікчемної різки – вербу.
Як свободи вино – цикута,
А шпіцрутен верби – любов...
Ця історія незабута,
Як зривали із тебе пута
Мічман Даль, капітан Бутаков.
Ми з тобою. Невольничі діти,
Розгортаємо давній сувій...
Будуть, батьку, тебе водити
Крізь двадцятого віку стрій.
І з далекого Сандармоху
Капітани НКВС
Розстріляють нову епоху,
Злиже кров конвоїрський пес.
І не раз поженуть до Сибіру
Колективного козака.
І дадуть не шинельку сіру,
А куфайку з тавром "з/к".
І коли передсмертним хоралом
Огласиться невольничий стрій,
У безкраїм степу за Уралом

Ми почуємо голос твій.
З України – із болем, журбою
Будеш ти повертати сюди.
...Кров'ю мічену гілку вербову
Ти в далекій землі не сади.
Київ, Канів гримлять салютами,
І панами стають раби.
Але чую: свистять шпіцрутени,
Заготовані із верби...

***

Так жаль мені саду, який сам собою цвіте.
А білена хата давно на замку, і нітрошки
Уже не чекаю, що літо прийде золоте...
Старе моє щастя, як схлипи трофейні гармошки.
І жаль мені саду і всього, що тут постає.
Малиновий запах городу обійми розкриє,
І син мій малий ще: – О, радуйся, бабо Маріє!

А завтра – на Седнів. Альтанка там Глібова є,
Пленер живописців і церква кіношна із "Вія"…
Лиш хату замкнула навіки вже баба Марія…

Барокові, панські, мазепинські Снов і Турець,
І десь там, у Седневі, слід молодого Шевченка…
І я на заплаву гребу, на малий острівець:
Княгине, яскине, яка ти мені далеченька!
П'ємо на пленері з мольберта, і хай йому грець!
Тепер і самому немає ні ночі, ні дня.
І лізе на голову вшістка мені чортівня.
І все ж мені жалко того молодого коня:
Він став, бо зчепився плужок уже з віссю земною!

І небо високе гойдається понаді мною,
І в небі – як діти – літак літака здоганя.
Було мені щастя…Тепер воно рідко буває…
Висока-висока вода із Десни прибуває.
Літа під водою, де мріють столітні соми.
Висока-висока вода вже півсвіту затопить.
І риба столітня тебе попід хвилями схопить.
Й "Ракети" з Чернігова вже не діждемося ми.

І панночка-відьма над нами летить у труні.
І схлипує вітер. І Дивиться Вієм ув очі…
І хрест на могилі. І хрещики на полотні.
О панно любові! О ніч України! О ночі!
І більше – ніколи. Ти чуєш? І більше – ні-ні.
Лиш панський маєток біліє крізь липи мені.
І ляля у льолі. Махнула поету рукою –
І все потонуло навіки, як сад над рікою.
Лиш Вієва доня, лиш твій силует на стіні…

АВТОПОРТРЕТ ІЗ БЛИСКАВКОЮ

У старовинному сувої
Це буде вписано... Але
Із уст акації сухої
Вже ллється листячко мале.

Все той же світ, який обдурить...
А доля генія гірка –
Не в позолоті палітурок,
А в захалявності рядка!

***

Асфальтівка звертає на Седнів.
На такий молодесенький Седнів.
На такий замальований Седнів –
На картини нема полотна...
Проминули часи золотії,
Відкричали народні витії,
Але б'ється у мене під серцем,
Що Шевченкова липа – одна.

Я на трон поетичний не сяду,
А тим більш не від'їду в Канаду.
Та й мені, та й мені з зорепаду
Крихта зірки упала вночі...

Я запродав би душу і чорту
За стихійну любов до офорту.
Як луна золотого акорду –
Молоденький поет при свічі.

Ні, нелегко і жив, і писав я...
Що тепер мені слава, безслав'я?
Чи Осія мені, чи Ісайя, –
Все одно мені, ох, все одно.
Повінчався навік з чужиною,
Налюбився з чужою жоною,
Але ти обійшла стороною,
Біла горлице, бідна княжно!

Асфальтівка на Седнів звертає.
Чорний ворон у небі кружляє.
Чи у Господа милість така є,
Як вечірня пречиста зоря?

І навпіл розламалися гори.
І ревуть реактивні мотори.
І свіча, що горіла учора,
Догоряє уже, догоря...

Я караюсь, і мучусь, і каюсь,
Мов гарячої ватри торкаюсь.
Зрікся я золотих істуканів,
І востаннє відбилось в очах:
Асфальтівка звертає на Седнів,
І ніколи – із Седнева в Канів.
І свіча догоряє під серцем,
І згоряє, мов серце, свіча...

***

Бабиного літа нить тоненька
Тане на блакитнім полотні...
Все минає. Навіть культ Шевченка.
Україна – вся на засланні.
Натягти шинель, у кирзу взутись,
Захалявну лірику плести...
Як нам в Україну повернутись?
І не в Канів – мертвими, як ти?
Полчища імперських істуканів
І тепер ідуть і йдуть на нас,
Де ішли дорогою на Канів
Ми колись, і з нами йшов Тарас.
Золото світило на емалі
І в поета-парубка сльозі...
Більше вже тепер на Кос-Аралі
Хлопчиків на ймення Таразі.
Бабиного літа дощ, насійся!

Змий цей пил і змий із наших бід
В Україні дух малоросійства,
Змий бурлеск умерлих "Енеїд".
Ставте замість Леніна Шевченка,
А народ-кобзар – на засланні...
Бабиного літа нить тоненька,
Грай малим кобзариком мені.
Грай, допоки вічним небозводом
Сяє на блакиті золоте.
Ще народ повернеться народом.
І змете брехню, і все змете!

***

І мова Тараса,
І мова Франка...
Я також старався:
– Ні дня без рядка!
Щасливо писалось
І довго жилось...
І дещо зосталось.
І трішки збулось.
Мене не купили
Ні слава, ні гріш.
І все ж не кумири!
І все-таки вірш!
...Прийшов я у старість,
І бачив не раз:
По смерті зостались
Франко і Тарас.
Естрадні софіти.
І соло, і хор...
А ми – неофіти,

Й гряде Командор.
І строфи залізні.
І крик до зірок.
А сльози ці пізні,
І пізній рядок.
Неслави і слави
Пізнав ти, поет.
І пізній –
З уяви –
Автопортрет.

СЕДНІВ. ШЕВЧЕНКОВА ЛИПА

Я спинився –
за крок од безслав'я...
І мене пронизало умить:
Легко жив я і легко писав я,
А Шевченкова липа – шумить!
І де він Україну оплакав,
Нам інакше, нам світле дано.
І свячені ножі гайдамаків
Перекуті на рала давно.
Так чому ви шукаєте знову
Суєслів'я, поденні слова?
На словах – присягали ви слову,
Та Щевченкова липа – жива!
Ви на "вольво" катаєтесь нині,
Ви на яхтах п'єте і їсте...
Та присуджено інше людині,
Де Шевченкова липа цвіте!
Посадіте свій сад і діброву,
І дивіться епосі в лице.

...Ви й падлюці студенту Петрову
Посадили уже деревце.
А донощиків плем'я гундосе
Над сузір'ям огненних "Трьох літ"...
Ти правічний, –
Я знаю, доносе!
Але вічний таки – "Заповіт".
Треба брати за віхою віху
І не ждати собі нагород.
І сміється над страхами віку
Незнищенний мій, вічний народ.
Ні чини, ні звання, ні посади
Хай повік не стоять над пером.
Треба жити і треба писати Степом,
Небом високим, Дніпром.
І в епоху ракетного сопла
Нам судилася вічність, не мить,
Бо Шевченкова липа не всохла,
Бо Шевченкова липа –
Шумить!

***

І садок вишневий біля школи,
Біля школи яблуневий цвіт...
О, невже не вчути вам ніколи
Голоси дзвінких дитячих літ?
А травою встелена алея,
Яблуня,що звалася апорт?
Діти Архімеда й Галілея,
Малювання, музика і спорт?
У новітній феодальній ері
Як ми жити будемо віки,
Так, аби сміялись на папері

Пана Енгельгардта малюки?
Вмиєшся сльозами у Почайні,
Світ осліп уже давно й оглух.
Виб'ють із Тарасика на стайні
Український, гайдамацький дух?
І музикувати, і радіти
Буде пан за кавою глясе.
Ви питали, як там наші діти?
Просто не народяться. І все.

ФАТА ФАТУМУ

Музики не стомилися. І так
Іще танцюють молоді і гості,
Що на оцім дніпровськім перевозі
І пліт, здається, пуститься в гопак.

І Ладо Костомарова привітна,
І сам боярин ще не жмурить віч...
Пливе Шевченко. З ним пливуть "Три літа".
Огненні літа. Десять літ – навстріч.

І білий день зів'яне, наче квітка.
І б'є арешт по конях вороних.
І зазирне у каземат лелітка,
Та вже нема соузників твоїх.
По хвилях попливли б вони, "Три літа",
Та що, та хто, поете, ти без них?

ОРСЬКА ЗОРЯ

Тут, на річці Орі, у степу а чи в полі,
Де в солдатській шинелі проходив Тарас,
Як же хочеться й нам Кобзаревої долі,
Коли воля, мов панна, улещує нас.
...Ось ти в орськім готелі здригаєшся раптом.
Мов тебе – ти учора ще був на коні! –
Оренбурзьким і орським, а каторжним трактом,
А помчали жандармські круті вороні.
Як це мариться знову далеким – далеким...
Мерехтять над тобою небесні світи.
Але ти, а не він, уяви, над Ілеком.
І старий гайдамака в кайданах – це ти.
Як далеко від генія до боягуза...
Закріпачило й нас животіння земне.
Та вона не кріпачка, муштрована муза,
І, мов та Катерина, підпанків кляне.
Ах, я маю усе, що належить людині.
Та повік не домчати мені в Кобзарі.
Бо не кожен Кобзар і тепер в Україні.
А Кобзар – і тепер на Дніпрі й на Орі.
І печалитись мушу і думати мушу
Про минуле, що нас поламало не раз.
І царські каземати, безмов'я і муштру.
Не простить Україна й апостол Тарас...

ЗАКАРПАТСЬКІ МИТЦІ – ЛАУРЕАТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРЕМІЇ ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Прізвища лауреатів Національної премії України ім. Тараса Шевченка подано у хронологічному порядку – за роками нагородження премією

Композитор Євген Федорович Станкович

1977 – за симфонію №3 "Я стверджуюсь" на слова Павла Тичини для читця, хору і симфонічного оркестру

Скульптор Василь Іванович Свида (1913 – 1989)

1983 – за величну монументальну роботу "В сім'ї єдиній"

Вчений Олекса Васильович Мишанич (1933 – 2004)

1988 – за видання Зібрання творів Івана Франка у п'ятдесяти томах, в якому брав участь і О. В. Мишанич

Художник Юрій Дмитрович Герц (1931 – 2012)

1994 – за серію картин "Барвиста Верховина"

Письменник Іван Михайлович Чендей (1922 – 2005)

1994 – за книгу "Калина під снігом", повість "Іван"

Поет Петро Миколайович Скунць (1924 – 2007)

1997 – за збірку поезій "Спитай себе"

Поет Дмитро Дмитрович Кремінь

1999 – за збірку поезій "Пектораль"

Художник Андрій Андрійович Бокотей
2002 – за просторові композиції зі скла

Художник Володимир Васильович Микита
2005 – за серію робіт "Рідний край"

Скульптор Василь Васильович Сідак
2008 – за серію дерев'яних скульптур

Поет Петро Миколайович Мідянка
2012 – за збірку поезій 2010 року "Луйтра в небо"

БІБЛІОГРАФІЯ КРАЙОВОЇ ШЕВЧЕНКІАНИ З ФОНДІВ БІБЛІОТЕКИ

Андрійцьо, В. Твори Тараса Шевченка на сцені українських театрів Закарпаття / В. Андрійцьо // Срібна Земля. – 2013. – 25 жовт. – С. 6.

Баглай, Й. Творчість Тараса Шевченка на сцені Закарпатського просвітянського театру : до 180-річчя від дня народження Тараса Шевченка / Й. Баглай // Календар "Просвіти" на 1994 рік. – Ужгород, 1994. – С. 49-51.

Басараб, В. Історія одного портрета / Василь Басараб // Новини Закарпаття. – 1992. – 7 берез. – С. 7.

Бескід, А. Великий Тарас завжди серед нас : [літ.-муз. композиція за однойменн. назвою в Центр. міськ. б-ці для дітей м. Ужгорода] / Алла Бескід // Ужгород. – 2013. – 16 берез. – С. 3.

Бескід, М. Слово Великого Кобзаря лунало у Закарпатському центрі культури : [облас. семінар-тренінг] / Михайло Бескід // Новини Закарпаття. – 2013. – 20 серп. – С. 6.

Біксей, Л. Тарас Шевченко і закарпатські митці – лауреати Національної премії ім. Т. Шевченка / Л. Біксей, Є. Стародубцева // Культуролог. джерела. – 2008. – № 1. – С. 13-15.

Бортнічук, В. Пам'ятник Шевченку в Берегові коштуватиме 350 тисяч : [відкриття пам'ятника планують приурочити до 200-ліття Кобзаря 9 берез. 2014 р.] / В. Бортнічук, О. Цанько // Срібна Земля. – 2013. – 25 жовт. – С. 4.

Вереш, Ш. Пам'яті Шевченка : [вірш] / Шандор Вереш ; пер. Ю. Шкробинця // Закарпат. правда. – 1961. – 14 трав.

В обласному центрі вшанували пам'ять великого Кобзаря : [заходи в м. Ужгород з нагоди 199-ої річниці від дня народж. Т. Г. Шевченка] // Ужгород. – 2013. – 8 берез. – С. 1.

В Ужгороді День перепоховання Шевченка відзначили народним вічем : [заходи з відзнач. 151-ї річниці перепоховання] // Слово Просвіти. – 2012. – 24-30 трав. – С. 5.

"Великий Кобзар і сьогодення" : (метод.-бібліогр. матеріали до 200-річчя від дня народж. Т. Г. Шевченка (1814-1861) / Закарпат. облас. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка ; матеріали підгот. : Н. М. Панчук, М. Б. Бадида ; відп. за вип. Л. З. Григаш. – Ужгород, 2013. – 44 с. : фото. кол.

Вішован, Ю. Відкриття пам`ятника генію українського народу у Волівці : [пам`ятник Т. Г. Шевченку] / Ю. Вішован // Календар "Просвіти" на 2008 рік. – Ужгород : Закарпат. край. т-во "Просвіта", 2008. – С. 97-98.

Вшанували Кобзаря : [мітинг присвяч. 197-ї річниці від дня народж. Великого Кобзаря на пл. Народній біля монументу Т. Шевченка в м. Ужгороді] // Неділя. – 2011. – 12-18 берез. – С. 1. : фото. кол. ; Закарпат. правда. – 2011. – 12-18 берез. – С. 2. : фото. ; Ужгород. – 2011. – 12 берез. – С. 2. : фото ; Новини Закарпаття. – 2011. – 12 берез. – С. 4. : фото.

Габорець, В. Шевченко в дорозі ; Пам'ятник Шевченкові в Ужгороді : [публіцистичні статті] / В. Габорець // Габорець, В. Скарби духовності : публіцистика. Культурологічні статті. Рецензії / В. Габорець. – Ужгород : Ліра, 2006. – С. 173-180.

Гаврош, О. Шевченко і я? : пошуки біографізму : [про кн. сер. "12 балів" для школярів, яку почало видавати вид-во "Зелений пес", зокрема про кн. "Шевченко і я" та "Княгиня Ольга і я"] / Олександр Гаврош // Україна молода. – 2012. – 29 серп. – С. 13. : фото.

Гаврош, О. Новий переклад "Кобзаря" хочуть зробити чехи до 200-річчя Шевченка : [до неї готова взятися чес. пер. з укр. мови Р. Кіндлерова] / Олександр Гаврош // Старий Замок. Паланок. – 2012. – 26 лип. – 1 серп. – С. 3.

Галас, М. Вшановуємо пам'ять Тараса Шевченка : [про відзнач. 199 річниці з дня народж. Т. Шевченка в Пасіц. ЗОШ І-ІІ ст.] / Марія Галас // Вісті Свалявщини. – 2013. – 23 берез. – С. 3.

Гарагонич, В. Кобзар у Мукачево прийшов! : [відкриття бюста Т. Шевченка] / В. Гарагонич // Новини Закарпаття. – 2000. – 11 берез. – С. 3.

Гармасій, І. Гарант нашої невмирущості. Закарпатці відзначили 191 річницю від дня народження Великого Кобзаря / Ірина Гармасій // Світогляд. – 2005. – 19 берез. – С. 5.

Гармасій, І. Автора першої Шевченкіани живцем спалили в топці локомотива... : [іст. нарис Романа Коваля про скульптора і художника, січ. стрільця, авт. перш. Шевченкіани, під назвою "Михайло Гаврилко : і стеком, і шаблею"] / І. Гармасій // Новини Закарпаття. – 2013. – 2 лют. – С. 21.

Гойдош, В. Під акомпанемент ужгородських музикантів Шевченка почули в Румунії : [наук. конф. на тему "Життя і творчість Тараса Григоровича Шевченка" у приміщ. Культ.-інформац. центру при Посольстві України в Румунії; концерт Нар. орк. нар. інструм. викл. Ужгород. ДШМ] / В. Гойдош, Д. Головацька // Ужгород. – 2013. – 30 берез. – С. 2.

Голембовська, Т. Профетичні мотиви в "Кобзарі" Тараса Шевченка та "Прапорах духа" Олени Теліги / Тетяна Голембовська // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Філологія. Соціальні комунікації. – Вип. 1(29). – Ужгород, 2013. – С. 34-41.

Головко, Т. Новий погляд на релігійність Тараса Шевченка : [про працю Д. Степовика "Наслідуючи Христа: Віруючий у Бога Тарас Шевченко"] / Тарас Головко // Чорна гора. – 2013. – 8 листоп. – С. 6, 7. : портр.

27 червня в Хусті (Закарпатська обл.) відбулося відкриття пам'ятника Тарасові Шевченку : [авт. І. Гречаник] // Літ. Україна. – 2012. – 12 лип. – С. 12.

Деяк, Л. Закарпатських шевченківських лауреатів зібрали в одному виданні : [презентація бібліогр. покажчика "Закарпатські

митці – лауреати Національної премії ім. Т. Г. Шевченка"] / Л. Деяк // Ужгород. – 2009. – 7 берез. – С. 7. ; Фест. – 2009. – 5-11 берез. – С. 14.

Довганич, О. Моя подорож Шевченківськими місцями Києва і Канева : до 190-річчя з дня народж. Т. Шевченка / Омелян Довганич // Календар "Просвіти" на 2004 рік. – Ужгород : Закарпат. край. т-во "Просвіта", 2004. – С. 53-54.

Долгіна, С. Вшановано пам'ять великого Кобзаря : [про поклад. квітів до пам'ятника Т. Г. Шевченка в м. Хуст з нагоди відзнач. 199-ї річниці з дня народж.] / С. Долгіна // Вісник Хустщини. – 2013. – 13 берез. – С. 1.

Жернакова, Т. Величне слово Кобзаря : [про відзнач. 199-ої річниці з дня народж. Т. Г. Шевченка в Солочин. ЗОШ І-ІІ ст.] / Т. Жернакова // Вісті Свалявщини. – 2013. – 23 берез. – С. 4. : фото.

Закарпатські митці – лауреати Національної премії ім. Т. Г. Шевченка : бібліогр. посіб. / Упр. культури Закарпат. облас. держ. адмін, Закарпат. облас. універс. наук. б-ка, Інформ.-біблогр. від. ; уклад. : О. А. Канюка, М. Б. Бадида ; упорядкув. О. О. Ільченко ; відпов. за вип. Л. З. Григаш. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2008. – 256 с. : іл.

Закарпатці – лауреати Національної преміїї України ім. Т. Г. Шевченка / упоряд. та передм. О. Д. Скунць. – Ужгород : Ґражда, 2003. – 148 с. : іл.

Закарпатці – Т. Шевченкові : про спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченкові в м. Ужгороді з нагоди 185-ї річниці від дня народж. Великого Кобзаря. – Ужгород, 1999. – 48 с.

Зварич, М. В Ужгороді можна побачити два офорти "Українського Рембранта" : [про вист. офортів Т. Г. Шевченка та творів закарпатців в Закарпат. облас. худож. музеї ім. Й. Бокшая] / М. Зварич // Новини Закарпаття. – 2008. – 5 квіт. – С. 2. ; Фест. – 2008. – 6-12 берез. – С. 12.

Звонар, І. Бездонна криниця дум Кобзаря / І. Звонар // Новини Закарпаття. – 2004. – 6 берез. – С. 14.

Зьобро, О. Несподіваний Шевченко : [про два фільми, присвяч. Т. Г. Шевченку – повнометраж. фільм “Прощання з пустелею” за сценарієм О. Денисенка та серіал “Історія одного доносу” О. Гавроша] / О. Зьобро // Високий Замок. – 2012. – 9-11 берез.– С. 1, 10.

Йосипчук, І. Шевченківські дні у Великобичківській школі-інтернаті / І. Йосипчук // Зоря Рахівщини. – 2011. – 19 берез. – С. 4. : фото.

“Кантус” заспіває... Шевченка : у місті над Ужем пройде фест. сучас. духов. музики // Новини Закарпаття. – 2012. – 16 черв. – С. 3.

Кашуба, Т. У закарпатській “Просвіті” відкрили виставку Василя Павліщука : [з нагоди 152-ої річниці з дня перепохов. великого Кобзаря] / Т. Кашуба // Трибуна. – 2013. – 24 трав. – С. 6.

Квич, А. Шевченка на Закарпатті варто знати краще : [вечір студ.-практикантів Ужгород. коледжу культури і мистецтв присвяч. Т. Шевченку] / А. Квич // Фест. – 2011. – 17-23 берез. – С. 3.

Керита, Х. Повертаючись до Шевченка / Х. Керита // Закарпат. правда. – 2002. – 14-20 берез. – С. 6.

Кінаш, Г. Вшанували Великого Кобзаря : [про Тижд. Шевченка у Міжгір. СЗОШ І-ІІ ст. ім. А. Волошина] / Г. Кінаш // Верховина. – 2013. – 21 берез. – С. 3.

Кобаль, В. Шевченко на сцені Українського театру Закарпаття / В. Кобаль // Карпат. Україна. – 2009. – 20 черв. – С. 5. : портр.

Кобзаря вшанували у Великих Лазах : [про конкурс на краще декламув. поезії Т. Шевченка у Великолазів. ЗОШ І-ІІІ ст.] // Вісті Ужгородщини. – 2013. – 29 берез. – С. 5.

Козак, М. Образ Т. Шевченка в закарпатоукраїнській поезії 20-30-х рр. ХХ ст. / М. Козак // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Ужгород, 2006. – Вип. 10. – С. 243-247. – Бібліогр. наприкінці ст.

Контратович, К. Шевченківський день відзначала “Просвіта” : [урочистості з нагоди 199-ї річниці від дня народж. поета] / Клара Контратович // Фест. – 2013. – 15-21 берез. – С. 3.

Костевич, Т. Геніальність Шевченка – в пам'яті людській : [про Шевченків. дні у Тячів. р-ні] / Т. Костевич // Вісник Тернова. – 2013. – 27 берез. – С. 3. : портр.

Кремінь, Т. Металогічна рецепція постаті Тараса Шевченка у творчості Дмитра Кременя / Тарас Кремінь // Науковий вісник Ужгородського університету : сер. : Філологія. – Вип. 21. – Ужгород, 2009. – С. 79-82.

Климпотюк, М. "Люди добрі, Кобзаря забрали..." : [про напад жандармів на трудящих с. Великий Бичків] / Микола Климпотюк // Закарпат. правда. – 1961. – 10 берез.

Кричфалушій, Л. Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття : [про літ.-муз. захід "Земля солов'їна Тараса", приуроч. 197-й річниці дня народж. Т. Г. Шевченка у район. Будинку культури] / Л. Кричфалушій // Тячів. – 2011. – 12 берез. – С. 3.

Кричфалушій, Л. Вшанування життя і творчості Світоча української нації : [про відзнач. 199-річниці від дня народж. Великого Кобзаря – Т. Г. Шевченка в район. будинку культури] / Л. Кричфалушій // Тячів. – 2013. – 16 берез. – С. 4.

Кричфалушій, Л. У пам'ять про Великого Кобзаря : [про вшанув. 199-річниці з дня народж. Т. Г. Шевченка біля його пам'ятника в м. Тячів] / Л. Кричфалушій // Тячів. – 2013. – 16 берез. – С. 1.

Кушнірчук, В. Ми чуємо тебе, Тарасе, і через століття... : [про відзнач. 199-ї річниці з дня народж. Т. Г. Шевченка в Плосків. ЗОШ I-III ст.] / В. Кушнірчук // Вісті Свалявищини. – 2013. – 23 берез. – С. 4. : фото.

Лизанець, О. Поки б'ються серця людей, звучатиме і голос Шевченка : [про 199-у річницю від дня народж. Т. Шевченка в Родників. ЗОШ I-II ст.] / О. Лизанець // Вісті Свалявищини. – 2013. – 23 берез. – С. 4.

Лівак, Ю. Невідомий Шевченко. В Україні побачили світ ексклюзивні видання поета, які раніше не друкувалися ніколи : [презентація "Кобзаря" в Закарпат. ОУНБ] / Ю. Лівак // Старий Замок. Паланок. – 2009. – 1-7 жовт. – С. 3. : фото.

Лісовий, П. Близький і дорогий : [Т. Шевченко і Закарпаття] / Павло Лісовий. – Ужгород : Закарпат. облас. кн.-газетне вид-во, 1961. – 90 с.

Лісовий, П. Дорога реліквія : [у 1840 р. в Петербурзі було здійснено перше вид. "Кобзаря" Т. Г. Шевченка] / Павло Лісовий // Закарпат. правда. – 1961. – 5 берез.

Лісовий, П. "Карпатська правда" про Т. Г. Шевченка / П. Лісовий // Доповіді та повідомлення УжДУ. Сер. : Філологія. – Ужгород, 1961. – № 8. – С. 33-40.

Малетич, Н. "І мене в сім'ї великій..." : [про творч. конкурс читців поезії з нагоди 150-річчя вшанув. пам'яті Т. Г. Шевченка у район. Будинку культури] / Н. Малетич // Вісті Свалявщини. – 2011. – 19 берез. – С. 8.

Маляр, Л. В. Закарпатські сторінки про Шевченка, Пушкіна і Петефі : навч.-метод. посіб. / Любов Василівна Маляр ; УжНУ, Закарпат. ін-т післядипломної пед. освіти. – Ужгород, 2003. – 84 с.

Маляр, Л. Про відзначення ювілеїв Тараса Шевченка на Закарпатті у першій половині XX ст. / Л. Маляр // Науковий вісник УжНУ. Сер. : Філологія. – Ужгород, 2004. – Вип. 10. – С. 119-122.

Маляр, Л. Формування гуманістичного світогляду засобами художнього слова Шевченка в школах Закарпаття 20-30-х років XX ст. / Л. Маляр // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі. – Рівне, 2001. – С. 276-281.

Маляр, Л. Шевченко і Закарпаття / Л. Маляр // Срібна Земля. – 2003. – 8 берез. – С. 13.

Метенько, Н. Про творчість видатного Кобзаря : [вшанув. 199-ї річниці Т. Г. Шевченка в Сасів. ЗОШ І-ІІ ст.] / Н. Метенько // Вісті Свалявщини. – 2013. – 30 берез. – С. 4. : фото.

Михайлюк, М. ...Коли ми діждемося Вашингтона?.. : [до проблеми споруdж. пам'ятника Т. Г. Шевченку в Ужгороді] / М. Михайлюк // Екзиль. – 1998. – № 1. – С. 10. : іл.

Міхіна-Стасевська, Г. "Поки б`ються серця людей, звучатимуть голоси будителів". Спільні мотиви у творчості Т. Шевченка

й О. Духновича : [урок-конф.] / Г. Міхіна-Стасевська // Вивчаємо укр. мову та л-ру. – 2009. – № 8. – С. 21-25.

Мочарник, В. Шевченківські дні : [про відзн. річниці від дня народж. Т. Г. Шевченка на Виноградівщині] / Володимир Мочарник // Чорна гора. – 2013. – 15 берез. – С. 3.

На Закарпатті вшанували великого Кобзаря : [вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка в м. Ужгороді] // Новини Закарпаття. – 2013. – 12 берез. – С. 1.

Небесник, І. Вогонь в одежі слова : [Тарас Шевченко і Закарпаття] / І. Небесник // Закарпат. правда. – 1995. – 7 берез. – С. 3.

Нитка, В. Тарас до Хуста вже прийшов! : [відкр. пам'ятника Т. Г. Шевченку] / В. Нитка // Голос України. – 2012. – 3 лип. – С. 4.

Ножка, А. У графічному мистецтві поет був ювеліром : про це свідчать два офорти Т. Шевченка, які зберігаються в Ужгороді : [розповідь заст. дир. з наук. роботи Закарпат. облас. художн. музею ім. Й. Бокшая Л. Біксей] / А. Ножка // Новини Закарпаття. – 2013. – 7 берез. – С. 9. : фото. кольор.

Ножка, А. "Кольори Карпат" у Будапешті відсвяткували Шевченківські дні : [Україну представив ансамбль нар. танцю за однoймен. назвою Ужгород. коледжу культури і мистецтв, яким керує І. Пастеляк] / А. Ножка // Новини Закарпаття. – 2013. – 6 квіт. – С. 3.

Пагиря, В. Шевченко на Закарпатті / Василь Пагиря // Пагиря, В. "Я світ узрів під Бескидом..." : сторінки історії. – Ужгород : Карпати, 1993. – С. 176-179.

Палюх, Ф. Довгий шлях Тараса до Ужгорода : [про відкр. пам'ятника Т. Г. Шевченку в Ужгороді] / Ф. Палюх // Календар "Просвіти" на 2000 рік. – Ужгород : Закарпат. край. т-во "Просвіта", 2000. – С. 46-47.

Панько, С. Уклін Тарасу : [вірш] / Семен Панько // Закарпат. правда. – 1961. – 28 трав. – С. 3.

Піпаш, В. "Я так люблю Україну убогу..." : [шевченків. дні в Закарпатті] / В. Піпаш // Карпат. голос. – 2003. – 15-21 берез. – С. 1.

Пойда, М. Вшанування великого Кобзаря : [про шевченків. дні в шк. та ДНЗ с. Терново Тячів. р-ну] / М. Пойда // Вісник Тернова. – 2011. – 15 квіт. – С. 3.

Попадич, М. "Вічне слово Тараса" : [літературно-музич. вечір, присвяч. 197-й річниці від дня народж. Т. Г. Шевченка у б-ці с. Росішка] / М. Попадич // Зоря Рахівщини. – 2011. – 19 берез. – С. 4.

Правди й вольності Пророк : [про святкув. 199-ї річниці з дня народж. Т. Г. Шевченка] // Вісті Свалявщини. – 2013. – 23 берез. – С. 4. : фото.

Правиця, Т. День повернення Кобзаря на Україну : [22 трав. кожного року – вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка] / Т. Правиця // Трибуна. – 2007. – 26 трав. – С. 5.

"Просвіта" вшанувала Тараса Шевченка та Карпатську Україну // Просвіта. – 2010. – черв. – С. 3.

Рац, В. Ю. Святкування Шевченківських днів в Угорщині : [в т. ч. про участь у акції ансамблю нар. танцю "Кольори Карпат" Ужгород. коледжу культури і мистецтв (кер. – І. Пастеляк)] / В. Ю. Рац // Культурологічні джерела. – 2013. – № 1. – С. 12.

Рішко, М. Тринадцятий минало : [поезія Шевченка на Закарпатті] / М. Рішко // Новини Закарпаття. – 1992. – 7 берез. – С. 7.

Сабадош, М. Шевченківські дні у школах Ужгорода / М. Сабадош // Ужгород. – 2008. – 22 берез. – С. 6.

Савчук, М. "І чужому научайтесь, і свого не цурайтесь..." / М. Савчук // Карпат. голос. – 2003. – 22-28 берез. – С. 3.

Сеник, Л. Образ долі у поезії Тараса Шевченка: філософський сенс у вимірі буття / Любомир Сеник // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Філологія. Соціальні комунікації. – Вип. 1(29). – Ужгород, 2013. – С. 152-155.

Сенько, І. Олександр Духнович про єдність слов`янських народів у контексті ідей Я. Коллара, А. Міцкевича, О. Пушкіна, Т. Шевченка / І. Сенько // Ідеї слов`янської єдності та суспільна думка на Закарпатті в XIX-XX ст. : доповіді науко-

вого семінару, присвяченого 150-річчю Слов`янського з`їзду в Празі. – Ужгород, 1999. – С. 153-160.

Скунць, П. "Його вистачить на віки. Два питання до самого себе після Шевченківських свят на Закарпатті" / Петро Скунць // Молодь Закарпаття. – 1989. – № 15. – С. 6.

Станкович, Є. Пристрасті за Шевченком, Гоголем та Іллєнком : [бесіда з укр. комп. / розмовляли О. Вергеліс, К. Константинова] / Євген Станкович // Дзеркало тижня. – 2013. – 20-26 квіт. – С. 12.

Тези доповідей та повідомлення наукової конференції професорсько-викладацького складу, присвяченої 150-річчю з дня народження Тараса Григоровича Шевченка / Ужгород. держ. ун-т ; редкол. : Й. О. Дзендзелівський [та ін.]. – Ужгород, 1964. – 106 с.

Ткач, М. "Тарасові слава!" : [про Шевченків. дні у Діловец. ЗОШ І-ІІІ ст.] / М. Ткач // Зоря Рахівщини. – 2011. – 19 берез. – С. 4.

У Будапешті відкрито майдан Тараса Шевченка // Вісті Ужгородщини. – 2013. – 29 берез. – С. 5.

Ужгородська шевченкіана : з історії спорудження пам'ятника Тарасові Шевченку в Ужгороді / уклад. : О. Богданова-Борець, О. Борець, М. Тімков ; худож. Л. Поліха. – Ужгород ; К., 1999. – 112 с.

Ушануємо Тараса Шевченка : [Всеукр. конкурс дит. творчості серед читачів б-к для дітей віком від 11-16 р. "У вінок Кобзаря ми вплітаємо майбутнє" в Нац. б-ці України для дітей та мас. заходи, які проходили в дит. б-ках м. Ужгорода] // Ужгород. – 2010. – 13 берез. – С. 10.

Ф. П. Вечір з нагоди 190-річчя народження Тараса Шевченка : [в Народ. Домі т-ва "Просвіти"] / Ф. П. // Календар "Просвіти" на 2005 рік. – Ужгород : Закарпат. край. т-во "Просвіта", 2005. – С. 52-54. : фото.

Федака, М. Шевченкове свято в народному домі "Просвіти" : [святкув. 199-ї річниці від дня народж. поета] / М. Федака // Трибуна. – 2013. – 15 берез. – С. 3.

Федака, С. Карпатські корені Кобзаря / С. Федака // Закарпат. правда. – 2006. – 11-17 берез. – С. 13. ; Ужгород. – 2000. – 11 берез. – С. 5.

Фединишинець, М. Музика пензля, різця і слова. А родзинкою виставки є офорти Тараса Шевченка : [виставка з нагоди шевченків. днів "Тарас Шевченко і закарпатські митці – лауреати Шевченківської премії" в Художньому музеї ім. Йосипа Бокшая] / М. Фединишинець // Старий Замок. Паланок. – 2008. – 13-19 берез. – С. 2.

Ференц, Н. Творчість Т. Шевченка в оцінці В. Ґренджі-Донського / Надія Ференц // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Філологія. – Вип. 12. – Ужгород, 2005. – С. 147-150.

Фотофакт : [вечір з нагоди дня народж. Т. Г. Шевченка в Центр. міськ. б-ці м. Ужгорода] // Ужгород. – 2012. – 10 берез. – С. 12. : фото

Хуст із крилатим Шевченком : [відкр. пам'ятника Т. Шевченку. Авт. І. Гречаник] // Закарпат. правда. – 2012. – 30 черв.-6 лип. – С. 2. : фото.

Чужа, О. Поезія Кобзаря у музичному виконанні : [концерт на поезію Т. Шевченка під музику сучас. комп. "Цвіт. Чи я живу?", який відбувся у мистец. центрі "Галерея Ілька"; спільний проект Академіч. хору "Кантус", співачки Н. Половинки та комп. Б. Фроляк (Львів), В. Сильвестрова] / Оксана Чужа // Фест. – 2013. – 22-28 берез. – С. 14.

Шевченків "Заповіт" мовою "землі добрих людей" // Карпат. світ. – 2006. – № 1. – С. 195.

Шевченківський музей Лінгвістичної гімназії відкритий для всіх // Ужгород. – 2008. – 22 берез. – С. 6. ; Трибуна. – 2008. – 22 берез. – С. 5.

Шевченківським уроком розпочали новий навчальний рік школярі Закарпаття // Новини Закарпаття. – 2013. – 3 верес. – С. 1.

Шевченко і Закарпаття : пам`ятка до 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. – Ужгород, 1964. – 15 с.

Шевченко мовою народу хауса : [переклад Ю. Зимомрі – закарпатця, лікаря-рентгенолога] // Календар "Просвіти" на 2006 рік. – Ужгород : Закарпат. край. т-во "Просвіта", 2006. – С. 58.

Штефаньо, О. Відреставровані офорти Шевченка з`явилися в художньому музеї : [з нагоди святкування 194-ї річниці від дня народж. Кобзаря] / О. Штефаньо // Фест. – 2008. – 13-19 берез. – С. 2. ; Закарпат. правда. – 2008. – 16-22 лют. – С. 12.

Шутко, М. Дві роботи Тараса Шевченка виставляє художній музей імені Йосипа Бокшая : [вист. "Тарас Шевченко та закарпатські художники-лауреати національної премії України"] / М. Шутко // Новини Закарпаття. – 2008. – 12 лют. – С. 3.

Шутко, М. Є пророки у нашій Вітчизні... Як Тарас Шевченко до Ужгорода йшов : [до 195-річчя від дня народж. Кобзаря] / М. Шутко // Новини Закарпаття. – 2009. – 7 берез. – С. 18. : фото.

Щербей, О. Ім'я Тараса вимовляємо з гордістю : [вшанув. 199-річниці Т. Г. Шевченка в Сваляв. ЗОШ І-ІІІ ст.] / О. Щербей // Вісті Свалявщини. – 2013. – 30 берез. – С. 4.

Юричка, І. Вшанування Кобзаря : [відзначення в Нар. Домі Закарпат. край. т-ва "Просвіти" 191-річчя з дня народж. Т. Г. Шевченка] / І. Юричка // Календар "Просвіти" на 2006 рік. – Ужгород : Закарпат. край. т-во "Просвіта". – 2006. – С. 57.

ШЕВЧЕНКІАНА МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ ЗАКАРПАТТЯ

Шевченко, Тарас. Кобзар : вибране = Sevcsenko, Tarasz. Kobzos : válogatott versek / Т. Г. Шевченко ; пер. угор. : Л. Балла, А. Гідаша ; упоряд. Л. Балла. – Ужгород : Карпати, 2005. – 256 с. – Текст. укр. та угор. мовами.

***

Sevcsenko, T. Apácahimnusz : válogatott versek / Tarasz Sevcsenko ; válogatta : P. Misley ; ill. T. Sevcsenko. – Budapest-Uzsgorod, 1989. – 104 o. : ill. – Текст угор. мовою.

Sevcsenko, T. Árok árkon fut át... ; "Mint a széles tágas völgyre..."; Ne vedd el a gazdag leányt... ; Mi az ördögnek pocsékolom... ; Nem úgy az ellenségek... : [versei halálának 125. évfordulójára] / T. Sevcsenko ; ford. J. Skrobinec // Kárpáti Igaz Szó. – 1986. – márc. 11 – O. 3. – Текст угор. мовою.

Sevcsenko, T. Kaukázus : [vers] / T. Sevcsenko ; magyarra ford. : Á. Zempléni // Kárpáti Igaz Szó. – 1998. – márc. 17 – O. 6. – Текст угор. мовою.

Sevcsenko,T. Kobzár: válogatott versei / Tárász Sevcsenko ; az előszót írta O. I. Kornyijcsuk ; ukránból ford. : A. Hidas ; ill. V. J. Kasziján. – Kijev-Uzsgorod, 1951. – 144 o. : ill. – Текст угор. мовою.

Sevcsenko, T. Kobzos: válogatott költemények / Tarasz Sevcsenko ; ukránból ford. S. Weöres ; ill. Á. I. Magyar. – Kijev, 2006. – 399 o. : ill. – Текст угор. мовою.

Sevcsenko, T. A ligetben bús szél dudál : [vers] / T. Sevcsenko ; ford. L. Sályi // Naptár, 1964. – Uzsgorod : Kárpátontúli Területi Kiadó, 1963. – O. 35. – Текст угор. мовою.

Sevcsenko, T. A földön ember lesz az ember : [vers] / T. Sevcsenko // Kárpáti Igaz Szó. – 1969. – márc. 9. – O. 3. – Текст угор. мовою.

Sevcsenko, T. Folyam ömlik kék tengerbe… : [vers] / T. Sevcsenko ; ford. S. Weöres // Kárpáti Igaz Szó. – 2006. – márc. 7. – O. 5. : ill. – Текст угор. мовою.

Sevcsenko, T. Rabok : [vers] / T. Sevcsenko ; ford. S. Weöres // Kárpáti Kalendárium, 1971. – Uzshorod : Kárpáti Kiadó, 1970. – O. 44. – Текст угор. мовою.

Sevcsenko, T. Sors ; Nekem mindegy már… ; Aranyvirágom, napvilágom ; Jókor mondjam: nem gyengélkedem… : [versek] / T. Sevcsenko ; ford. J. Skrobinec // Kárpáti Igaz Szó. – 1984. – júl. 14. – O. 3. – Текст угор. мовою.

Sevcsenko, T. Végrendelet ; A ligetben bús szél dudál… ; A lámpák égnek ; Zenekarban : [versek] / T. Sevcsenko ; ford. : A. Hidas, L. Balla, S. Weöres // Kárpáti Igaz Szó. – 1984. – márc. 10. – O. 3. – Текст угор. мовою.

Schewtschenko, T. Der Küntsler : Aus dem Russichen / Taras Schewtschenko ; Übersetzung aus dem Deutschen. – Kiew, 1939. – 188 p. – Текст нім. мовою.

Taras Schewtschenko ein ukrainisches dichterleben : literarische studie von A. Jensen. – Wien : Druck von Adolf Holzhausen, 1916. – 157 p. – Текст нім. мовою.

ВІРШІ ПРО Т. Г. ШЕВЧЕНКА УГОРСЬКОЮ МОВОЮ

Kovács, V. Egy Sevcsenko-szobor előtt : [vers] / Vilmos Kovács // Kárpátok 1958. – Uzshorod : Kárpátontúli Területi Kiadó, 1957. – O. 35. – Текст угор. мовою.

Skrobinec, J. A kobzos Ungvár felé tart (Egy Sevcsenko – emlékmű nosztalgiája) : [vers] / Ukránból ford. Jurij Skrobinec // Kárpáti Igaz Szó. – 1989 – márc. 8. – O. 3. – Текст угор. мовою.

СТАТТІ ПРО Т. Г. ШЕВЧЕНКА УГОРСЬКОЮ МОВОЮ

Baráth, M. Főhajtás a Kobzos előtt : 183 éve született / Mihály Baráth // Kárpáti Igaz Szó. – 1997. – márc. 15. – O. 2. – Текст угор. мовою.

Barzsó, T. Tarasz Sevcsenko (1814-1861) : Halálának 100. évfordulójára / Tibor Barzsó // Naptár 1961. – Uzshorod : Kárpátontúli Területi Kiadó, 1960. – O. 60. – Текст угор. мовою.

Bonkalo, O. Sevcsenko magyarul : az ukrán irodalom népszerűsítői / Olekszandr Bonkalo // Kárpáti Igaz Szó. – 1998. – márc. 17. – O. 6. – Текст угор. мовою.

Bornemissza, E. Sevcseko–emlékest Ungváron : [beszámoló] / Eszter Bornemissza // Kárpáti Igaz Szó. – 1990. – márc. 15. – O. 2. – Текст угор. мовою.

A Kobzos magyarul : (T. Sevcsenko versei L. Balla fordításában) // Kárpáti Igaz Szó. – 2007. – máj. 26. – O. 3. – Текст угор. мовою.

Panyko, S. Sevcsenko magyarul : [a költő születésének évfordulójára] / Szemen Panyko // Kárpáti Igaz Szó. – 1973. – márc. 11. – O. 3. – Текст угор. мовою.

Petrov, I. Tisztelgés a nagy kobzos előtt (Tárlat Tarasz Sevcsenko születésének 175. évfordulójára) / Igor Petrov // Kárpáti Igaz Szó. – 1989. – márc. 26. – O. 4. – Текст угор. мовою.

Radvánci, M. A Kobzos : 192 éve született T. Sevcsenko / M. Radvánci // Kárpáti Igaz Szó. – 2006. – már. 7. – O. 5. – Текст угор. мовою.

Sevcsenko ateizmusa // Kárpáti Kalendárium, 1977. – Uzshorod : Kárpáti Kiadó, 1976. – O. 104. – Текст угор. мовою.

Sevcsenko T. a legnagyobb ukrán költő // Naptár, 1964. – Uzsgorod : Kárpátontúli Területi Kiadó, 1963. – O. 34-35. – Текст угор. мовою.

Skrobinec, J. "Régi tervemet – vágyamat teljesítve..." : [Sevcsenko verseinek fordításáról] / Jurij Skrobinec // Kárpáti Igaz Szó. – 1984. – júl. 14. – O. 3. – Текст угор. мовою.

Szenes, L. Újra megszólal a citera / László Szenes // Kárpáti Kalendárium, 1971. – Uzshorod : Kárpáti Kiadó, 1970. – O. 38-39. – Текст угор. мовою.

Váradi-Sternberg, J. Zichy és Sevcsenko / János Váradi-Sternberg // Kalendárium, 1989. – Uzshorod : Kárpáti Kiadó, 1988. – O. 54. – Текст угор. мовою.

СПИСОК АВТОРІВ, СТАТТІ І ТВОРИ ЯКИХ УВІЙШЛИ ДО ЗБІРНИКА

- Андрійцьо Василь Михайлович, кандидат мистецтвознавства, культуролог, театрознавець, доцент кафедри суспільних дисциплін Карпатського інституту підприємництва університету "Україна";
- Басараб Василь Степанович (1932 – 2003) – письменник, журналіст, лауреат обласної премії ім. Д. Вакарова та журналістської премії ім. О. Борканюка;
- Біксей Людмила Іванівна, мистецтвознавець, заступник директора з наукової роботи Закарпатського обласного художнього музею ім. Й. Бокшая, лауреат обласної премії ім. Й. Бокшая та А. Ерделі;
- Бухало Василь Петрович – поет;
- Вароді Василь Іванович (1943 – 1998) – поет, журналіст;
- Васовчик Віра Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент Ужгородського національного університету;
- Вереш Шандор (1913 – 1989) – угорський поет, драматург, перекладач;
- Вовчок Василь Юрійович (1933 – 2002) – поет, прозаїк, лауреат премії ім. Д. Вакарова;
- Гаврош Оксана Іванівна – мистецтвознавець;
- Гаврош Олександр Дюлович – переможець конкурсу "Коронація слова", конкурсу кіносценаріїв "Шевченко – 200", лауреат Всеукраїнського рейтингу "Книжка року";
- Ґренджа-Донський Василь Степанович (1897 – 1974) – письменник, журналіст, громадський діяч, зачинатель української літератури Закарпаття;

- Густі Василь Петрович – поет, прозаїк, лауреат премій ім. Д. Вакарова та Ф. Потушняка, Всеукраїнської премії ім. Зореслава;
- Довганич Омелян Дмитрович (1930 – 2009) – історик, краєзнавець, журналіст;
- Іван Ірлявський (Іван Іванович Рошко, 1919 – 1942) – український поет, журналіст, громадський діяч часів Карпатської України;
- Керекеш Юрій Юрійович (1921 – 2007) – письменник, перекладач;
- Кешеля Дмитро Михайлович – письменник, заслужений журналіст України, лауреат премій ім. В. Чорновола, ім. В. Федоріва, ім. Ф. Потушняка;
- Климпотюк Микола Васильович (1906 – 1971) – журналіст, громадський діяч;
- Копинець Карло Федорович (1937 – 2004) – поет;
- Коршинський Іван Юрійович – кандидат медичних наук, заслужений лікар України, народний депутат II скликання, лауреат премії ім. А. Волошина;
- Кремінь Дмитро Дмитрович – поет, лауреат премій ім. В. Чумака, ім. М. Аркаса, Національної премії ім. Т. Г. Шевченка;
- Лінтур Петро Васильович (1909 – 1969) – літературознавець, вчений-фольклорист, педагог;
- Лісовий Павло Миколайович (1923 – 1999) – вчений-літературознавець, педагог;
- Малильо Софія Михайлівна – поетеса;
- Микитась Василь Лазарович (1924 – 1999) – історик літератури, педагог;
- Михайлюк Михайло Миколайович – скульптор, лауреат премії ім. Й. Бокшая та А. Ерделі;

- Мідянка Петро Миколайович – поет, педагог, лауреат Національної премії ім. Т. Г. Шевченка, літературних премій "Благовіст", "ЛітАкцент", ім. Ф. Потушняка;
- Панько Семен Іванович (1920 – 1976) – письменник, перекладач;
- Поп Василь Степанович (1933 – 2008) – літературознавець, критик, педагог, лауреат премії ім. Д. Вакарова;
- Притулка Любов Степанівна – завідувачка відділу зберігання бібліотечного фонду Закарпатської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Ф. Потушняка;
- Ребрик Наталія Йосипівна – проректор з методичної, виховної і наукової роботи Закарпатського художнього інституту, доцент кафедри педагогіки і суспільних дисциплін, кандидат філологічних наук;
- Рішко Микола Іванович (1906 – 1994) – поет, перекладач, педагог;
- Росул Тетяна Іванівна – кандидат мистецтвознавства, член Національної спілки композиторів України, викладач Державного музичного училища ім. Д. Задора, доцент Мукачівського гуманітарного педагогічного інституту, лауреат премії ім. Д. Задора;
- Скунць Петро Миколайович (1942 – 2007) – поет, громадський діяч, лауреат премії ім. Д. Вакарова, ім. Ф. Потушняка, Національної премії ім. Т. Г. Шевченка;
- Стрипський Гіядор (1875 – 1946) – письменник, журналіст, перекладач, історик літератури;
- Федака Сергій Дмитрович – письменник, доктор історичних наук, професор Ужгородського національного університету, лауреат премії ім. Зореслава та премії ім. Ф. Потушняка;

- Цап Микола – редактор часопису "Шветлосц" (Сербія);
- Чендей Іван Михайлович (1922 – 2005) – письменник, лауреат премії ім. А. Головка, Міжнародної премії В. Винниченка та Національної премії ім. Т. Г. Шевченка;
- Черкасенко Спиридон Феодосійович (1876 – 1940) – український поет, журналіст, громадський діяч, значна частина творчої біографії якого пов'язана із Закарпаттям;
- Шкробинець Юрій Васильович (1928 – 2001) – письменник, перекладач, літературознавець, лауреат премії ім. М. Рильського, угорської Міжнародної премії ім. Г. Бетлена.

Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Ф. Потушняка

Науково-популярне видання

ЗАКАРПАТСЬКА ШЕВЧЕНКІАНА

Збірник
наукових та публіцистичних статей, есе, спогадів, поетичних добірок, бібліографічних джерел

В авторській редакції

Верстка і коректура • Мирослава Токар

Дизайн • Катерина Малько

Підписано до друку 10.12.2013. Формат 64х90/16. Папір офсет.
Гарнітура Book Antiqua. Ум. друк. арк. 17,6.
Наклад 400 прим. Замовлення № 1759.

Віддруковано у «Поліграфцентрі «Ліра»:
88000, м. Ужгород, вул. Митрака, 25.
www.lira-print.com

Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ЗТ №24 від 7 листопада 2005 року.

З-18 Закарпатська Шевченкіана : зб. наук. та публіцист. статей, есе, спогадів, поетич. добірок, бібліогр. джерел / Упр. культури Закарпат. облас. держ. адмін., Закарпат. облас. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка ; уклад.: М. Б. Бадида, О. Д. Гаврош, Н. М. Панчук, Л. А. Філіп ; авт. ідеї проекту О. Д. Гаврош ; відп. за вип. Л. З. Григаш. – Ужгород : Поліграфцентр "Ліра", 2013. – 264 с. : іл.

ISBN 978-617-596-142-1

Приурочений до 200-річчя з дня народження Великого Кобзаря, збірник "Закарпатська Шевченкіана" – перша спроба зібрати в одному виданні різнопланові матеріали та відомості про вплив постаті Тараса Шевченка та його творчості на громадське і культурне життя Закарпаття з кінця XIX століття до наших днів.

Ряд матеріалів збірника, художніх творів та ілюстрацій пропонуються широкій читацькій аудиторії вперше, як і бібліографічні джерела на заявлену тему.

Структура збірника сформована за хронологічним принципом, щоб потенційний читач мав змогу прослідкувати розвиток закарпатської Шевченкіани в контексті тих чи інших історичних умов.

Видання адресоване всім, хто вивчатиме, досліджуватиме чи сприятиме ознайомленню інших із різними аспектами теми збірника, в першу чергу працівникам бібліотек та викладачам і студентам культосвітніх навчальних закладів.

ББК 83.3(4УКР-4ЗАК)+ 85(4УКР-4ЗАК)
УДК 82.0(477.87)+7(477.87)